

bisa
perspective .brussels
brussels instituut voor statistiek en analyse

CAHIER VAN HET BISA nr. 15

**De geografie van de
welvaartscreatie in België**

Thematische reeks:

**Brussel in het hart van de Belgische
economie**

JANUARI 2026

PROJECTTEAM

Auteur

Pierre-François WILMOTTE

Wetenschappelijke coördinatie van het Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (BISA)

Astrid ROMAIN

Wetenschappelijk comité

Xavier DEHAIBE, Aynah GANGJI, Pierre-François MICHIELS (BISA/Perspective), Xavier MAY (ULB-IGEAT)

Dankwoord

Dit Cahier is ook tot stand gekomen dankzij de opmerkingen en suggesties van Bram De Lange, Mattéo Godin en de Wetenschappelijke Raad van het BISA. Wij danken hen voor hun waardevolle bijdragen aan de voltooiing van dit project.

COVER

Foto rechtenvrij bij Carl Gruner op Unsplash

LAY-OUT

Arnaud TIGNOL

VERTALING

Vertaald van het Frans naar het Nederlands door Oneliner Translations bvba

Revisie door Bram DE LANGE

VOOR MEER INFORMATIE

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse

bisa@perspective.brussels - <https://bisa.brussels>

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Astrid ROMAIN, Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (BISA)

Reproductie met bronvermelding toegestaan

CAHIER VAN HET BISA NR. 15

**De geografie van de welvaartscreatie in
België**

**Thematische reeks: Brussel in het hart
van de Belgische economie**

JANUARI 2026

INHOUDSOPGAVE

DE ESSENTIE	9
VOORAF	10
WELVAARTSCREATIE ALS INVALSHOEK	11
SLEUTELS OM DE ECONOMISCHE EN GEOGRAFISCHE SPECIFIEKE KENMERKEN VAN BRUSSEL TE BEGRIJPEN	13
2.1. In 20 jaar tijd zijn de economische activiteiten ingrijpend veranderd	13
2.2. De geografische gevolgen van technologische en economische ontwikkelingen	14
2.3. De bijzonderheden van brussel op internationaal en historisch vlak	14
EEN ANTWOORD DANKZIJ DE STATISTIEKEN VAN DE REGIONALE REKENINGEN	16
3.1. Welke indicatoren om de welvaartscreatie te kwantificeren?	16
3.1.1. Het begrip (bruto) toegevoegde waarde	16
3.1.2. Het begrip bruto binnenlands product (bbp)	16
3.2. De statistieken van de regionale rekeningen	17
3.2.1. Hoe wordt de toegevoeg- de waarde van ondernemingen verdeeld over de verschillende vestigingen in verschillende arrondissementen?	18
3.2.2. Hoe wordt de toegevoegde waarde van bedrijfsdividenden verdeeld?	19
3.2.3. Hoe wordt de toegevoegde waarde van grond- en vastgoedbezit verdeeld?	19
3.2.4. Hoe wordt de activiteit van internationale instellingen geboekt?	20
3.3. Rekening houden met de prijsontwikkeling om de reële groei te kwantificeren	20
HOE EVOLUEERT HET BBP VAN BRUSSEL TEN OPZICHTE VAN DE REST VAN HET LAND?	21
4.1. Een vergelijking die mogelijk wordt gemaakt door het begrip grootstedelijke regio	21
4.2. De grootstedelijke regio Brussel blijft het belangrijkste economische centrum van België, waarin het bhg een dominante rol blijft spelen	23
4.3. Economische ontwikkelingsniveaus die meer verband houden met het economische traject dan met de omvang van de metropool	25
4.4. Wat kunnen we uit de analyse van het bbp concluderen?	27
DE ECONOMISCHE ONTWIKKELING VAN BRUSSEL BEGRIJPEN AAN DE HAND VAN DE 'SHIFT & SHARE'-ANALYSE	28

EEN ZO GEDETAILLEERD MOGELIJKE SECTORALE ANALYSE OM DE ZWAKKE GROEI IN HET BHG TE BEGRIJPEN	31
6.1. Driekwart van de in het Brussels hoofdstedelijk gewest gecreëerde welvaart is afkomstig van de dienstensector	31
6.2. Een brusselse economie die zich de afgelopen twee decennia op diensten heeft gericht	33
6.3. Een herindeling van de sectoren vanuit geografisch perspectief	34
6.4. Hoe kunnen we de economische ontwikkelingen en specifieke kenmerken van het bhg karakteriseren?	36
EEN OVERZICHT VAN DE POSITIE VAN HET BHG IN DE NEGEN BELANGRIJKSTE ECONOMISCHE SECTOREN	37
7.1. De ontwikkeling van niet-commerciële economische activiteiten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	38
7.1.1. Een sector die wordt gekenmerkt door de stabiliteit van het gewicht van de metropolen in de tijd	38
7.1.2. Administratieve hoofdzetels en openbare diensten die in het BHG gevestigd blijven	38
7.1.3. De aanwezigheid van instellingen die gespecialiseerde diensten aanbieden in Brussel verklaart de hoge lonen en toegevoegde waarde	39
7.1.4. Een sector waarvan de geografie verband houdt met de territoriale organisatie van de staat	40
7.2. Brussel blijft het belangrijkste financiële centrum van België	41
7.3. Het steeds minder stedelijke karakter van logistieke en commerciële activiteiten	42
7.3.1. Tussen breuk in de activiteiten van de sector en continuïteit in de geografie van de bruto toegevoegde waarde	44
7.3.2. Een sector in het BHG die de afgelopen twee decennia in verval is geraakt	44
7.3.3. Heeft de zware tertiaire sector een toekomst in het dichtbebouwde stedelijke weefsel van Brussel?	46
7.4. De polarisatie van de diensten aan bedrijven in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	46
7.4.1. Een gepolariseerde sector in de GR Brussel	47
7.4.2. De aanhoudende groei van de juridische, boekhoudkundige en managementactiviteiten in het BHG compenseert niet de minder sterke groei van de andere takken	48
7.4.3. Consolidatie van economische macht in het BHG maskeert stagnatie in andere takken van de diensten aan bedrijven	49
7.5. Het BHG en de digitale transitie	50

7.6. Het verdwijnen van de verwerkende industrie uit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	52
7.6.1. Een sector die minder ontwikkeld is dan andere in de metropolen, met name in Brussel	52
7.6.2. De opkomst van de farmaceutische industrie, de tak die de deïndustrialisering van België en de metropool Brussel aan het oog onttrekt	54
7.6.3. Hoe zit het met de Brusselse industrie?	54
7.7. Onder de andere diensten aan personen valt de dynamiek van het verenigingsleven in het Brussels Gewest op	55
7.7.1. Een concentratie van toegevoegde waarde in het BHG in verband met het belangrijke verenigingsweefsel	55
7.7.2. Hoe zit het buiten de verenigingssector?	56
7.7.3. De Brusselse specialisatie in activiteiten die verband houden met de uitoefening van de macht en als plaats voor culturele activiteiten	57
7.8. Stagnatie van de welvaartscreatie door de bouwsector in het Brussels Gewest	57
7.9. Vastgoed, een sector met weinig activiteiten, als gevolg van de lokale economische ontwikkeling	59
HOE IS DE ECONOMISCHE POSITIE VAN BRUSSEL DE AFGELOPEN TWEE DECENNIA GEËVOLUEERD?	61
8.1. Hoe zit het met het bbp?	61
8.2. Wat zijn de specifieke kenmerken van het Brusselse economische weefsel?	62
8.3. De wortels van de groeistagnatie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	63
8.4. De in Brussel gecreëerde welvaart is in toenemende mate afhankelijk van beheer- en bestuursactiviteiten en financiële stromen	64
8.5. Wat zijn de uitdagingen van deze economische ontwikkeling?	66
BIBLIOGRAFIE	67

LIJST VAN DE FIGUREN

› KAART 1: De 6 Belgische grootstedelijke regio's	22
› KAART 2: Gemiddelde jaarlijkse groei van het bbp in volume in de Belgische arrondissementen tussen 2003 en 2023, uitgedrukt in %	24
› GRAFIEK 1: Verdeling van de gegenereerde toegevoegde waarde in 2023 in het BHG volgens de tien A10-bedrijfstakingen	32
› GRAFIEK 2: Verdeling van de toegevoegde waarde volgens de tien A10-sectoren in het BHG, in de rest van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in de rest van het land, in 2023	32
› GRAFIEK 3: Evolutie tussen 2003 en 2023 van het aandeel van de toegevoegde waarde van de 10 economische A10-sectoren in het BHG, uitgedrukt in procentpunten	33
› GRAFIEK 4: Aandeel van de zes grootstedelijke regio's in de toegevoegde waarde van de non-profitsector in België	38
› GRAFIEK 5: Aandeel van de toegevoegde waarde van de non-profitsector in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)	39
› KAART 3: Gemiddeld uurloon (2018-2022) in de non-profitsector per arrondissement in België	40
› GRAFIEK 6: Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de financiële sector in België (in %)	41
› GRAFIEK 7: Aandeel van de toegevoegde waarde van de financiële sector in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)	42
› GRAFIEK 8: Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de zware tertiaire sector in België (in %)	44
› GRAFIEK 9: Aandeel van de toegevoegde waarde van de tertiaire sector in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)	45
› GRAFIEK 10: Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de diensten aan bedrijven in België (in %)	47
› GRAFIEK 11: Aandeel van de toegevoegde waarde van de diensten aan bedrijven in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)	48
› GRAFIEK 12: Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de informatie- en communicatiesector in België (in %)	50
› GRAFIEK 13: Aandeel van de toegevoegde waarde van de informatie- en communicatiesector in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)	51
› GRAFIEK 14: Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de industriële sector in België (in %)	53
› GRAFIEK 15: Aandeel van de toegevoegde waarde van de industriële sector in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)	53
› GRAFIEK 16: Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de andere diensten aan personen in België (in %)	55
› GRAFIEK 17: Aandeel van de toegevoegde waarde van de andere diensten aan personen in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)	56
› GRAFIEK 18: Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de bouwsector in België (in %)	57
› GRAFIEK 19: Aandeel van de toegevoegde waarde van de bouwsector in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)	58
› GRAFIEK 20: Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de vastgoedsector in België (in %)	59
› GRAFIEK 21: Aandeel van de toegevoegde waarde van de vastgoedsector in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)	60

LIJST VAN DE TABELLEN

› TABEL 1: Sectorale en geografische gedetailleerdheid van de statistieken van de regionale rekeningen	17
› TABEL 2: Bbp-volume (per inwoner) in 2023 per grootstedelijke regio en jaarlijkse evolutie uitgedrukt in %	23
› TABEL 3: Bbp-volume per inwoner in 2023 per grootstedelijke regio	26
› TABEL 4: Resultaat van de 'Shift & Share'-analyse op basis van gegevens uit 2003 en 2023, uitgedrukt in miljoen euro van 2023	29
› TABEL 5: Verdeling van de toegevoegde waarde per sector in 2003 en 2022 (laatste beschikbare jaar), op basis van de A64-statistieken die beschikbaar zijn voor de drie Belgische gewesten	35
› TABEL 6: Nomenclatuur van de economische A10-sectoren van het Instituut voor de Nationale Rekeningen voor het opstellen van de statistieken en de afgekorte naam die in het Cahier wordt gebruikt omwille van de leesbaarheid	37
› TABEL 7: Cumulatieve groei van de toegevoegde waarde in volume van de informatie- en communicatiesector tussen 2003 en 2023, per tak en per gewest	51
› TABEL 8: Verdeling van de negen belangrijkste economische sectoren volgens het aandeel van de gecreëerde welvaart in het BHG en de grootstedelijke regio Brussel in 2023	63
› TABEL 9: Verdeling van de in 2003 en 2023 in het BHG en in België gegenereerde bruto toegevoegde waarde naar type en ruimtelijkheid van de activiteiten	65

DE ESSENTIE

De afgelopen twintig jaar is de geografie van de welvaartscreatie in België geëvolueerd. Hoewel de Grootstedelijke regio Brussel veruit het belangrijkste economisch centrum van het land blijft, contrasteert de groeidynamiek van zijn centrale kern – het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (BHG) – met die van haar periferie in Vlaanderen en Wallonië. Een gedetailleerde analyse van de sectoren en een blik op het niveau van de Belgische metropolen wijst op een geleidelijke verschuiving van de groei naar de perifere gebieden. Deze analyse werpt ook licht op de oorzaken van de gematigde groei in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (BHG) en op de toenemende onderlinge afhankelijkheden tussen Brussel en de rest van het land. Het Cahier van het BISA biedt een inzicht in deze dynamieken..

1. Een grootstedelijke groei gedragen door de periferie, terwijl Brussel vertraagt

Op lange termijn is de economische activiteit in de Brusselse metropool gegroeid **aan hetzelfde tempo als in het land als geheel**, evenals in de metropolen Antwerpen, Luik en Namen. Deze stabiliteit verbergt echter een uitgesproken interne verschuiving. De groei binnen de grootstedelijke regio wordt **gedragen door de periferie**, die duidelijk betere prestaties levert dan het nationale gemiddelde. Omgekeerd **kent het BHG een tragere groei**, vergelijkbaar met die van postindustriële gebieden. Deze interne divergentie illustreert zowel de verschuiving van bepaalde economische activiteiten als de dynamiek van secundaire economische centra rond Brussel.

2. Een zwakke groei als gevolg van een ongunstige sectorale blootstelling en lagere prestaties in groeisectoren

De tragere groei van de toegevoegde waarde in Brussel is het resultaat van een dubbel mechanisme. Enerzijds is het BHG **sterk blootgesteld aan sectoren die sinds 2003 achteruitgaan**, zoals telecommunicatie, bepaalde industriële segmenten en postdiensten. De krimp van deze bedrijfstakken, die historisch sterk in Brussel geconcentreerd waren, weegt automatisch op de regionale groei.

Anderzijds laat het BHG in **sectoren die op nationaal niveau groeien, een zwakkere groei optekenen dan de rest van het**

land. Dit geldt voor tal van marktdiensten, zoals informatiediensten, de farmaceutische sector, de horeca en bepaalde handelsactiviteiten. Deze kloof kan onder meer worden verklaard door de opkomst van perifere vestigingslocaties, die aantrekkelijker zijn op het vlak van vastgoed, grondprijzen, bereikbaarheid en logistieke mogelijkheden. Het BHG behoudt een belangrijke rol in de zakelijke dienstverlening, maar profiteert niet ten volle van de groeigolven die elders worden waargenomen.

3. Een toenemende specialisatie in activiteiten die afhankelijk zijn van de rest van het land, als uiting van groeiende onderlinge afhankelijkheden

In de afgelopen twintig jaar heeft de Brusselse economische activiteit **zich steeds sterker gespecialiseerd in functies die nauw verbonden zijn met de rest van België**. Dit betreft onder meer activiteiten van staatsadministratie, juridische, boekhoudkundige, management- en consultancydiensten voor ondernemingen, bankhoofdkantoren die financiële stromen op nationaal niveau coördineren, evenals hoofdkantoren van ondernemingen die actief zijn op de volledige Belgische markt. Deze activiteiten, die essentieel zijn voor de nationale economie, versterken territoriale onderlinge afhankelijkheden die de regionale grenzen ruim overschrijden.

Deze specialisatie versterkt de rol van **Brussel als politieke, administratieve en besluitvormingshoofdstad**, maar onderstreept tegelijk een **toenemende complementariteit** tussen het BHG en de andere gewesten. De Brusselse economische dynamiek is daardoor in toenemende mate afhankelijk van de behoeften en prestaties van de rest van het land, eerder dan van een strikt lokale productiebasis.

Conclusie

De economische evolutie van de Brusselse metropool wijst op een hernieuwd evenwicht: Brussel blijft een belangrijk besluitvormingscentrum, maar de groei verspreidt zich tegenwoordig sterker naar de periferie. Inzicht in deze transformaties – en in hun sectorale, territoriale en functionele wortels – is essentieel om de toekomstige ontwikkelingsuitdagingen te begrijpen. Het Cahier biedt een omvattende analyse voor wie deze trends verder wil uitdiepen en aangepaste beleidsopties wil verkennen.

VOORAF

De economische situatie van het **Brussels Hoofdstedelijk Gewest (BHG) en**, meer in het algemeen, die van **zijn grootste- delijke invloedssfeer**, maakt het voorwerp uit van discussies over de huidige situatie en de recente ontwikkelingen. Enerzijds **blijft** het een economisch centrum van groot belang in België en op internationaal niveau. Anderzijds is **de economische trend eerder dalend dan stijgend, zowel op Belgisch als op internationaal vlak.**

De **thematische reeks "Is Brussel nog steeds het hart van de Belgische economie? Een reeks analyses om de situatie te objectiveren"** heeft tot doel deze vaststellingen te verduidelijken en de verbanden tussen de huidige situatie en de dynamiek van de afgelopen jaren te belichten. In navolging van het werk van Thisse en Thomas (2010), dat grotendeels gebaseerd is op gegevens uit de Sociaaleconomische enquête van 2001, wordt de economische ontwikkeling van Brussel vanuit **verschillende invalshoeken** onderzocht om een overzicht te krijgen van de economische positie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Concreet gaat het erom na te gaan **in hoeverre de economische dynamiek van de afgelopen decennia de positie van het Gewest als belangrijkste economisch centrum van het land heeft doen evolueren.**

1 WELVAARTSCREATIE ALS INVALSHOEK

In dit Cahier richten we ons in het bijzonder op welvaartscreatie, aan de hand van de bruto toegevoegde waarde. Het doel is een antwoord te geven op de volgende vraag: **staat Brussel nog steeds centraal in de welvaartscreatie in België?**

Om deze vraag adequaat te kunnen beantwoorden, wordt de analyse uitgevoerd binnen een ruimtelijk en temporeel kader. Op temporeel vlak **heeft de analyse**

1. enerzijds betrekking **op de huidige situatie**, d.w.z. op het laatste jaar waarvoor er statistieken beschikbaar zijn, namelijk 2023;
2. anderzijds **op de evolutie op lange termijn**, namelijk de periode 2003-2023, rekening houdend met de beschikbaarheid van statistieken ter zake, om de structurele evoluties weer te geven.

Vervolgens moet **de analyse rekening houden met twee (geografische) schalen om de economische evolutie van Brussel in België te begrijpen.**

1. Enerzijds maakt de Belgische of interstedelijke schaal (d.w.z. tussen steden) het mogelijk om het economische belang van de Brusselse metropool op Belgisch niveau te begrijpen of om Brussel te vergelijken met andere grote steden, rekening houdend met de hele metropool (het centrum en het hinterland).
2. Anderzijds stelt de intrastedelijke schaal (d.w.z. binnen de stad) ons in staat om de ontwikkelingen binnen de Brusselse metropool te begrijpen. In het kader van dit Cahier wordt het traject van de drie componenten van de Grootstedelijke Regio (GR) Brussel geanalyseerd: het BHG, het Waalse deel van de GR Brussel en het Vlaamse deel van de GR Brussel. Zo kan de plaats van het BHG binnen de hele Brusselse metropool worden bepaald.

Deze analyses zijn bedoeld om **de huidige versnippering van de kennis over de economische positie van Brussel in België tegen te gaan.** Deze versnippering is tweeledig.

- › Enerzijds is de **versnippering sectoraal**. Ze houdt verband met de noodzaak om de ruimtelijke dimensie te analyseren aan de hand van zeer uiteenlopende economische indicatoren (toegevoegde waarde, inkomsten, werkgelegenheid, vastgoedtransacties, territoriale middelen). **Het begrip 'lokalisering' wordt op verschillende manieren benaderd**, met gevolgen voor de politieke voorstellingen, zoals:
 - het toekennen van een inkomen aan de werkplek of aan de woonplaats;

- het toekennen van een inkomen uit onroerend goed aan de plaats waar het onroerend goed zich bevindt of aan de plaats waar de eigenaar woont;
- de ruimtelijke scheiding tussen de maatschappelijke zetel en de vestigingseenheden en de moeilijkheid om de verankering van de vestigingseenheden in het grondgebied te identificeren;
- de ruimtelijke scheiding tussen de ontwerpplaatsen (R&D) en de productieplaatsen, om te identificeren waar de welvaart wordt gecreëerd;
- de selectie-effecten, d.w.z. dat de sectorale of sociale samenstelling van bepaalde plaatsen meer verband houdt met selectiemechanismen dan met keuzes van economische actoren;

- › Anderzijds **houdt de versnippering verband met "geregionaliseerde" kennis en taalgrenzen die de uitwisseling beperken** (Dujardin, 2001 ; Adam *et al.*, 2017 ; Thomas *et al.*, 2017). De gewesten hebben namelijk de neiging om gegevens en kennis over hun eigen gewestelijke grondgebied te produceren. In het geval van Brussel leidt dit ertoe dat de duidelijke onderlinge verbanden tussen het BHG en de rest van het grondgebied over het hoofd worden gezien, wat problematisch is. Enerzijds **wordt de rol van Brussel als economisch knooppunt onderschat, zowel wat betreft de internationale openheid als wat betreft de verbinding tussen het Waalse en Vlaamse economische weefsel** (Dujardin, 2001 ; Dhyne & Duprez, 2016 ; Vanderhoven, 2017 ; Ermans *et al.*, 2019). Anderzijds **gaat dit voorbij aan de economische rol van Brussel voor de andere twee gewesten: bij gebrek aan een metropool op zijn eigen grondgebied is Brussel de belangrijkste metropool voor Wallonië** (Thisse & Thomas, 2007) **en vormt het een centrale schakel in de grootstedelijke ruimte van de Vlaamse ruit** (Van Meeteren *et al.*, 2016). De Vlaamse ruit is een economische ruimte die Antwerpen, Gent, Leuven en Brussel met elkaar verbindt, waar de nabijheid van de bovengenoemde metropolen een positieve invloed heeft op de ontwikkeling van bedrijven. Daarom is het belangrijk om de economische positionering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (en zijn verschillende dimensies) binnen de Belgische economie opnieuw te bekijken.

Het negeren van deze methodologische overwegingen kan leiden tot een vertekening van de resultaten, zoals een overschatting van de productiviteit in de grote steden, wat vervolgens kan leiden tot overheidsbeleid dat gebaseerd is op

onjuiste of niet-geverifieerde mythes (zie de kritiek op het beleid inzake concurrentievermogen, aantrekkelijkheid, metropolisering en uitmuntendheid ('Compétitivité', 'Attractivité', 'Métropolisation' en 'Excellence'), onder de afkorting CAME, door Bouba-Olga & Grossetti, 2020b).

Gezien deze dubbele fragmentatie **zijn de analyses van de economische positie van Brussel in België zeldzamer**¹. Op basis van de Sociaaleconomische enquête van 2001 stellen Thisse & Thomas (2010) een van de meest recente diagnoses: *"De Belgische economie kan worden omschreven als een monocentrische ruimtelijke structuur met Brussel als centrum, maar waarvan de aangrenzende arrondissementen waarschijnlijk het meest profiteren. Het lijkt dan ook niet overdreven te stellen dat Vlaanderen en Wallonië veel voordelen halen uit het bestaan van Brussel, ongeacht de ruimtelijke definitie die men ervan geeft."* (ibid., p.15). Deze vaststelling blijft actueel volgens de studie van de interregionale economische stromen van de Nationale Bank (Afdelingen Studies en Algemene Statistiek, 2025), waaruit blijkt **dat de economische activiteit van het BHG ten goede komt aan de twee andere gewesten, hetzij door de productie van goederen en diensten, hetzij door de uitbetaalde lonen**.

Om op deze vraag te antwoorden – *is Brussel de afgelopen twee decennia nog steeds het centrum van de welvaartscreatie in België?* –, biedt dit Cahier een geografische en sectorale analyse van de productie van toegevoegde waarde, die de gecreëerde welvaart vertegenwoordigt. Deze analyse wordt uitgevoerd op de twee hierboven gedefinieerde schalen om het belang van de hele Brusselse metropool en het BHG te preciseren.

Deze analyse is opgebouwd uit verschillende delen.

➤ Voordat we beginnen met de analyse van welvaartscreatie, worden in hoofdstuk 2 enkele economische en geografische feiten uiteengezet om de lezer te helpen de gepresenteerde resultaten te begrijpen.

- Hoofdstuk 3 is gewijd aan de presentatie van de statistieken over het bruto binnenlands product (bbp) en de bruto toegevoegde waarde die door het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) worden geproduceerd. Dit omvat een korte presentatie van de belangrijkste methodologische uitdagingen met betrekking tot de manier waarop het INR de bruto toegevoegde waarde en het bbp verdeelt over fijne geografische niveaus zoals de arrondissementen.
- Hoofdstuk 4 is gewijd aan de analyse van de evolutie van het bbp van de Belgische gewesten en de componenten van de GR Brussel over twee decennia (2003-2023). Deze belangrijke indicator maakt het mogelijk om het economische belang van de verschillende Belgische GR's, de GR Brussel en, meer specifiek, het BHG te kwantificeren.
- Hoofdstuk 5 is gewijd aan een 'Shift & Share'-analyse die de waargenomen welvaarts groei tussen 2003 en 2023 opsplijt in de component die verband houdt met de algemene ontwikkeling van economische sectoren (sectoraal effect) en de component die verband houdt met lokale effecten (lokalisatie-effect), die een hoger of lager belang kunnen hebben in de geanalyseerde gebieden.
- Hoofdstuk 6 is gewijd aan een gedetailleerde sectorale analyse van de economie van het BHG. De gedetailleerde sectorale gegevens geven een nauwkeuriger beeld op regionaal niveau.
- Hoofdstuk 7 is gewijd aan een analyse van het belang van de GR Brussel en het BHG in de tien belangrijkste economische sectoren in de periode 2003-2023.
- De conclusie heeft tot doel de bijdragen van de verschillende hoofdstukken samen te vatten om een beeld te schetsen van de economie van het BHG, haar plaats binnen de Brusselse metropool en België, en haar evolutie in de afgelopen twee decennia.

¹ Dat wil zeggen in verband met de analyse van een economisch thema en niet vanuit een algemeen perspectief.

2 SLEUTELS OM DE ECONOMISCHE EN GEOGRAFISCHE SPECIFIEKE KENMERKEN VAN BRUSSEL TE BEGRIJPEN

Alvorens deze analyse van de geografie van de welvaartscreatie in België en de plaats die de Brusselse metropool en het BHG daarin innemen te beginnen, is het belangrijk om drie realiteiten in aanmerking te nemen.

1. Grote technologische en economische ontwikkelingen hebben de afgelopen twee decennia de wereldeconomie in het algemeen en de Brusselse economie in het bijzonder ingrijpend veranderd.
2. Deze grote veranderingen hebben geleid tot geografische herconfiguraties, die Brussel als stad en metropool hebben beïnvloed.
3. Het BHG neemt een bijzondere positie in op internationaal niveau. Deze positie is het resultaat van een historisch traject en politieke keuzes die een diepe stempel hebben gedrukt op de economische ontwikkeling van het Gewest: de functie van meervoudige hoofdstad, het belang van het pendelverkeer en de zwakte van de voorzieningen in verband met de "Verbrusseling".

2.1. IN 20 JAAR TIJD ZIJN DE ECONOMISCHE ACTIVITEITEN INGRIJPEND VERANDERD

Het begin van deze eeuw gekenmerkt door belangrijke technologische omwentelingen, met de digitale transitie die momenteel aan de gang is, maar ook door belangrijke economische ontwikkelingen, zoals de overdracht van Belgische bedrijven aan buitenlandse eigenaars en de stijgende grondprijzen, die *de facto* een impact hebben gehad op vastgoed.

- › **De globalisering van de economische uitwisselingen heeft zich de afgelopen twee decennia voortgezet.** Hoewel er de laatste jaren een stagnatie lijkt te zijn, zijn de Belgische en Brusselse economische activiteit steeds meer afhankelijk van de handel in goederen en diensten met het buitenland (Instituut voor de Nationale Rekeningen, 2024).
- › Sinds 2000 **hebben informatie- en communicatietechnologieën (ICT) tal van economische sectoren ingrijpend veranderd**, zoals de handel (Grimmeau & Wayens, 2016), maar ook de manier van werken, met de opkomst van telewerken en thuiswerken, fenomenen die bijzonder sterk aanwezig zijn in België en Brussel (Descamps *et al.*, 2021; Wilmotte & Uyttebrouck, 2024).
- › Tot slot **zorgt de verspreiding van ICT voor een omwenteling in alle economische sectoren:** consumptiepatronen veranderen, telewerken heeft zich ontwikkeld, de industriële productie evolueert, er zijn nieuwe diensten ontstaan zoals gegevensbeheer en -analyse, enz.
- › **De overgang naar een diensteneconomie** (en deïndustrialisering) **heeft zich voortgezet** (Robert & Dresse, 2005; Michiels, 2015), met name in Brussel, waar bijvoorbeeld onlangs Audi Brussels zijn deuren heeft gesloten.
- › **De ontbinding van het "Belgische" kapitalisme**, d.w.z. het weefsel van grote bedrijven onder Belgische vlag, **in het Franse en Nederlandse kapitalisme ging verder.** Dit verzwakt de positie van Brussel als economisch centrum (Vandermotten, 2011, 2016; Mérenne-Schoumaker, 2017).
- › **De prijzen grond- en vastgoedmarkten hebben een sterke stijging gekend** in Brussel, België en Europa, wat op sommige plaatsen tot acute problemen leidt op het vlak van de toegankelijkheid van woningen (Reusens *et al.*, 2022; Halleux *et al.*, 2025).

2.2. DE GEOGRAFISCHE GEVOLGEN VAN TECHNOLOGISCHE EN ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN

Deze economische ontwikkelingen hebben gevolgen voor de steden en grondgebieden. Deze geografische fenomenen zijn belangrijk voor het begrijpen van de analyses over Brussel.

- › De ontwikkeling van vervoersmiddelen, in combinatie met de beschikbaarheid van grond, maakt **de spreiding van steden in de ruimte mogelijk**. Dit fenomeen zet zich voort rond het BHG, ondanks de politieke wil om dit zowel in Vlaanderen als in Wallonië te beperken. Dit verklaart het negatieve migratiesaldo van de bevolking tussen het BHG en de rest van het land (Hermia & Tennstedt, 2024). Dit geldt met name voor de midden- en hogere inkomensklassen (Treutens *et al.*, 2023) maar ook voor de bedrijven (Wilmotte, 2022). Dit **leidt tot een ruimtelijke scheiding tussen werk-, woon- en verblijfplaatsen, en tot een tweedeling tussen gebieden die het "goed doen" en andere gebieden die het "minder goed doen"**. In het BHG versterkt dit de sociaaleconomische problemen in het hart van de agglomeratie (Dujardin *et al.*, 2008).
- › Metropolisering is een geografisch fenomeen dat heeft geleid tot een **concentratie van de meest zeldzame eco-**

nomische activiteiten in een kleiner aantal steden, die aan de top van de internationale en Belgische stedelijke hiërarchie staan. Dit fenomeen bevordert de polarisatie van activiteiten die verband houden met de politieke functie van Brussel, rond de status van Belgische en Europese hoofdstad.

- › De fluctuerende rol van **agglomeratie-economieën**, d.w.z. de monetaire en niet-monetaire voordelen of nadelen die bedrijven hebben wanneer ze zich dicht bij elkaar vestigen. Dit varieert in de loop van de tijd of naargelang de aard van de activiteit.
- › De **grondkosten zijn over het algemeen gestegen**, maar in verschillende mate naargelang de locatie. Dit beïnvloedt de ruimtelijke concurrentie tussen functies die in meer of mindere mate afhankelijk zijn van de grondkosten.

Deze geografische fenomenen beïnvloeden het traject van grondgebieden waarvan de specifieke kenmerken sterk variëren in België (zie Vanderhoff, 2017 ; Halleux *et al.*, 2020), wat van invloed is op het vermogen van lokale actoren om op deze ontwikkelingen in te spelen.

2.3. DE BIJZONDERHEDEN VAN BRUSSEL OP INTERNATIONAAL EN HISTORISCH VLAK

Verschillende recente onderzoeken hebben de belangrijkste sociaaleconomische kenmerken van Brussel² in vergelijking met andere Europese metropolen in kaart gebracht. Zo kunnen we de belangrijkste kenmerken schetsen.

- › **Brussel is een internationale hub, gekoppeld aan zijn meervoudige hoofdstedelijke functies** (Vanderhoff, 2016 ; Mérenne-Schoumaker, 2017 ; Derudder & Taylor, 2020), wat leidt tot de aanwezigheid van internationale vervoersinfrastructuur *en dus een functie als vervoersknooppunt* (Dobruszkes *et al.*, 2011). De relatieve achteruitgang op internationale schaal in vergelijking met de situatie in 2000 (Taylor, 2001) houdt meer verband met de opkomst van

metropolen in opkomende economieën (China, India, enz.) dan met een relatieve achteruitgang in vergelijking met andere Europese metropolen (Derudder & Taylor, 2020).

- › **Brussel blijft een Europese metropool met hoge economische prestaties, zowel in het centrum (het BHG) als in de periferie, met uitdagingen die vooral op sociaal vlak liggen** (evolutie van het inkomen, de werkloosheid, jongeren die het onderwijs- of opleidingssysteem verlaten, met name in het BHG), op het vlak van vervoer en innovatie (Bisciari & El Joueidi, 2022).

2 De bestuurlijke indeling maakt het BHG tot een uniek vergelijkingspunt in Europa, in termen van de Europese bestuurlijke indeling (bekend als NUTS): het BHG is het centrale deel van een agglomeratie en een grootstedelijke regio die zich uitstrekt tot ver buiten de gewestelijke bestuurlijke grenzen. Dit is een centraal aandachtspunt bij elke Europese vergelijking, vooral omdat het stedelijk centrum kwetsbaarder is dan andere Europese steden (zie hieronder).

- › **Brussel is gefragmenteerd tussen gebieden die tot de meest dynamische behoren en gebieden die het op Europees niveau erg moeilijk hebben.** Door de administratieve fragmentatie rond Brussel kunnen deze interne verschillen binnen de metropool Brussel op Europees niveau worden benadrukt³.
- › **Brussel is een stad waarvan de geografie meer lijkt op die van Amerikaanse dan op die van Europese steden, vanwege het zwakke regelgevingskader voor ruimtelijke ordening in België** (Halleux *et al.*, 2012 ; De Vries, 2015). Deze situatie werd in Brussel nog verergerd door de “verbrusseling”, namelijk de vernietiging van een deel van de historische stad voor de bouw van kantoorwijken, waardoor voorzieningen die de woonattractiviteit verbeterden, verloren gingen. In combinatie met het gebrek aan coördinatie van de planning op grootstedelijk niveau verklaart dit waarom het centrum meer dan in andere Europese metropolen wordt verlaten door de rijkere, ten gunste van de periferie (Brueckner *et al.*, 1999 ; Thisse & Thomas, 2010 ; Treutens *et al.*, 2023 ; Vandenbergh, 2025).
- › Ondanks deze ingrijpende veranderingen **blijft Brussel een internationale hub waar grote bedrijven die de Belgische markt bedienen een belangrijke plaats innemen** (Merlevede & Munoz Hortal, 2020), terwijl de Belgische economie sterk afhankelijk is van de internationale economie. Ook bedrijven die geen internationale handel drijven, worden hierdoor beïnvloed, omdat ze banden hebben met andere bedrijven die dat wel doen (Dhyne & Duprez, 2017).

Deze specifieke kenmerken van Brussel zijn het resultaat van een historisch proces waarbij Brussel **de politieke en economische activiteiten heeft geconcentreerd** en een belangrijke industriële ontwikkeling heeft doorgemaakt sinds de oprichting van de Belgische staat in de 19^e eeuw (Vandermotten, 2015). Tegelijkertijd hebben de politieke autoriteiten, onder invloed van de katholieke pijler, de stedelijke ontwikkeling beperkt door **de trek naar de stad** te beperken door het aanmoedigen van de aankoop van kleine landelijke eigendommen en de ontwikkeling van een spoorwegnet dat dagelijks pendelen mogelijk maakt (De Vries, 2015).

In de loop van de 20^e eeuw maakte Brussel een **economische transitie door met een sterke achteruitgang van de industrie en een opkomst van de dienstensector. De Belgische cultuur van ruimtelijke ordening en mobiliteit versterkte het fenomeen van het pendelen** dat al belangrijk was vanwege de beperking van de trek naar de stad, ten koste van de woonfunctie van de steden. Tegelijkertijd zijn deze steden zowel morfologisch als functioneel uitgestrekt. Het woon-werkverkeer structureert de Brusselse economie:

- › 1 op de 2 werkenden in het BHG is een pendelaar die elders in België woont.
- › 1 op de 5 werkenden die in het BHG wonen, werkt buiten het BHG⁴.

Op institutioneel vlak is het Brussels Hoofdstedelijk Gewest geleidelijk aan ontstaan in de tweede helft van de 20^e eeuw. Het BHG, dat beperkt is tot 19 gemeenten, komt overeen met het centrale deel van een agglomeratie die zich blijft uitbreiden in de twee andere gewesten. Naast het specifieke fenomeen van het pendelen is de andere geografische bijzonderheid van de economie van het BHG dat het een economisch weefsel van stadscentra is. **Door de concurrentie op de grondmarkt wordt het voor bepaalde kantooractiviteiten en de zwaarste activiteiten steeds moeilijker om een plaats te vinden in het dichtbebouwde centrum.**

3 Dit is niet noodzakelijkerwijs het geval voor andere Europese metropolen. Tal van Europese landen stellen hun statistieken op voor het centrum en de periferie van grootstedelijke gebieden. Deze verschillen zijn minder gemakkelijk vergelijkbaar op Europees niveau.

4 Gegevens van de Enquête naar de Arbeidskrachten, gepubliceerd in Minibru (BISA, 2025).

3 EEN ANTWOORD DANKZIJ DE STATISTIEKEN VAN DE REGIONALE REKENINGEN

Het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) produceert subnationale economische statistieken, namelijk de regionale rekeningen. In dit hoofdstuk worden de geanalyseerde indi-

catoren en de gebruikte statistieken gedetailleerd beschreven en wordt de analysemethode van de verschillende gebruikte statistieken toegelicht.

3.1. WELKE INDICATOREN OM DE WELVAARTSCREATIE TE KWANTIFICEREN?

Om de welvaartscreatie te kwantificeren, worden in economische analyses vaak twee indicatoren gebruikt: de toegevoegde waarde en het bruto binnenlands product (bbp). Deze twee concepten lijken op elkaar, maar vertonen enkele verschillen⁵. Ondanks hun beperkingen blijven deze concepten relevant om de welvaartscreatie te kwantificeren vanuit het oogpunt van de productie van goederen en diensten op basis van de beschikbare middelen in een bepaald gebied.

3.1.1. Het begrip (bruto) toegevoegde waarde

De **toegevoegde waarde** wordt gedefinieerd als **de waarde van alle goederen en diensten die in een bepaald gebied worden geproduceerd, verminderd met de waarde van het intermediair verbruik, d.w.z. de goederen en diensten van derden die in het productieproces worden aangewend**. Intermediair verbruik komt overeen met de goederen en diensten die door derden worden geleverd en in het productieproces worden gebruikt.

Meer bepaald zijn de statistieken die in het kader van de regionale rekeningen worden opgesteld, die van de **bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen**. Dit introduceert twee te definiëren begrippen: "bruto" en "tegen basisprijzen". De bruto toegevoegde waarde houdt geen rekening met de waardeverandering van het "vast" kapitaal. Dit komt bijvoorbeeld overeen met de waardevermindering van machines of gebouwen als gevolg van slijtage. Het begrip basisprijs verschilt van dat van marktprijs, d.w.z. het bedrag van de transactie tussen een verkoper en een koper. De marktprijs omvat namelijk:

- › belastingen op producten (meestal de belasting over de toegevoegde waarde, btw) die door de koper aan de verkoper wordt betaald, die deze vervolgens aan de staat afdraagt;

- › subsidies die de producent van de staat kan ontvangen om de prijs van een goed of dienst te verlagen.

Het begrip **basisprijs is het bedrag dat de producent daadwerkelijk ontvangt en bezit, exclusief productbelastingen, maar inclusief subsidies op dezelfde producten**.

3.1.2. Het begrip bruto binnenlands product (bbp)

Het begrip bbp **komt overeen met de som van de bruto toegevoegde waarde van alle productieactiviteiten in een bepaald gebied gedurende een bepaalde periode, vermeerderd met de belastingen op producten en verminderd met de subsidies op producten**. Het berekende bbp is "tegen marktprijs".

Het bbp omvat alle economische activiteiten, zonder rekening te houden met hun positieve of negatieve externe effecten op het milieu of de mens (→ Kader 1). Deze indicator omvat ook een schatting van:

- › de toegevoegde waarde van goederen en diensten die worden geproduceerd voor gebruik door de producenten zelf als investering (bijvoorbeeld het bouwen van een machine om intern software te produceren of te ontwikkelen);
- › de toegevoegde waarde van goederen (maar niet van diensten) die door huishoudens voor eigen gebruik worden geproduceerd (bijvoorbeeld klussen in huis verbetert het goed; daarentegen wordt het schoonmaken van de woning door de eigenaar-bewoner niet meegeteld);
- › de informele economie, d.w.z. niet-aangegeven transacties of onregelmatige werksituaties.

⁵ Dit gedeelte is gebaseerd op de webpagina's van Eurostat "Statistiek voor beginners": https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Beginners:Statistics_4_beginners/nl

Kader 1. De beperkingen van het bbp als indicator.

Het bbp is een van de belangrijkste sociaaleconomische indicatoren geworden voor het analyseren van het ontwikkelingstraject van landen of regio's. Het omvat echter alle economische activiteiten zonder onderscheid. Sommige economische activiteiten die in het bbp zijn opgenomen, genereren minder positieve en meer negatieve externaliteiten voor de samenleving als geheel. Om dit schematisch te illustreren: de samenleving hecht niet hetzelfde maatschappelijk belang aan drugshandel als aan het repareren van meubels. Bovendien is het vanuit analytisch oogpunt relevant om te kijken naar de werking van de verschillende sectoren.

Het bbp is gebaseerd op bepaalde conventies die sommige taken meer waarderen dan andere. Zo wordt bijvoorbeeld klussen door een lid van het huishouden om een woning te onderhouden meegeteld in het bbp. Schoonmaken door een lid van het huishouden wordt echter niet meegeteld.

Afgezien van strikt economische overwegingen bestaat er een groeiende belangstelling voor het diversifiëren van indicatoren om het ontwikkelingsniveau, met name het welzijn, te kwantificeren. Het bbp is namelijk niet bedoeld om de sociale of ecologische situatie te kwantificeren. We verwijzen de lezer naar de internationale statistische instituten (Eurostat, OESO, VN) of naar de werkzaamheden van het BISA over deze kwesties (zie Godin & Joskin, 2025).

Voor het ramen van het bbp moeten verschillende gegevensbronnen worden gebruikt om de nationale en regionale rekeningen op te stellen: administratieve gegevens zoals btw-aangiften, gegevens uit enquêtes bij bedrijven, huishoudens of consumenten... Sectorale en geografische gedetailleerdheid van de statistieken van de regionale rekeningen

Dit proces wordt voortdurend bijgewerkt door de ramingsmethoden of de gebruikte gegevens aan te passen. Deze methodologische herziening wordt gedocumenteerd door het INR en gepubliceerd op de website van de NBB⁶.

3.2. DE STATISTIEKEN VAN DE REGIONALE REKENINGEN

De regionale rekeningen bieden een uitsplitsing van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen en het bbp op het niveau van de arrondissementen, provincies, gewesten en België⁷. **Het doel van de regionale rekeningen is statistieken te verstrekken op verschillende subnationale administratieve niveaus.** Hoe kleiner de geografische schaal, hoe minder gedetailleerd de beschikbare statistieken zijn, met name op sectoraal vlak. De benodigde informatie is dan namelijk fragmentarischer of zelfs onbestaande, waardoor schattingen op te gedetailleerde niveaus minder eenvoudig zijn. Er moet een

afweging worden gemaakt tussen het detailniveau op geografisch en sectoraal vlak (→ Tabel 1). Het BHG komt overeen met zowel een arrondissement, een provincie als een regio, wat verklaart waarom de statistieken voor alle detailniveaus worden geproduceerd. Op niveau 3, het fijnste geografische niveau, hebben de meest recente statistieken betrekking op 2022: dit jaar werd gedeeltelijk gekenmerkt door beleidsmaatregelen naar aanleiding van de COVID-19-crisis die sommige sectoren en grondgebieden meer dan andere troffen.

TABEL 1:

Sectorale en geografische gedetailleerdheid van de statistieken van de regionale rekeningen

	Geografisch detailniveau	Sectoraal detailniveau	Laatste beschikbare jaar
Niveau 1	Regio (NUTS 1)	64 economische sectoren (A64)	2023
Niveau 2	Provincie en het BHG (NUTS 2)	38 economische sectoren (A38)	2023
Niveau 3	Arrondissement en het BHG (NUTS 3)	10 economische sectoren (A10)	2022

Bron: INR (regionale rekeningen), 2025

⁶ Zie: <https://www.nbb.be/nl/statistieken/nationaleregionale-rekeningen/methodologie>

⁷ Lezers kunnen dan de nationale rekeningen raadplegen voor statistieken op federaal niveau.

Het gebied dat van belang is om de Brusselse economie te begrijpen, overschrijdt de administratieve grenzen van het BHG en strekt zich uit tot een hinterland in Vlaanderen en Wallonië. De statistieken op arrondissementniveau zijn geschikt om de economische ontwikkeling van de Brusselse metropool te kwantificeren en te vergelijken met andere Belgische metropolen. Op sectoraal vlak betekent dit dat we ons moeten beperken tot 10 grote economische sectoren (A10). Om meer in detail te kunnen treden, wordt een aanvullende analyse van de 64 sectoren in het BHG uitgevoerd om deze gedetailleerde analyse op geografisch vlak verder te verduidelijken.

Deze statistieken werden verzameld voor de periode 2003-2023⁸, de langst mogelijke periode, om de evolutie op lange termijn te analyseren. Dit is de belangrijkste bron van statistieken voor de analyse van de verdeling van de welvaartscreatie in België, waarbij de verschillende componenten (de zogenaamde "institutionele sectoren") worden geïntegreerd: bedrijven (financieel of niet), huishoudens, overheidsinstanties en verenigingen zonder winstoogmerk. De productie van de verschillende statistieken is gebaseerd op tal van methodologische overwegingen die de lezer kan raadplegen op de website van de NBB⁹. In het kader van dit Cahier gaan we in op de methodologische kwesties die een impact kunnen hebben op de ruimtelijke verdeling van de welvaartscreatie:

- › de verdeling van de bruto toegevoegde waarde tussen de vestigingen van een onderneming in verschillende arrondissementen;
- › de verdeling van de toegevoegde waarde in verband met de dividendinkomsten van managementvennootschappen;
- › de verdeling van de bruto toegevoegde waarde in verband met de toegevoegde waarde die wordt gegenereerd door grond- en vastgoedbezit;
- › de rekeningen van de internationale instellingen.

Het toewijzen van de bruto toegevoegde waarde aan de woonplaats, de werkplaats of tussen vestigingen heeft concrete gevolgen voor de statistieken en uiteindelijk voor de perceptie van het economische ontwikkelingsniveau van een regio.

3.2.1. Hoe wordt de toegevoegde waarde van ondernemingen verdeeld over de verschillende vestigingen in verschillende arrondissementen?

Ondernemingen geven hun balans op voor de gehele juridische eenheid. Veel bedrijven hebben echter meerdere vestigingen (het zijn "multi-vestigingen"). Aangezien de regionale rekeningen worden opgesteld op basis van het niveau van de arrondissementen, moet, als de vestigingen van een bedrijf in meerdere arrondissementen zijn gelegen, de activiteit van het bedrijf worden verdeeld in functie van de activiteit van de vestigingen in elk arrondissement¹⁰.

De werkgelegenheid is de belangrijkste verdeelsleutel voor de toegevoegde waarde tussen de verschillende vestigingen. Meer bepaald gebruikt het INR gegevens van de RVA (Rijksdienst voor Sociale Zekerheid), zoals het aantal werkenden, het aantal gewerkte uren, de brutolonen, de werkgeversbijdragen, enz. Hierdoor kan de verdeling van de toegevoegde waarde per vestiging en uiteindelijk per arrondissement worden aangepast (ICN, 2020)¹¹.

In het geval van ondernemingen in de financiële sector is de verdeling van de activiteit op basis van de verdeling van de loonarbeid niet de meest geschikte. Er worden andere variabelen gebruikt om de activiteit van de onderneming beter te kwantificeren, zoals rente, premies of betaalde commissies (INR, 2020).

De opstelling van de regionale rekeningen is gebaseerd op een neoklassieke hypothese die inhoudelijk steeds meer wordt betwist: lonen zijn gekoppeld aan de productiviteit van de personen die ze ontvangen. Volgens deze hypothese wordt verondersteld dat een werknemer met een hoger loon meer bijdraagt aan de creatie van toegevoegde waarde binnen zijn onderneming dan een werknemer met een lager loon. Bepaalde beroepen, zoals die van de bekendste sporters of artiesten, passen echter niet of niet meer in deze verhouding, met een productiviteit die overigens niet waarneembaar is (Bouba-Olga & Grossetti, 2020a). De auteurs verwijzen naar het Franse geval en wijzen op het risico dat het economische gewicht van Parijs door deze vertekening wordt overschat. Gezien de concentratie van de Belgische politieke en economische elite in Brussel (Vandermotten, 2024) geldt dezelfde redenering waarschijnlijk ook voor het BHG.

8 In sommige gevallen zijn de gegevens beperkt tot 2022, omdat de gedetailleerde statistieken voor 2023 nog niet waren gepubliceerd op het moment dat de analyse werd uitgevoerd.

9 Zie: <https://www.nbb.be/nl/statistieken/nationaleregionale-rekeningen/methodologie>

10 Deze vraag stelt zich niet voor een onderneming met meerdere vestigingen in hetzelfde arrondissement: de volledige activiteit wordt aan dat arrondissement toegewezen.

11 Vóór de methodologische herziening van de nationale en regionale rekeningen in 2019 werd de verdeling van de toegevoegde waarde uitsluitend gebaseerd op gegevens over het aantal werknemers per arrondissement. De statistieken werden herberekend op basis van de beschikbare gegevens van de RSZ.

3.2.2. Hoe wordt de toegevoegde waarde van bedrijfsdividenden verdeeld?

De laatste jaren worden bedrijfsbeheer en -administratie steeds vaker uitgevoerd via afzonderlijke juridische entiteiten, de zogenaamde “managementvennootschappen”. Hierdoor kunnen de inkomsten uit deze activiteit (zoals dividenden) worden onderworpen aan vennootschapsbelasting in plaats van aan personenbelasting, wat over het algemeen voordeliger is voor ondernemers. De statistieken over de oprichting van ondernemingen in deze sector (NACE 70) getuigen van de aantrekkelijkheid van deze juridische constructie¹²: het aantal nieuwe ondernemingen in deze sector is zowel in Brussel als in België sterker gestegen dan in de economie als geheel.

De bruto toegevoegde waarde van deze bedrijfsactiviteiten is aanzienlijk binnen de sector “diensten aan bedrijven”. De gepubliceerde statistieken geven geen direct beeld van de omvang van het fenomeen.

- › 78 % van de bruto toegevoegde waarde die in 2023 in België in de diensten aan bedrijven werd gegenereerd, was afkomstig van juridische en boekhoudkundige activiteiten, hoofdkantooractiviteiten en managementadvies. Deze tak omvat deze managementactiviteiten. Meer in het algemeen kan deze tak worden gelijkgesteld met activiteiten voor het beheer van bedrijven.
- › Meer in het bijzonder was 37 % van de in België gegenereerde bruto toegevoegde waarde in de diensten aan bedrijven in 2023 afkomstig van huishoudens in juridische en boekhoudkundige activiteiten, activiteiten van hoofdkantoren en managementadvies. Dit overlapt gedeeltelijk met deze managementactiviteit binnen de tak. Dit aandeel geeft het economische belang van deze beheeractiviteit binnen de diensten aan bedrijven aan.

Bij de methodologische herziening van de nationale rekeningen van 2024 (INR, 2024) werd de regionale verdeling van de dividendinkomsten herzien. **Het INR gaat ervan uit dat de aan bedrijfseigenaren uitgekeerde dividenden worden gelokaliseerd in hun woonplaats.** Het INR gaat er namelijk van uit dat de maatschappelijke zetels in de woonplaats zijn gevestigd om het nut van het belastingstelsel van de managementvennootschap te maximaliseren.

Geografisch gezien **leidt dit tot een ruimtelijke scheiding tussen de plaats waaraan de bruto toegevoegde waarde wordt toegewezen (de woonplaats) en de vestiging van waaruit het beheer daadwerkelijk wordt “uitgevoerd”.**

3.2.3. Hoe wordt de toegevoegde waarde van grond- en vastgoedbezit verdeeld?

In de nationale en regionale boekhouding omvatten de bruto toegevoegde waarde en het bbp de waarde van de dienst die huisvesting biedt, zowel voor eigenaars-bewoners als voor huurders. Wanneer de werkelijke of fictieve huurprijs niet bekend is, moet deze worden geraamd. Deze door de ‘huisvestingsdiensten’ gegenereerde bruto toegevoegde waarde wordt toegerekend aan de vastgoedsector. Deze laatste is dan ook sterk afhankelijk van de waarde van de grond- en vastgoedmarkten, meer nog dan van de ‘reële’ activiteit die met deze markten verband houdt, zoals makelaars.

Om de toegevoegde waarde van de ‘huisvestingsdienst’ te begrijpen, gaat het er voornamelijk (meer details: INR, 2017) om:

- › de prijs van gronden en onroerende goederen voor de Belgische arrondissementen te schatten op basis van het kadastraal inkomen, verhoogd met een coëfficiënt die de uiteenlopende prijsontwikkeling per arrondissement sinds de in 1975 vastgestelde waarde weerspiegelt, aangevuld met administratieve gegevens over gestarte bouwprojecten en enquêtes over huurprijzen en wooncomfort;
- › hieruit de intermediaire consumptie af te leiden, zoals onderhoudskosten en het saldo van eventuele belastingen en subsidies, bijvoorbeeld aan de hand van het onderzoek naar het huishoudbudget;
- › hieruit de belastingen en subsidies af te leiden aan de hand van administratieve gegevens (fiscale gegevens).

De bruto toegevoegde waarde wordt gelokaliseerd op de woonplaats van de eigenaar. Deze methodologische keuze houdt verband met de ‘SEC’-bepalingen, d.w.z. de Europese en internationale normen waarop de nationale en regionale rekeningen zijn gebaseerd (INR, 2017). Dit heeft gevolgen voor de verdeling van de bruto toegevoegde waarde op regionaal niveau (zie Chesquière, 2023). In het BHG is 80 % van de woningen die eigendom zijn van natuurlijke personen¹³, in handen van eigenaars die zelf in het BHG wonen. Elders in België is 90 % van de woningen die eigendom zijn van natuurlijke personen, in handen van eigenaars die zelf in hetzelfde arrondissement wonen. Dit leidt tot een scheiding tussen de plaats waar de ‘huisvestingsdienst’ wordt geproduceerd en de plaats waar de bruto toegevoegde waarde wordt geboekt. Chesquière (2023) stelt vast dat de helft van de niet-Brusselse eigenaars in de provincies Vlaams- en Waals-Brabant woont.

¹² Zie de op de BISA-website gepubliceerde statistieken: <https://bisa.brussels/themas/economie/ondernemingen>

¹³ Volgens het Instituut voor de Nationale Rekeningen (2018) komt dit overeen met 80 % van de kadastrale percelen in België.

3.2.4. Hoe wordt de activiteit van internationale instellingen geboekt?

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is de thuisbasis van talrijke internationale instellingen. De Europese instellingen en de NAVO behoren tot de belangrijkste instellingen die hun zetel in het BHG hebben. 53 000 personen werken voor deze internationale instellingen in het BHG¹⁴ en 1 400 mensen in de twee andere gewesten. Dit is een belangrijke activiteit voor het BHG.

De activiteiten van internationale instellingen worden echter niet opgenomen in de statistieken van de toegevoegde waarde en het bbp van de Belgische regionale rekeningen. De methodologie waarop deze rekeningen zijn gebaseerd (de 'SEC 2010'-methode) houdt namelijk rekening met het internationale karakter van de instelling en niet met de vestigingsplaats. Internationale instellingen met een zetel in het BHG zijn dus extraterritoriaal. De Europese instellingen hebben dan ook hun eigen rekeningen, los van die van de lidstaten.

Dit is in de eerste plaats een statistische keuze in verband met de overheidsfinanciën. Vanuit economisch-geografisch oogpunt is dit echter problematisch: **de statistieken van de Belgische regionale rekeningen houden geen rekening met deze internationale activiteiten in de productie van toegevoegde waarde en het bbp**¹⁵. Deze 53 000 personen zijn vergelijkbaar met grensarbeiders: zij nemen deel aan een economische activiteit die toegevoegde waarde genereert en bijdraagt tot het bbp in het buitenland, en zij brengen een inkomen mee dat in België wordt geboekt als zij daar wonen.

Deze economische activiteit zou echter moeten worden meegerekend bij de analyse van de in het BHG gegenereerde welvaart. Dat gezegd zijnde, **genereert de uitoefening van de Europese macht activiteiten die worden geboekt in de Belgische nationale en regionale rekeningen.** Zo kunnen de Europese instellingen bijvoorbeeld een beroep doen op Belgische dienstverleners voor logistieke ondersteuning. Bovendien zijn veel verenigingen die verband houden met de uitoefening van de Europese bevoegdheden naar Belgisch recht opgericht en worden ze dus opgenomen in de Belgische nationale rekeningen.

3.3. REKENING HOUDEN MET DE PRIJSONTWIKKELING OM DE REËLE GROEI TE KWANTIFICEREN

Om economische aggregaten uitgedrukt in monetaire waarde in de tijd te analyseren, is het noodzakelijk om hun ontwikkeling op te splitsen in variaties die uitsluitend te wijten zijn aan prijsvariaties (inflatie) en variaties die te wijten zijn aan volumevariaties. **Door de aggregaten in volume te meten, kan hun reële groei in de loop van de tijd worden beoordeeld.** Een van de meest voorkomende voorbeelden is dat de beoordeling van de prestaties van een economie grotendeels gebaseerd is op de analyse van de reële groei van het bbp: in hoeverre is het volume van dit bbp in een bepaalde periode gestegen of gedaald?

In de praktijk kunnen verschillende prijsindexcijfers en deflatoren worden gebruikt om **tijdreeksen te defleren**, d.w.z. om van de meting van een economisch aggregaat in nominale waarde (of tegen lopende prijzen) over te gaan naar een meting in volume (of tegen constante prijzen). In het kader van dit Cahier moest deze behandeling worden toegepast op de verderop geanalyseerde statistische reeksen, namelijk

het bbp, de bruto toegevoegde waarde en de lonen van werknemers.

Wat het bbp betreft, werden de tijdreeksen van het bbp tegen lopende prijzen gedefleerd met behulp van een impliciete deflator uit het HERMREG-model¹⁶. Deze bbp-deflator is beschikbaar voor heel België en voor elk van de drie gewesten van het land. Om de bbp-gegevens op het niveau van de arrondissementen te defleren, wordt de deflator van de regio waartoe het arrondissement behoort, toegepast. Het met behulp van deze deflator berekende bbp in volume wordt uitgedrukt in constante euro van 2015, het jaar dat wordt gebruikt om het referentieprijsniveau vast te stellen. Aangezien de bbp-deflator de evolutie van de productiekosten in de loop van de tijd weerspiegelt, is het gebruik ervan relevant in het kader van dit Cahier, dat tot doel heeft de positie van de Brusselse economie te analyseren vanuit het oogpunt van de productie van goederen en diensten.

14 Zie de statistieken van het BISA: <https://bisa.brussels/themas/arbeidsmarkt/binnenlandse-werkgelegenheid>

15 De nationale en regionale rekeningen houden daarentegen wel rekening met de inkomsten van personen die werkzaam zijn bij deze internationale instellingen en in België wonen, met het oog op de analyse van de inkomstenrekeningen en de huishoudens.

16 Het HERMREG-model is een macro-econometrisch macro-sectoraal model dat met name bedoeld is om middellangetermijnprognoses te maken voor verschillende economische aggregaten op het niveau van de drie Belgische gewesten (Bassiliere et al., 2024). Dit model is ontwikkeld door het Federaal Planbureau (FPB), het Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (BISA), het Institut Wallon de l'Évaluation, de la Prospective et de la Statistique (IWEPS) en Statistiek Vlaanderen (SV).

4 HOE EVOLUEERT HET BBP VAN BRUSSEL TEN OPZICHTE VAN DE REST VAN HET LAND?

Om deze vraag adequaat te beantwoorden, wordt de analyse op twee niveaus uitgevoerd:

- › ten eerste een (statische) analyse van de verdeling van het bbp voor het laatste beschikbare jaar (2023);
- › ten tweede een (dynamische) analyse van de evolutie van het bbp over een periode van 21 jaar (2003-2023).

Zo kan de evolutie van het Brusselse bbp worden gekwalificeerd door vergelijking met relevante gebieden. Vervolgens maakt de analyse in de tijd het mogelijk om de structurele dynamiek van de gebieden te kwantificeren.

Daartoe moet eerst worden bepaald hoe de Belgische metropolen met elkaar kunnen worden vergeleken, door ze in te delen in grootstedelijke regio's (GR). Zo kan de economische ontwikkeling van Brussel worden vergeleken met die van andere grote Belgische steden.

4.1. EEN VERGELIJKING DIE MOGELIJK WORDT GEMAAKT DOOR HET BEGRIP GROOTSTEDELIJKE REGIO

Het concept van grootstedelijke regio (GR) maakt het mogelijk om de belangrijkste steden met elkaar te vergelijken, rekening houdend met hun variabele omvang die zich over één of meerdere arrondissementen kan uitstrekken. **Aangezien de grootstedelijke regio Brussel zich zowel morfologisch (de bebouwing) als functioneel (de activiteiten) over de drie gewesten uitstrekt, is het essentieel om dit analyse-niveau in te voeren, omdat het BHG niet overeenkomt met het invloedsgebied van de Brusselse metropool.** Zo kan het economische belang van de belangrijkste Belgische steden worden geanalyseerd in het licht van hun respectieve belang.

De GR's worden bepaald op basis van een samenwerking tussen Eurostat, het *Joint Research Center* (JRC) van de Europese Commissie, het Directoraat-Generaal Regionaal en Stedelijk Beleid en de OESO, op basis van gegevens die zijn verzameld bij de nationale statistische instanties (en na raadpleging daarvan). Deze indeling wordt om de vijf jaar bijgewerkt aan de hand van de meest recente censusgegevens en de NUTS-indeling ('Nomenclature of Territorial Units for Statistics', nomenclatuur van territoriale eenheden voor de statistiek). De NUTS-indeling maakt het mogelijk om de administratieve eenheden van de Europese landen met elkaar te vergelijken op basis van een gemeenschappelijk demografisch gewicht.

De identificatie van de GR's is gebaseerd op een methode in verschillende stappen, die hieronder kort worden samengevat (meer gedetailleerde informatie, ook over bijzondere gevallen: Europese Commissie. Statistical Office of the European Union, 2019, 2024):

- › **Identificatie van stedelijke centra met meer dan 50 000 inwoners** en een bevolkingsdichtheid van meer dan 1 500 inwoners/km².
- › **Omzetting van de geïdentificeerde stedelijke centra naar de gemeentelijke indeling**, d.w.z. een lokale administratieve indeling. In het geval van Brussel komt dit overeen met het grondgebied van het BHG, ondanks een grotere ruimtelijke uitbreiding¹⁷ (zie. De nationale statistische instanties worden geraadpleegd door de internationale instanties om de indeling af te stemmen op de specifieke kenmerken van het terrein. Eurostat identificeert deze aggregaties van gemeenten als *steden*, die het "Groot [naam van de stad]" noemt, in dit geval "Groot-Brussel".

17 Voor meer details kan de lezer de analyses van (Charlier & Reginster, 2018; Charlier, 2023) raadplegen, waaruit blijkt dat het stedelijk centrum van Brussel zich nu buiten het BHG uitstrekt, wat ertoe zou kunnen leiden dat enkele Vlaamse gemeenten worden opgenomen in wat de analyse identificeert als de stad "Groot-Brussel".

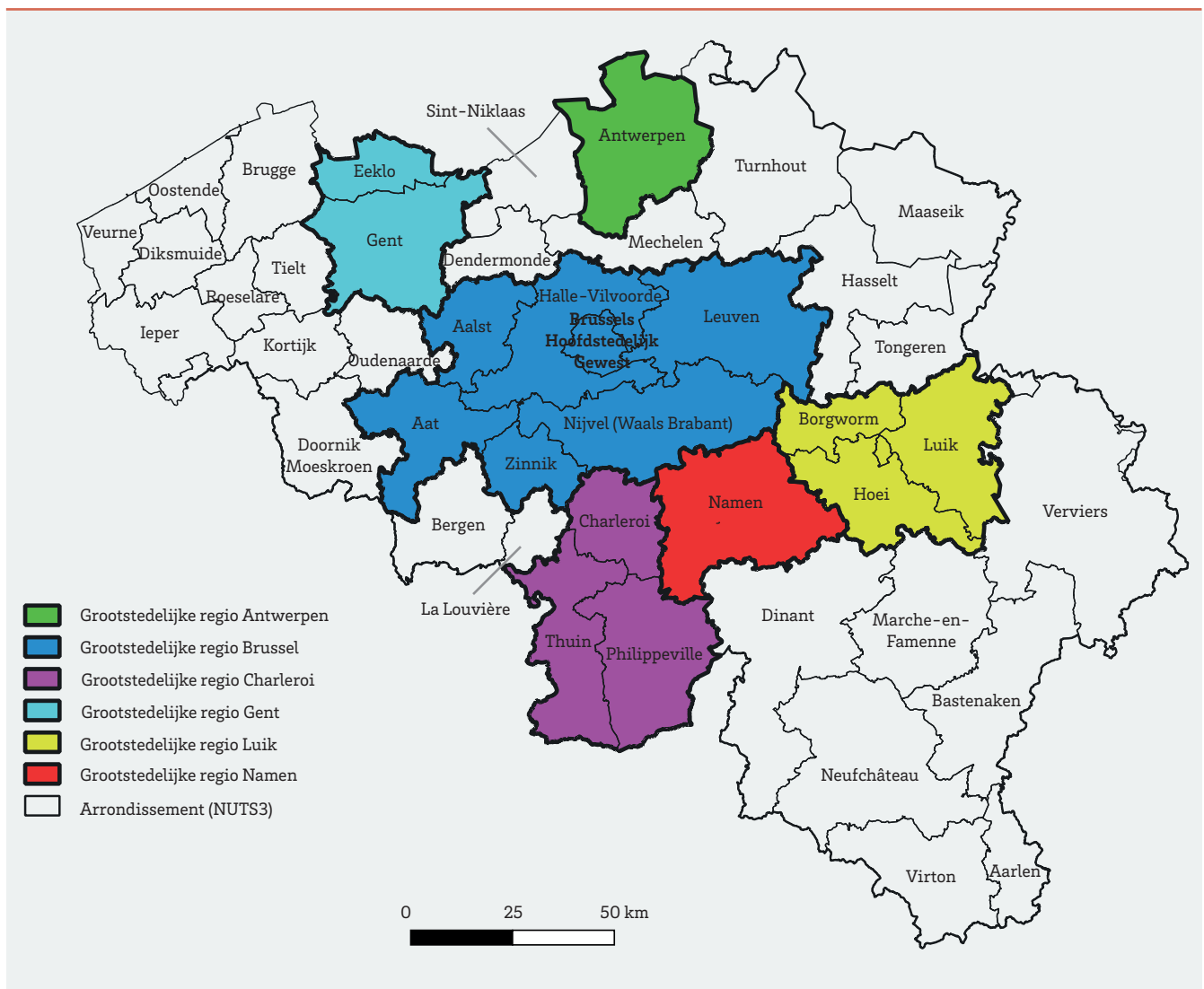
- **Identificatie van het pendelaarsgebied van Europese steden** door het samenvoegen van gemeenten waar meer dan 15 % van de werknemers in de steden werkt. De verkregen indelingen worden geharmoniseerd door enclaves (gemeenten die niet aan het criterium voldoen, in tegenstelling tot al hun buurgemeenten) op te nemen en exclaves (gemeenten die wel aan het criterium voldoen, in tegenstelling tot al hun buurgemeenten) uit te sluiten. "Groot-Brussel" en "Groot-Leuven" zijn bij de laatste update samengevoegd vanwege het intensieve woon-werkverkeer tussen deze twee gebieden.
- **Identificatie van grootstedelijke regio's** op basis van het volgende criterium: als 50 % van de bevolking van een Belgisch arrondissement (d.w.z. op **NUTS3-niveau**) in een stad of in het eerder geïdentificeerde pendelaarsgebied daarvan woont, wordt deze aan de referentiemetropool gekoppeld. De GR's zijn beperkt tot de nationale grenzen. Dit sluit bijvoorbeeld de uitbreiding van de GR Luxemburg naar enkele arrondissementen van de provincie Luxemburg uit.

De demografische ontwikkeling, het woon-werkverkeer, maar ook methodologische keuzes en administratieve indelingen beïnvloeden de indeling van de GR's. In het geval van Brussel beperkt de beperking van de stad "Groot-Brussel" tot het BHG, wat overeenkomt met een administratieve realiteit, mogelijk het aantal gemeenten dat tot het pendelaarsgebied behoort en uiteindelijk de omvang van de grootstedelijke regio. In België werden er zes GR's geïdentificeerd: Brussel, Antwerpen, Gent, Luik, Charleroi en Namen (→ **Kaart 1**).

De grootstedelijke regio Brussel omvat:

- het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (BHG), het centrale deel;
- de Vlaamse arrondissementen Halle-Vilvoorde, Leuven (die Vlaams-Brabant vormen) en Aalst;
- de Waalse arrondissementen Aat, Zinnik en Nijvel (die samen Waals-Brabant vormen).

KAART 1:
De 6 Belgische grootstedelijke regio's

4.2. DE GROOTSTEDELIJKE REGIO BRUSSEL BLIJFT HET BELANGRIJKSTE ECONOMISCHE CENTRUM VAN BELGIË, WAARIN HET BHG EEN DOMINANTE ROL BLIJFT SPELEN

In 2023 was de GR Brussel goed voor een derde van het Belgische bbp. Dit bevestigt het economische overwicht van de hele GR Brussel. De vijf andere Belgische GR's zijn samen goed voor 30 % van het Belgische bbp (→ Tabel 2). Twee derde van het Belgische bbp wordt dus gegenereerd in een van de zes Belgische GR's.

Binnen de GR Brussel is het BHG goed voor 103,3 miljard euro aan bbp in volume. In termen van relatief gewicht vertegenwoordigt het bbp van het BHG 17,3 % van het bbp van België.

TABEL 2:

Bbp-volume (per inwoner) in 2023 per grootstedelijke regio en jaarlijkse evolutie uitgedrukt in %

Grootstedelijke regio	Miljard euro bbp	Aandeel in het Belgische totaal in %	Gemiddelde jaarlijkse evolutie van het bbp (2003-2023)
Brussel	216,4	36,3 %	1,7 %
- BHG	103,3	17,3 %	0,9 %
- Vlaams deel	79,7	13,4 %	2,5 %
- Waals deel	33,4	5,6 %	2,5 %
Antwerpen	65,4	11,0 %	1,6 %
Luik	31,4	5,3 %	1,6 %
Gent	39,7	6,7 %	2,4 %
Charleroi	16,5	2,8 %	0,8 %
Namen	12,7	2,1 %	1,6 %
België	596,3	100 %	1,7 %

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

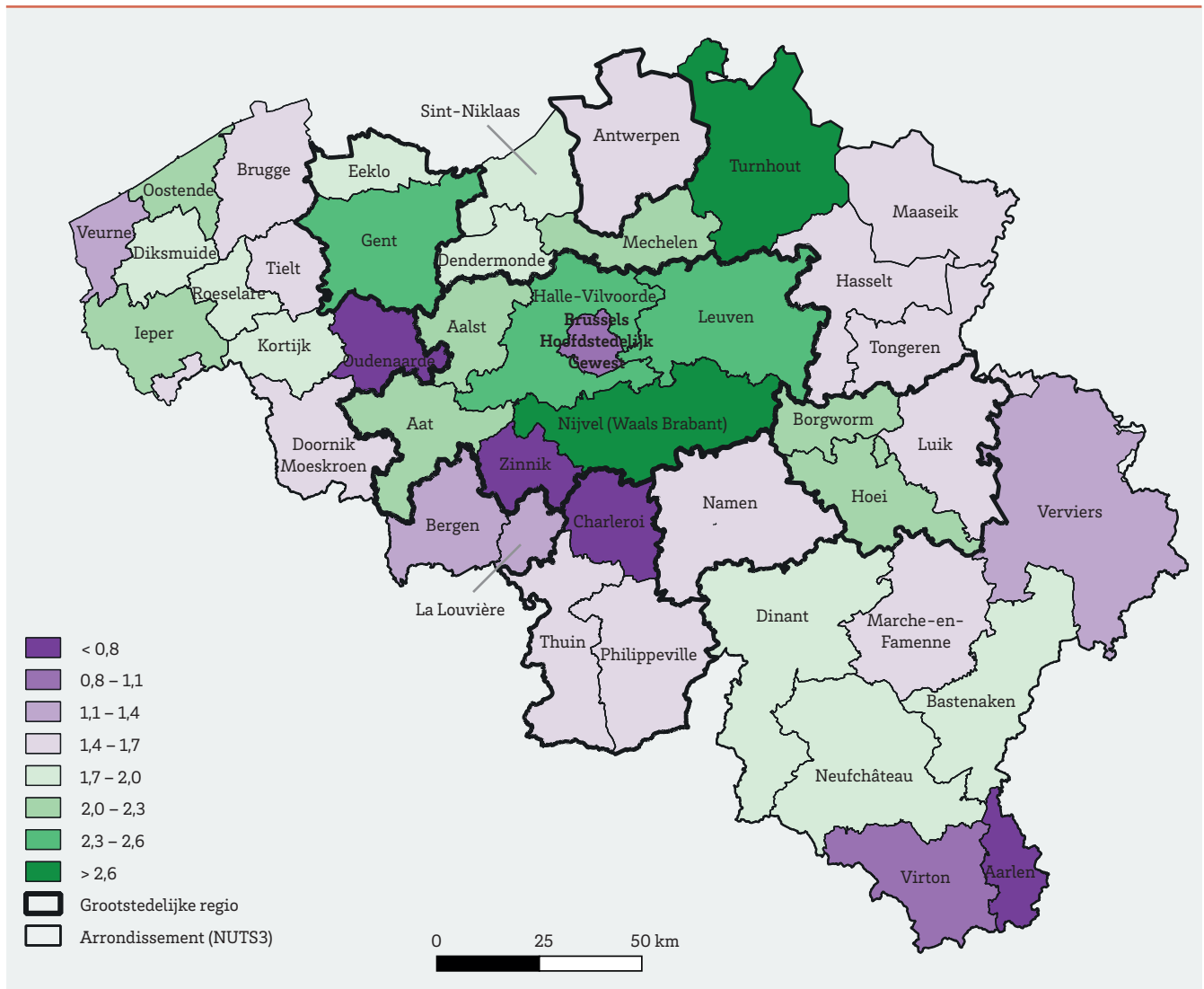
Binnen de GR Brussel vertegenwoordigde het BHG in 2023 **47,7 % van het bbp dat in de Grootstedelijke Regio (GR) Brussel werd geproduceerd**. De rest was verdeeld over de Vlaamse en Waalse arrondissementen van de GR Brussel.

Tussen 2003 en 2023 **bedroeg de jaarlijkse groei van het bbp-volume in België gemiddeld 1,7 %**. Er zijn evenwel aanzienlijke verschillen tussen de gemeenten (tot 2,9 procentpunten) (→ Kaart 2).

Op het niveau van de GR's is de variatie in **groei van het bbp soms groot**. Tussen de meest economische dynamische GR Gent (+ 2,4 %/jaar) en de stagnerende, vooral sinds de crisis van 2008, GR Charleroi (+ 0,8 %/jaar), bevinden bevinden zich de GR's Antwerpen, Namen, Brussel en Luik (+ 1,6 %/jaar). De groeiontwikkeling in de GR's Brussel, Namen en Luik is gedurende de hele periode vergelijkbaar.

KAART 2:

Gemiddelde jaarlijkse groei van het bbp in volume in de Belgische arrondissementen tussen 2003 en 2023, uitgedrukt in %

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA
Ter informatie: gemiddelde jaarlijkse groei voor België: 1,7 %/jaar.

Binnen de GR Brussel was **de groei in alle arrondissementen sterker (> 2 %/jaar), veel hoger dan het Belgische gemiddelde, met uitzondering van het BHG (0,9 %/jaar) en het arrondissement Zinnik**. Op het niveau van de GR Brussel was de bbp-groei sterker in de rand dan in het centrum van de agglomeratie. De bbp-groei was bijzonder sterk in de arrondissementen Nijvel (3,0 %/jaar), Turnhout (2,7 %/jaar), Halle-Vilvoorde (2,5 %/jaar), Gent (2,5 %/jaar), Leuven (2,4 %/jaar), Mechelen, Aat, Oostende en Borgworm (2,2 %/jaar). De meeste van deze arrondissementen behoren tot de GR Brussel.

Meer in het algemeen is **de groei van de economische activiteit, gemeten aan de hand van het bbp, sterker in arrondissementen als Turnhout, Nijvel of Leuven**, die over het algemeen twee kenmerken hebben:

- › ze liggen **in de buurt van het economische hart van België**, dat overeenkomt met het centrale grootstedelijke ruimte van België, een onderling verbonden economische rond

Antwerpen, Leuven, Brussel en Gent en die zich in Wallonië uitstrekt tot Waals-Brabant;

- › ze liggen **in de periferie van de bovengenoemde grote centra**, wat betekent dat zij profiteren van de nabijheid zonder de nadelen ervan te ondervinden (bijvoorbeeld de kosten van verkeersopstoppingen).

Zo kenden de arrondissementen rond Antwerpen en het BHG een sterkere groei van het bbp dan het arrondissement waar de centrale stad zich situeert.

De postindustriële Waalse arrondissementen (Luik, Charleroi, Bergen, La Louvière, Zinnik en Verviers) **blijven achter in termen van bbp-groei (<1,5 %/an)** net als het zuiden van de provincie Luxemburg, dat onderhevig is aan de economische concurrentie van Luxemburg (Halleux *et al.*, 2020). In Vlaanderen kende het arrondissement Oudenaarde een zwakke groei, vergelijkbaar met die in het hart van het postindustriële Wallonië.

4.3. ECONOMISCHE ONTWIKKELINGSNIVEAUS DIE MEER VERBAND HOUDEN MET HET ECONOMISCHE TRAJECT DAN MET DE OMVANG VAN DE METROPOOL

Om het relatieve belang te begrijpen, wordt gewoonlijk het bbp per inwoner als indicator gebruikt. Deze indicator maakt het mogelijk om verschillen in (demografische) omvang buiten beschouwing te laten en de welvaartscreatie tussen gebieden

te vergelijken. Gezien de beperkingen van deze indicator blijft de analyse beperkt tot de Belgische grootstedelijke regio's (→ Kader 2).

Kader 2. Waarom analyseren we het bbp per inwoner van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest niet.

Het bbp per inwoner is een veelgebruikte indicator om het niveau van economische ontwikkeling van regio's of landen onderling te kwantificeren, zonder dat de omvang een rol speelt. Het is echter een "hybride" indicator (INR, 2017, p. 42), omdat het een verhouding is tussen een teller, het bbp, gebaseerd op de werkplek, en een noemer, de bevolking, gebaseerd op de woonplaats. De geografische logica van de teller en de noemer verschilt, wat problematisch is voor de analyse van de situatie op het niveau van het BHG.

Dit hybride karakter doet twijfels rijzen over de relevantie ervan op kleine schaal. De twee componenten zijn echter statistieken die over het algemeen beschikbaar en geharmoniseerd zijn, waardoor ze zeer gemakkelijk te gebruiken zijn. Daarom wordt het vaak gebruikt voor het opstellen van overheidsbeleid. Het is bijvoorbeeld een belangrijke indicator voor de rangschikking van provincies en het BHG voor het verkrijgen van fondsen in het kader van het cohesiebeleid van de Europese Unie. Ondanks zijn tekortkomingen blijft het essentieel om de evolutie ervan te analyseren, gezien het belang ervan op politiek vlak.

Dat gezegd zijnde, is het bbp per hoofd van de bevolking niet relevant voor het analyseren van de situatie van het BHG vanwege een zeer grote ruimtelijke scheiding tussen de woonplaats en de werkplaats. Concreet komt het bbp per inwoner van het BHG overeen met de verhouding tussen het bbp dat wordt gegenereerd door werknemers die voor de helft buiten het Brusselse grondgebied verblijven. Dit wordt vervolgens gerelateerd aan een Brusselse bevolking waarvan een deel niet actief of werkloos is en waarvan een groeiend deel elders werkt (en dus bijdraagt aan het bbp van een ander grondgebied).

Volgens de gegevens van de Enquête naar de arbeidskrachten van 2023 werken van de 518 900 werkenden die in het BHG wonen, 96 300 personen (19 %) buiten het BHG. Een groot deel daarvan (62 %) draagt bij aan het bbp van de provincies Vlaams-Brabant en Waals-Brabant, die tot de GR Brussel behoren. Omgekeerd wonen van de 818 200 personen die in het BHG werken, 422 500 personen ook effectief in dat Gewest, zijnde 51 % van het totaal (BISA, 2025).

Anderzijds is deze indicator beter geschikt voor vergelijkingen tussen Grootstedelijke Regio's (GR). GR's worden namelijk nauwkeurig gedefinieerd op basis van woon-werkverkeer om groepen te vormen die de werk- en woonplaatsen met elkaar verbinden. De belangrijkste zwakte in verband met het "hybride" karakter is daarom beperkter wanneer het bbp per hoofd van de bevolking op GR-niveau wordt geanalyseerd.

De gemiddelde welvaart (in euro) per inwoner blijft 25 % hoger in de Brusselse agglomeratie dan in het land in zijn geheel (→ Tabel 3). Ook in de GR's Gent en Antwerpen ligt de gemiddelde welvaart per inwoner 20 % boven het Belgische gemiddelde. De Waalse GR's worden daarentegen gekenmerkt door een per inwoner geproduceerde welvaart die lager ligt dan het Belgische gemiddelde, met 25 % voor de GR's Namen en Luik en 40 % voor de GR Charleroi.

De sterke economische dynamiek die in de GR Gent wordt waargenomen, wordt bevestigd door de demografische gegevens: de per inwoner gecreëerde welvaart is er tussen 2003 en 2023 met 1,7 % per jaar gestegen. Dat is meer dan de evolutie die in dezelfde periode in België werd waargenomen (+1,1%/jaar). De GR's Antwerpen, Luik en Namen sluiten aan bij de groei die op federaal niveau werd waargenomen, tussen +1,0%/jaar en +1,1%/jaar. De GR's Brussel en Charleroi kenden een relatief lagere groei.

TABEL 3:

Bbp-volume per inwoner in 2023 per grootstedelijke regio

Grootstedelijke regio	euro	Index (België = 100)	Gemiddelde jaarlijkse verandering tussen 2003 en 2023
Brussel	63.486 €	125	0,8 %
Antwerpen	60.217 €	119	0,9 %
Luik	37.691 €	74	1,1 %
Gent	59.545 €	118	1,7 %
Charleroi	29.313 €	58	0,6 %
Namen	39.099 €	77	1,0 %
België	50.622 €	100	1,1 %

Bronnen: INR (regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; berekeningen BISA

Over de beschouwde periode komt de evolutie van het bbp per inwoner overeen met die van het bbp. Enerzijds houdt de absolute dynamiek in de GR Gent duidelijk verband met een verbetering van de gemiddelde welvaart per inwoner. Anderzijds wordt ook de relatieve achteruitgang van de GR Charleroi bevestigd. De andere GR's, waaronder dat van Brussel, liggen iets onder het Belgische gemiddelde.

In de praktijk **doet de omvang van steden er minder toe dan het economische traject van steden**. Zo zijn de GR Brussel, de grootste van het land (3,4 miljoen inwoners), of de GR Antwerpen (1,1 miljoen inwoners), de op één na grootste van het land, niet de meest dynamische in termen van groei. Ze worden bijvoorbeeld voorafgegaan door de kleinste GR van het land, die van Namen. Er is geen verband tussen de omvang van de metropolen en hun absolute dynamiek (hoger bbp/inwoner voor de grootste GR's) of relatieve dynamiek (hogere groei voor de belangrijkste metropolen). Op Belgisch niveau zijn de verschillen eerder het gevolg van de uiteenlopende economische ontwikkeling tussen Brussel, Wallonië en Vlaanderen (Van Meeteren *et al.*, 2016; Quévit, 2010; Vandermotten, 2024):

1. Een vroege industriële ontwikkeling in Wallonië, vanaf de 19e eeuw, voornamelijk rond Luik en langs een economische as die van Charleroi naar Bergen (en over de Frans-Belgische grens) liep, aangevuld met een ontwikkelingsas tussen Antwerpen - Brussel - Charleroi, waardoor de functies van de haven van Antwerpen en de hoofdstad Brussel werden versterkt;

2. Een latere industriële ontwikkeling, vanaf de 20e eeuw, en modern¹⁸ in Vlaanderen, rond drie economische assen (tussen Antwerpen en Brussel, langs het Albertkanaal en langs de Schelde en de Leie), gedragen door de "maritimisering" van de industrie (Mérenne-Schoumaker, 2011), dat wil zeggen door de geleidelijke verplaatsing van industriële activiteiten van de grondstofvoorraden naar de havens (Zeebrugge, Gent en Antwerpen). Dit werd mogelijk gemaakt door de beschikbaarheid van grond in Vlaanderen en de beschikbaarheid van arbeidskrachten, wat directe buitenlandse investeringen vergemakkelijkte.

Dit verwijst naar het vermogen van steden en regio's om de in het gebied aanwezige middelen te mobiliseren¹⁹. Dankzij de centrale geografische ligging van Brussel kon zowel worden geprofiteerd van de vroege industriële ontwikkeling in Wallonië als van de latere ontwikkeling in Vlaanderen. Naast de industriële ontwikkeling werden in Brussel vrij snel na de Belgische onafhankelijkheid de belangrijkste bestuursfuncties, met name op politiek en economisch vlak, geconcentreerd. Dit heeft ervoor gezorgd dat Brussel zowel in absolute zin (bbp-volume) als in relatieve zin (bbp per inwoner, rekening houdend met de polarisatie van de meest productieve activiteiten) zijn dominantie heeft kunnen behouden.

¹⁸ Hier moet worden opgemerkt dat dit verband houdt met een betere positionering ten opzichte van de volgende ontwikkelingscycli (de zogenaamde Kondratieff-cycli) (Mérenne-Schoumaker, 2011).

¹⁹ Zie de recente samenvatting van de OESO over de ruimtelijke determinanten van productiviteit (Tsvetkova *et al.*, 2020).

4.4. WAT KUNNEN WE UIT DE ANALYSE VAN HET BBP CONCLUDEREN?

Sinds 2003 volgt **de evolutie van het bbp in de GR Brussel het groeiritme van het hele land** (+ 1,7 %/jaar). Bovendien komt dit overeen met wat wordt waargenomen voor de andere Belgische GR's (Antwerpen, Luik en Namen), met uitzondering van Gent (waar de groei hoger is) en Charleroi (waar de groei lager is). Dit groeitempo ligt in de lijn van het gemiddelde van de belangrijkste Europese metropolen (Bisciari & El Joueidi, 2022).

In 2023 wordt 36 % van het Belgische bbp gegenereerd door activiteiten in de GR Brussel en 64 % door activiteiten in een GR. Met andere woorden, **de Brusselse GR blijft het belangrijkste economische centrum van België en vertegenwoordigt meer dan de vijf andere Belgische GR's, vanuit het oogpunt van het bbp**.

Het economisch gewicht, de evolutie en het ontwikkelingsniveau zijn eerder het resultaat van een lange economische geschiedenis dan van de omvang van de metropool. De concentratie van geavanceerde en welvaartsgenererende activiteiten in de metropolen, d.w.z. het fenomeen van metropolisering, is in de geanalyseerde periode in België niet waarneembaar. Groei is trouwens geen monopolie van de metropolen: zij concentreren niet meer groei dan de rest van het grondgebied.

Binnen de GR Brussel varieert de dynamiek tussen het centrum, waar het BHG een zwakke bbp-groei laat optekenen (+0,9 %/jaar), en de Vlaamse en Waalse rand, die een sterkere groei tonen. Dit vertaalt zich in een relatieve daling van het aandeel van de in het BHG gecreëerde welvaart ten opzichte van de rest van de GR Brussel en ten opzichte van de rest van België:

De peri-urbanisatie, een universeel fenomeen dat echter bijzonder sterk is in België, komt overeen met de ruimtelijke spreiding van stedelijke functies als gevolg van de verbeterde mobiliteit. Dit komt tot uiting in de verdeling van het bbp:

- › In 2003 vertegenwoordigde het bbp van het BHG 55,2 % van het bbp van de GR Brussel en 20,2 % van het Belgische bbp.
- › In 2023 vertegenwoordigde het bbp van het BHG 47,7 % van het bbp van de GR Brussel en 17,3 % van het Belgische bbp.

De geografische verdeling van de welvaartscreatie evolueert:

1. De metropolisering, deze concentratie van activiteiten (en bij uitbreiding van de gecreëerde welvaart) in steden die aan de top van de stedelijke hiërarchie staan, is de afgelopen twee decennia in België niet waargenomen. De gewestelijke trajecten prevaleren boven de omvang van de metropool. De welvaartscreatie concentreert zich niet in de Brusselse metropool.
2. Binnen de GR Brussel²⁰ verschuift de welvaartscreatie naar de periferie als gevolg van de peri-urbanisatie, **wat opnieuw de vraag doet rijzen over de functie van het BHG als centrale plaats: welke activiteiten worden er nagestreefd op de centrale plaatsen van het BHG?**
3. Als de peri-urbanisatie niet volledig verantwoordelijk is voor deze relatieve achteruitgang van de positie van het BHG, dan presteren de bedrijven die in de BHG zijn gebleven minder goed dan de bedrijven die zich daarbuiten hebben gevestigd.

20 Door het ontbreken van statistieken op een fijnere schaal kan dit niet worden geverifieerd voor andere Belgische metropolen.

5 DE ECONOMISCHE ONTWIKKELING VAN BRUSSEL BEGRIJPEN AAN DE HAND VAN DE 'SHIFT & SHARE'-ANALYSE

De 'Shift & Share'-analyse helpt ons de drijvende krachten achter de groei van het bbp te begrijpen. Door de evolutie van de **bruto toegevoegde waarde** van de tien grote economische sectoren op het niveau van de arrondissementen te analyseren, kan voor elk arrondissement worden onderscheiden welk deel te maken heeft met de evolutie van de sectoren (het sectorale effect) en welk deel te maken heeft met een

lokale specificiteit (het lokale effect) (→ [Kader 3](#)).

Op die manier kan worden nagegaan of de verandering in het bbp in het BHG of de GR Brussel eerder te wijten is aan een positionering in sectoren die groeien of krimpen, dan wel aan een lokale factor die moet worden geïdentificeerd.

Kader 3. Wat is een 'Shift & Share'-analyse?

De 'Shift & Share'-analyse splitst de groei van de bruto toegevoegde waarde van een arrondissement op in drie componenten, gebaseerd op de bruto toegevoegde waarde van tien economische sectoren over de onderzochte periode (van 2003 tot 2023).

1. **Het nationale effect**, dat overeenkomt met de groei die in een arrondissement zou worden waargenomen als het zich strikt volgens het federale niveau zou ontwikkelen, namelijk + 33,8 % van de bruto toegevoegde waarde tussen 2003 en 2023 (ter herinnering, zonder het effect van inflatie).
2. **Het sectorale effect**, dat overeenkomt met het verschil in groei tussen:
 - a. enerzijds het nationale effect;
 - b. en anderzijds de theoretische groei van het arrondissement als de bruto toegevoegde waarde van elk van de tien sectoren op dezelfde manier was (gedaald) gestegen als op Belgisch niveau.

Hoe meer een arrondissement gespecialiseerd is in sectoren waarvan de groei sterker was dan de totale groei van de bruto toegevoegde waarde, hoe meer dit arrondissement profiteert van een positief sectoraal effect. Dit kwantificeert de groeiverschillen die verband houden met de sectorale specialisatie van het arrondissement.

3. **Het regionale effect**, dat overeenkomt met het verschil tussen:
 - a. enerzijds, de som van het nationale effect en het sectorale effect;
 - b. en anderzijds, de daadwerkelijk waargenomen groei in het arrondissement tijdens dezelfde periode.

Het regionale effect maakt het mogelijk om het groeiverschil te begrijpen dat verband houdt met lokale specifieke kenmerken, zoals specialisaties in meer productieve nicheactiviteiten of innovatievere bedrijven.

De analyse wordt uitgevoerd volgens de methode van Dunn met behulp van het R REAT-pakket (Wieland, 2021). Er bestaan verschillende, min of meer geavanceerde methoden, waarbij meer rekening wordt gehouden met de interacties tussen de componenten of de jaarlijkse evolutie. We hebben gekozen voor de methode die voor de lezer het gemakkelijkst te begrijpen is, omdat de analyse eerder bedoeld is als opstap naar een gedetailleerde analyse per sector dan als antwoord op de vraag naar de evolutie van de welvaartscreatie in het BHG.

Zoals in de onderstaande analyse wordt uiteengezet, hebben de tien grote economische sectoren de afgelopen twee decennia namelijk belangrijke veranderingen ondergaan. Binnen deze sectoren hebben sommige bedrijfstakken een belangrijke groei doorgemaakt, bijvoorbeeld de informaticadiensten («IT») binnen de informatie- en communicatiesector. Andere activiteiten zijn eerder in verval geraakt, zoals de postdiensten binnen de sector "handel, horeca en logistiek". Het lokale effect weerspiegelt dus de invloed van de specialisaties van takken die de afgelopen decennia min of meer in opkomst waren.

Om deze analyse uit te voeren, zijn statistieken over de welvaartscreatie op sectoraal niveau nodig. Deze statistieken op sectoraal niveau zijn de **bruto toegevoegde waarde tegen basisprijs**. Ter herinnering: de bruto toegevoegde waarde verschilt van het bbp omdat subsidies en belastingen die de marktprijzen beïnvloeden, niet worden meegerekend. Dit verschil is statistisch gezien gering.

Afhankelijk van de analyseschaal verschilt de economische ontwikkeling van Brussel (→ Tabel 4). **Op grootstedelijk niveau was de groei van de toegevoegde waarde hoger dan op nationaal niveau in de GR Gent (+ 52 % sinds 2003) en, in mindere mate, in de GR Brussel (+ 35 % sinds 2003).** De oorzaken hiervan zijn verschillend: **in de GR Brussel hebben de specialisaties in de tien sectoren bijgedragen tot de hogere groei,** terwijl het in de GR Gent het lokale effect is dat telt.

De GR's Namen, Luik en Antwerpen kenden de afgelopen twee decennia een vergelijkbare groei, iets onder het federale gemiddelde. Deze drie GR's hebben met elkaar gemeen dat ze lokaal ondermaats presteren, het resultaat van positionering in minder goed presterende sectortakken en/of minder succesvolle lokale bedrijven.

De GR Charleroi blijft relatief achter. Er is wel groei (+ 12 %), maar het tempo ligt lager dan elders in Wallonië (> 30 %) en België. De achterstand is nog groter in het centrale arrondissement Charleroi (+ 8 %). Het lokale effect is een bepalende factor voor lage groei. Charleroi kampt nog steeds met structurele zwakheden (Dermine, 2010) en een positie in industriële activiteiten die het moeilijk hebben.

Bovendien presteren de arrondissementen buiten de GR's in Vlaanderen beter dan het land in zijn geheel, dankzij een bijzonder positief lokaal effect. De bbp-groei was sterk in West-Vlaanderen, maar ook in de arrondissementen die dicht bij de GR's Gent, Antwerpen en Brussel liggen, maar er niet bij horen: de arrondissementen Dendermonde, Sint-Niklaas, Mechelen en Turnhout.

TABEL 4:

Resultaat van de 'Shift & Share'-analyse op basis van gegevens uit 2003 en 2023, uitgedrukt in miljoen euro van 2023

Grootstedelijke regio	Toegevoegde waarde in 2003	Evolutie van de toegevoegde waarde tussen 2003 en 2023 (A)	Nationaal effect (+ 33,8 %) (B)	Verskil tussen het nationale effect en de waargenomen groei (A-B)	Sectoraal effect	Lokaal effect
Brussel	144.992	50.634 (34,9 %)	48.997	1.638 (1,1 %)	5.879 (4,1 %)	-4.241 (-2,9 %)
Antwerpen	45.631	13.530 (29,7 %)	15.420	-1.890 (-4,1 %)	-777 (-1,7 %)	-1.112 (-2,4 %)
Luik	21.745	6.614 (30,4 %)	7.348	-734 (-3,4 %)	-96 (-0,4 %)	-638 (-2,9 %)
Gent	23.657	12.199 (51,6 %)	7.994	4.205 (17,8 %)	-439 (-1,9 %)	4.644 (19,6 %)
Charleroi	13.221	1.657 (12,5 %)	4.468	-2.811 (-21,3 %)	-30 (-0,2 %)	-2.781 (-21 %)
Namen	8.730	2.749 (31,5 %)	2.950	-201 (-2,3 %)	139 (1,6 %)	-339 (-3,9 %)
Details per deel van de GR Brussel						
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	78.350	15.020 (19,2 %)	26.476	-11.457 (-14,6 %)	4.838 (6,2 %)	-16.295 (-20,8 %)
Vlaams deel van Brussel	47.444	24.635 (51,9 %)	16.033	8.602 (18,1 %)	1.412 (3 %)	7.190 (15,2 %)
Waals deel van Brussel	19.199	10.980 (57,2 %)	6.488	4.492 (23,4 %)	-372 (-1,9 %)	4.864 (25,3 %)
Vergelijking met de andere twee Belgische gewesten						
Vlaanderen	230.458	91.408 (39,7 %)	77.968	12.011 (5,2 %)	-4.683 (-2 %)	16.694 (7,2 %)
Wallonië	93.698	29.965 (32 %)	31.663	-1.698 (-1,8 %)	-190 (-0,2 %)	-630 (-0,7 %)
Vergelijking met de arrondissementen buiten de grootstedelijke regio's						
België	144.529	49.009 (33,9 %)	48.840	169 (0,1 %)	-4.709 (-3,3 %)	4.878 (3,4 %)
In Vlaanderen	113.726	41.044 (36,1 %)	38.521	1.094 (2,3 %)	-4.879 (-4,3 %)	5.973 (6,6 %)
In Wallonië	30.803	7.965 (25,9 %)	10.409	-2.444 (-7,9 %)	170 (+0,6 %)	-2.614 (-8,5 %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

Ter informatie: de percentages tussen haakjes komen overeen met het aandeel van de waarde in de toegevoegde waarde in 2003.

In de Brusselse metropool is de situatie anders, met grote verschillen.

- › De sectorale specialisatie is gunstig voor de GR dankzij de specialisatie in de non-profitsector, de vastgoedsector (en de industrie). De uiteenlopende ontwikkelingen in de arrondissementen van de GR Brussel zijn eerder toe te schrijven aan het lokale effect dan aan de specialisatie in een van de tien geanalyseerde sectoren.
- › De **groei in Waals-Brabant** (arrondissement Nijvel) **wordt gevoed door een belangrijk lokaal effect** (+ 38,7 % extra groei tussen 2003 en 2023 ten opzichte van het Belgische gemiddelde). De verdeling over de tien sectoren is niet het bepalende element, aangezien sommige sectoren (industrie, diensten aan bedrijven en financiën) beter presteerden dan andere (bouw, dienstverlening aan personen en non-profit). **Bepaalde bedrijfstakken hebben zich namelijk sterk ontwikkeld in Waals-Brabant, zoals de farmaceutische sector sinds 2003.**
- › De **groei** in de twee arrondissementen van **Vlaams-Brabant** (Halle-Vilvoorde en Leuven) was **sterk** (~ 54 % tussen 2003 en 2023, ofwel 20 % meer dan het Belgische gemiddelde over die periode), **dankzij een combinatie van een positief sectoraal en lokaal effect.** Het lokale effect is positiever in het arrondissement Halle-Vilvoorde. Het gaat om een combinatie van een grotere efficiëntie van de bedrijven en een positie met meer toegevoegde waarde binnen bepaalde economische sectoren.
- › De **groei is ook gunstiger in het westen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Aalst en Aat)**, maar in mindere mate dan in de bovengenoemde arrondissementen. Het groeioverschot (6,7 % voor Aalst en 12,9 % voor Aat) wordt verklaard door de twee positieve componenten, het sectorale en het lokale effect. **In Aalst ligt de groei van negen op de tien sectoren hoger dan de groei van elke sector op nationaal niveau.** In het arrondissement Aat is de groei afkomstig van de industrie, de diensten aan bedrijven en de non-profitsector. De aanleg van grote bedrijventerreinen na de aanleg van de snelweg heeft bijgedragen aan de lokale economische ontwikkeling.
- › De groei in het BHG ligt onder het nationale gemiddelde (14,6 % minder groei ten opzichte van het Belgische gemiddelde). Het sectorale effect is echter zeer gunstig (6,2 %), maar wordt tenietgedaan door het lokale effect (- 2,1 %). **Het is de moeite waard om de verschillende sectoren in detail te analyseren om de redenen voor dit zeer negatieve lokale effect te begrijpen** (→ Deel 6). De achterstand is duidelijk voor acht van de tien sectoren: de groei van de bruto toegevoegde waarde van deze sectoren ligt onder de groei van de toegevoegde waarde van de sector op Belgisch niveau. Alleen de non-profitsector en de andere diensten aan personen zijn aan deze trend ontsnapt.
- › Tot slot **is het arrondissement Zinnik het enige Belgische arrondissement dat sinds 2003 een absolute daling in toegevoegde waarde heeft gekend** (- 3 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2023). Het maakt pas sinds kort deel uit van de GR Brussel, in lijn met de economische achteruitgang van de gemeente: omdat de lokale werkgelegenheid en bedrijfsvooruitzichten zijn afgenomen, hebben meer mensen zich tot het GR Brussel gewend om werk te vinden. **De halvering van de toegevoegde waarde van de industrie**, die goed was voor 50 % van de bruto toegevoegde waarde in het arrondissement, verklaart meerdere zaken. Ten eerste verklaart dit zowel het ongunstige sectorale effect, een specialisatie in een sector die de afgelopen twee decennia niet de meest bloeiende was in België. Ten tweede verklaart dit het zeer negatieve lokale effect, dat verband houdt met minder concurrerende lokale bedrijven.

Achter de variatie in het "lokale effect" gaan vaak positioneringen in takken schuil, binnen sectoren waarvan de ontwikkelingen afwijken van die van de sector als geheel. Dit vereist een gedetailleerde sectorale analyse om de economische trends te begrijpen die de creatie van welvaart in Brussel en België bepalen.

6 EEN ZO GEDETAILLEERD MOGELIJKE SECTORALE ANALYSE OM DE ZWAKKE GROEI IN HET BHG TE BEGRIJPEN

De 'Shift & Share'-analyse heeft aangetoond dat de evolutie van de economie van het BHG en de Grootstedelijke Regio (GR) tijdens de laatste twee decennia het resultaat is van een positieve sectorale context en een negatieve lokale context. Deze laatste component overheerst wat het BHG betreft.

Op basis van de beschikbare statistieken op een gedetailleerd geografisch niveau (de arrondissementen) maar op een algemeen sectoraal niveau (A10) kan de lezer eerst **nagaan wat het BHG onderscheidt van de rest van de GR Brussel en de rest van het land**.

Om vervolgens de redenen voor deze lokale onderprestatie te begrijpen, **maken de statistieken op het meest gedetailleerde sectorale niveau (A64) het mogelijk om de gronds-**

lagen van de "lokale" onderprestatie van de economie van het BHG in de afgelopen twee decennia te achterhalen. Deze analyse op gedetailleerd sectoraal niveau heeft tot gevolg dat de analyse beperkt blijft tot het niveau van het BHG. Deze gedetailleerde sectorale statistieken zijn namelijk alleen beschikbaar op het niveau van de drie Belgische gewesten.

Dit hoofdstuk beantwoordt de volgende twee vragen:

- › Hoe is de economische activiteit in het BHG per sector veranderd in de afgelopen twee decennia?
- › Wat zijn de economische specialisaties van het BHG ten opzichte van de rest van het land?

6.1. DRIEKWART VAN DE IN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST GECREËERDE WELVAART IS AFKOMSTIG VAN DE DIENSTENSECTOR

Driekwart van de economische activiteit in het BHG is gebaseerd op vier dienstensectoren (→ [Grafiek 1](#)):

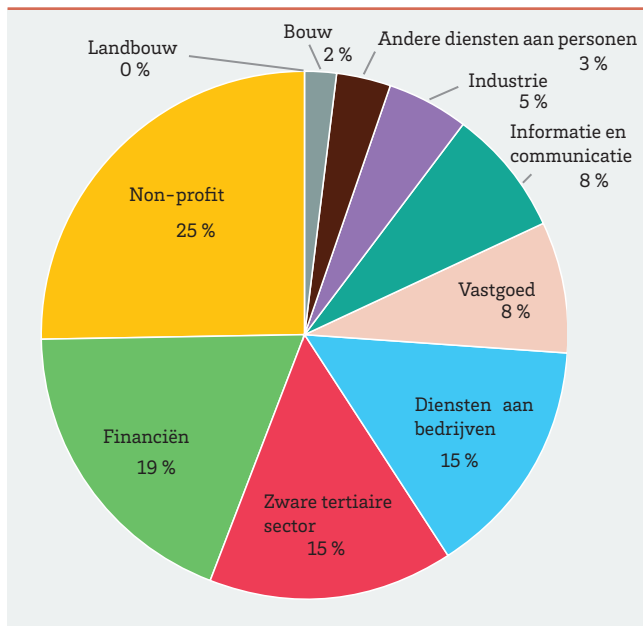
- › de **non-profitsector** is de belangrijkste sector in Brussel, goed voor 25 % van de toegevoegde waarde die wordt gegenereerd in de GR Brussel;
- › de **financiële sector** (en verzekeringen), die verband houdt met het financiële centrum van Brussel en de nationale hoofdkantoren, vertegenwoordigt 19 % van de toegevoegde waarde die in het BHG wordt gegenereerd;
- › de **"zware tertiaire sector"**, die diensten omvat met een "fysieke" dimensie voor werkenden, zoals logistiek of handel, vertegenwoordigt 15 % van de toegevoegde waarde die in het BHG wordt gegenereerd;

- › de **diensten aan bedrijven** vertegenwoordigen eveneens 15 % van de toegevoegde waarde die in het BHG wordt gegenereerd.

De verwerkende industrie, van oudsher de pijler van de economie van het BHG, vertegenwoordigt in 2023 nog slechts 5 % van de toegevoegde waarde. In 2003 vertegenwoordigde deze sector nog 9 % van de toegevoegde waarde van het BHG. De bouwsector was zowel in 2003 als in 2023 goed voor 2,5 % van de toegevoegde waarde in het BHG. Bovendien is een deel van deze toegevoegde waarde gekoppeld aan de activiteiten van de maatschappelijke zetel van deze industriële of bouwbedrijven, zodat **de productie van goederen slechts een ondergeschikte rol speelt in de Brusselse economie**.

GRAFIEK 1:

Verdeling van de gegenereerde toegevoegde waarde in 2023 in het BHG volgens de tien A10-bedrijfstakken

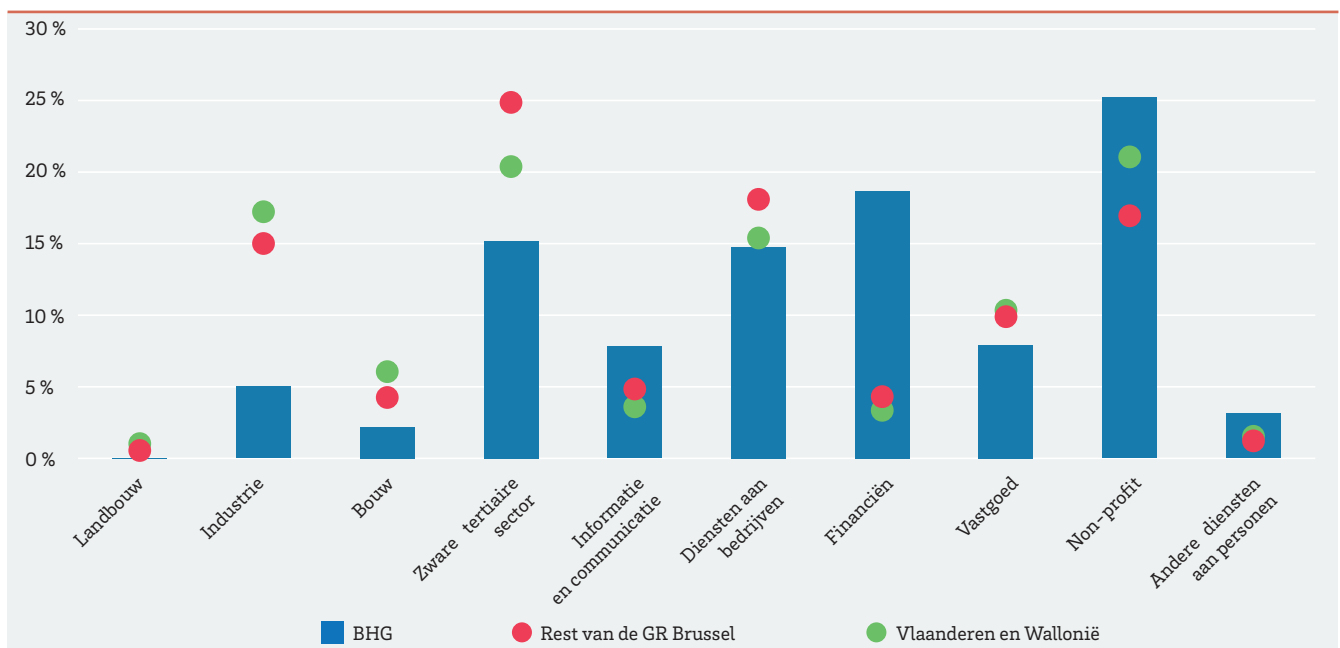
Bron: INR (Regionale rekeningen), 2025; BISA-berekeningen

De economische structuur van het BHG verschilt sterk van die van de rest van de GR en de rest van België (→ Grafiek 2). Er zijn twee opmerkelijke verschillen geïdentificeerd.

- De "zware" activiteiten, die verband houden met de productie of de behandeling van goederen²¹, zijn minder ontwikkeld in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (22 % van de toegevoegde waarde) dan in de rest van GR Brussel en in de rest van het land (waar ze 45 % van de geproduceerde toegevoegde waarde vertegenwoordigen).

GRAFIEK 2:

Verdeling van de toegevoegde waarde volgens de tien A10-sectoren in het BHG, in de rest van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in de rest van het land, in 2023

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025, Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

²¹ Dat wil zeggen de landbouw, bosbouw, visserij, winning van delfstoffen, verwerkende industrie, bouw, handel, logistiek en transport en horeca.

- **Bepaalde diensten zijn economische specialisaties van het BHG**, zoals informatie en communicatie (8 % van de toegevoegde waarde van het BHG), financiën en verzekeringen (19 % van de toegevoegde waarde van het BHG) en andere diensten aan personen (3 % van de toegevoegde waarde van het BHG). In de rest van de GR Brussel of het land zijn deze activiteiten eerder marginaal: samen vertegenwoordigen ze er 10 % van de toegevoegde waarde, tegenover bijna 30 % in de GR Brussel.

Er bestaan verschillen met betrekking tot de andere sectoren, maar die zijn minder groot. Zo is de non-profitsector sterker ontwikkeld in het BHG (25 % van de toegevoegde waarde) dan in de rest van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (17 %) of in de rest van het land (21 %). Deze verschillen worden behandeld in het volgende hoofdstuk, dat een gedetailleerd overzicht geeft van elke A10-sector.

De Belgische stedelijke structuur en de politieke geschiedenis verklaren gedeeltelijk deze specifieke kenmerken. **België is gestructureerd op een monocentrische basis, waarbij in Brussel het grootste deel van de politieke en economische activiteiten gesitueerd zijn** (Vandermotten, 2024). Op economisch vlak verklaart dit de concentratie van de non-profitsector, met name de openbare administratie, de financiële sector en andere diensten, waaronder verenigingen, in het BHG. Andere landen hebben zich ontwikkeld op een meer polycentrische basis, zoals Zwitserland, Duitsland of Italië. In deze landen zijn de economische activiteiten die verband houden met het politieke en economische bestuur verdeeld over verschillende steden, wat de opkomst van verschillende metropolen op internationaal niveau bevordert (Genève, Zürich of Bazel in Zwitserland; Milaan of Rome in Italië; Berlijn, München, Frankfurt of Keulen in Duitsland).

6.2. EEN BRUSSELSE ECONOMIE DIE ZICH DE AFGELOPEN TWEE DECENNIA OP DIENSTEN HEEFT GERICHT

De afgelopen twee decennia hebben de grote economische veranderingen die na het einde van de 'Trente Glorieuses' (de 30 gouden jaren na WO2) werden waargenomen, zich voortgezet: deïndustrialisering en de ontwikkeling van dienstverlenende activiteiten (→ Grafiek 3). Afgezien van deze algemene opmerking hebben zich sinds 2003 een aantal opmerkelijke ontwikkelingen voorgedaan in de economische activiteit van het BHG. Sommige sectoren wegen in 2023 minder zwaar in de economische activiteit van het BHG dan in 2003.

- › De economie van het BHG is in 2023 veel minder afhankelijk van de industrie dan in 2003, **aangezien het relatieve gewicht van de industrie met de helft is afgenomen** (- 4,5 procentpunten).
- › De "zware" tertiaire sector, d.w.z. de sector die **handel, horeca, transport en logistiek omvat, vertegenwoordigde in 2023 3,4 procentpunten minder** (15,2 % van de toegevoegde waarde in het BHG) **dan in 2003** (18,6 % van de toegevoegde waarde in het BHG). Dit getuigt van de moeilijkheden van een sector die door de digitale transitie op zijn kop is gezet.
- › De **achteruitgang van de informatie- en communicatiesector, die in 2023 minder belangrijk is voor de economische activiteit van het BHG dan in 2003**, met een daling van 2,8 procentpunten, een sector die rechtstreeks betrokken is bij de digitale transitie.

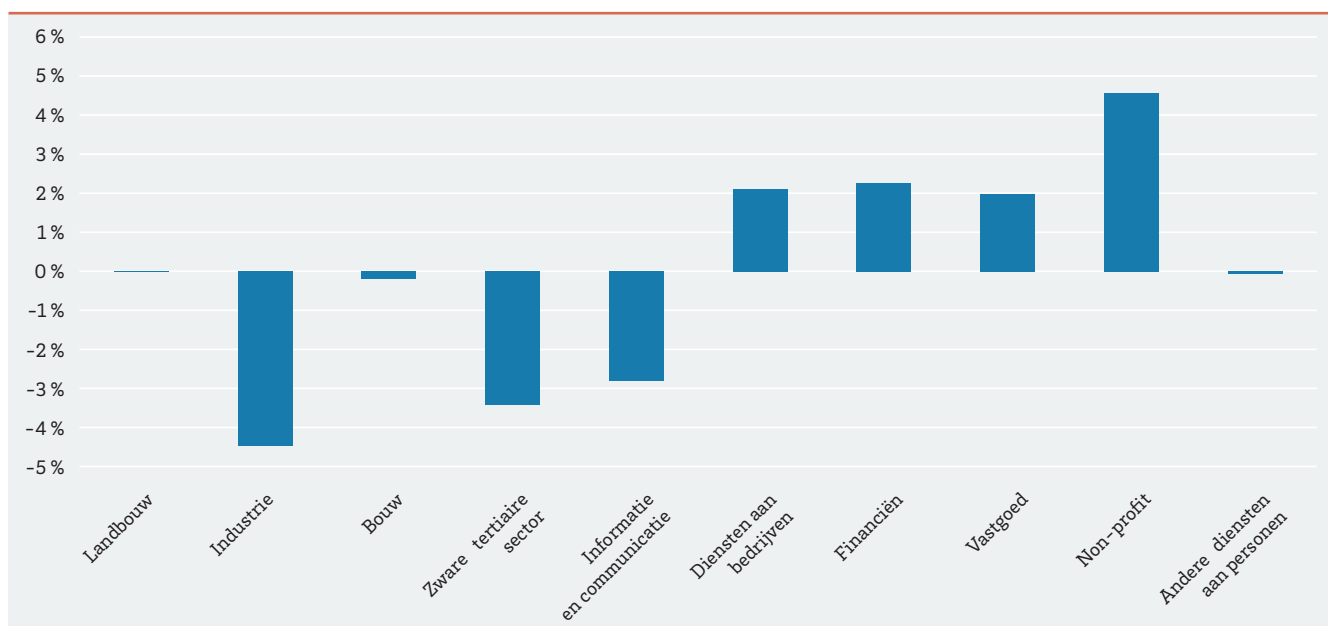
Deze dalingen betekenen echter niet dat deze sectoren in crisis verkeren, dat wil zeggen dat ze in 2023 minder toegevoegde waarde genereerden dan in 2003. Het volstaat dat hun groei lager is dan de evolutie van de toegevoegde waarde in haar geheel om hun relatieve belang te doen afnemen. De sectorale analyses in het volgende hoofdstuk geven een gedetailleerd overzicht van deze ontwikkelingen.

Omgekeerd zijn andere economische sectoren, die verband houden met diensten, belangrijker geworden in het proces van welvaartscreatie in het BHG.

- › De **non-profitsector** vertegenwoordigt een groeiend aandeel van de in het BHG gegenereerde toegevoegde waarde: 4,6 procentpunten meer in 2023 dan in 2003, **wat nu een kwart van de in het BHG geproduceerde toegevoegde waarde vertegenwoordigt**.
- › De **diensten aan bedrijven en de financiële sector vertegenwoordigen in 2023 een groter deel van de toegevoegde waarde van het BHG dan in 2003**. Beide sectoren genereren in 2023 elk 2 procentpunten meer toegevoegde waarde dan in 2003, respectievelijk 15 % en 19 % van de toegevoegde waarde in het BHG.
- › De **toegevoegde waarde van het BHG is in toenemende mate** afhankelijk van vastgoedinkomsten als gevolg van de stijging van de grond- en vastgoedwaarden en de daarmee samenhangende bemiddelingsactiviteiten, die in 2023 2,1 procentpunten meer vertegenwoordigden dan in 2003, ofwel 8 % van de bruto toegevoegde waarde van het BHG.

GRAFIEK 3:

Evolutie tussen 2003 en 2023 van het aandeel van de toegevoegde waarde van de 10 economische A10-sectoren in het BHG, uitgedrukt in procentpunten

Bepaalde dynamieken zijn eigen aan het BHG en wijken af van wat zowel in de GR Brussel als in de rest van het land wordt waargenomen:

- › de **activiteiten op het gebied van informatie en communicatie nemen zowel in de rest van de GR als in de rest van het land relatief toe**, terwijl de dynamiek in het BHG omgekeerd is;
- › de **activiteiten van de non-profitsector nemen toe in het BHG**, terwijl dezelfde dynamiek niet wordt waargenomen in de rest van de GR (stagnatie) en in de rest van het land (beperkte stijging van 1 procentpunt).

Afgezien van deze twee opvallende verschillen zijn de dynamieken grotendeels identiek:

- › de sectoren met een “zware” dimensie (industrie, bouw en zware tertiaire sector) wegen steeds minder door in de toegevoegde waarde die in de rest van de GR Brussel wordt gecreëerd dan in de rest van het land;
- › financiën, vastgoed en diensten tellen steeds meer mee in de toegevoegde waarde die in de rest van de GR Brussel wordt gecreëerd dan in de rest van het land.

6.3. EEN HERINDELING VAN DE SECTOREN VANUIT GEOGRAFISCH PERSPECTIEF

Het beschrijven van de economische specifieke kenmerken van het BHG ten opzichte van de rest van de GR Brussel betekende dat we ons moesten beperken tot de 10 respectieve sectoren (A10), omdat we gebruik moesten maken van de statistieken die op het niveau van de arrondissementen beschikbaar waren. In dit deel worden **de statistieken op het meest gedetailleerde sectorale niveau (A64) gebruikt om de economische specialisaties van het BHG nauwkeuriger te identificeren**. Deze statistieken waren op het moment van de analyse volledig gepubliceerd voor het jaar 2022.

De beschikbare statistieken voor 64 sectoren maakten een grotere nauwkeurigheid mogelijk door sectoren met een vergelijkbare locatieloga te groeperen (→ Tabel 5). Zo vallen bijvoorbeeld de detailhandel (NACE 47), de horeca (NACE 55 en 56) en andere diensten aan personen zoals (niet-medische) zorg voor personen (NACE 95 en 96) onder de locaties van de handel, in verband met de verbruiksactiviteiten.

In het licht van de economische structuur van de rest van het land kunnen hierdoor meer gedetailleerde observaties worden geformuleerd.

- › **De relatieve industriële achteruitgang in het BHG heeft betrekking op de belangrijkste takken en is ook elders in het land waarneembaar**. Het BHG heeft niet dezelfde ontwikkeling van de farmaceutische sector gekend als Vlaanderen en Wallonië, wat daar heeft bijgedragen tot een beperking van de deïndustrialisering.
- › **Logistiek en groothandel zijn niet langer een specialisatie van het BHG**, aangezien deze activiteiten de afgelopen twee decennia aan belang hebben ingeboet (7,3 %), terwijl ze in de rest van het land een stabiel aandeel van de toegevoegde waarde genereren (10 %). Dit wordt gedeeltelijk gecompenseerd door het toenemende belang van de transportsector (2,7 %) in het BHG.
- › **Meer dan een derde van de welvaart in het BHG is afhankelijk van verschillende activiteiten die verband houden met bedrijfsbeheer en financiële stromen**. Alle betrokken sectoren zijn verantwoordelijk voor een groeiend aandeel

van de in het BHG gecreëerde welvaart. Deze activiteiten zijn verantwoordelijk voor een groeiend aandeel van de in Vlaanderen en Wallonië gecreëerde welvaart, maar vertegenwoordigen daar slechts 20 % van het totaal.

- › **Economische activiteiten die verband houden met de stedelijke dynamiek van de handel wegen steeds minder zwaar door in de welvaart die in het BHG en in de rest van het land wordt gecreëerd**. Deze evolutie doet zich ook elders in het land voor, waar deze activiteiten 6,6 % van de toegevoegde waarde uitmaken, tegenover 5,2 % van de toegevoegde waarde in het BHG. De digitalisering heeft een impact op deze sector, met name door e-commerce-bedrijven die in het buitenland gevestigd zijn.
- › **De diensten aan bedrijven vertegenwoordigen een groeiend aandeel van de economische activiteit, niet alleen in het BHG (12,7 %), maar ook en vooral elders in het land (9,9 %)**. In het BHG moet deze vaststelling worden genuanceerd door de (absolute) afname van de telecommunicatieactiviteiten. De daling van de communicatiekosten en de explosieve toename van gegevensuitwisseling hebben zich doorgezet, waardoor telecommunicatieleveranciers niet meer zozeer als voorheen centraal staan in de welvaartscreatie als gevolg van de digitale transitie. Dit is nu meer het domein van IT-diensten die deel uitmaken van kennisintensieve diensten.
- › In het BHG **spelen de overheid, de openbare diensten, de maatschappelijke dienstverlening en het verenigingsleven een steeds belangrijker rol in de gecreëerde welvaart** (26,5 % in 2022, tegenover 22,2 % in 2003). Dit terwijl de activiteiten van internationale instellingen niet worden meegerekend (→ paragraaf 3.2.4.). Omgekeerd wegen deze activiteiten in 2023 (19,8 %) minder zwaar dan in 2003 (20,8 %) in de welvaart die in Vlaanderen en Wallonië werd gecreëerd. De status van hoofdstad concentreert er met name de activiteiten van de overheid en van verenigingen, waarvan het grootste deel van de activiteit verband lijkt te houden met de uitoefening van de macht of het bestuur.

TABEL 5:

Verdeling van de toegevoegde waarde per sector in 2003 en 2022 (laatste beschikbare jaar), op basis van de A64-statistieken die beschikbaar zijn voor de drie Belgische gewesten

	Brussels Hoofdstedelijk Gewest		België (buiten het BHG)	
	2003	2022	2003	2022
«Zware» activiteiten, waaronder de productie of behandeling van goederen				
Industrie waaronder:	9,5 %	5,9 %	23,8 %	17,4 %
Vervaardiging van voedingsmiddelen, dranken en tabaksproducten (10-12)	0,9 %	0,4 %	2,7 %	2,1 %
Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten (21)	0,6 %	0,2 %	1,7 %	3,1 %
Vervaardiging van IT-machines, -apparaten en -producten (26, 27, 28, 29, 30)	1,6 %	0,6 %	4,5 %	2,1 %
Productie en distributie van elektriciteit, gas en gekoelde lucht (35)	3,1 %	2,5 %	1,8 %	1,7 %
Winning, behandeling en distributie van water (36) en verzameling en behandeling van afvalwater en afval; recuperatie; sanering en andere diensten inzake afvalbeheer (37-39)	0,7 %	0,6 %	0,7 %	0,9 %
Bouw (41-43)	2,4 %	2,3 %	5,5 %	5,7 %
Activiteiten die verband houden met logistiek en transport van goederen en mensen				
Groothandel en logistieke dienstverlening (46 en 52) en postdiensten (53)	10,0 %	7,3 %	9,8 %	10,1 %
Vervoer (49, 50, 51)	2,4 %	2,7 %	3,0 %	1,9 %
Activiteiten met betrekking tot het beheer van bedrijven en financiële stromen				
Financiën en verzekeringen (64, 65 en 66)	16,4 %	18,3 %	2,8 %	3,0 %
Vastgoedactiviteiten (68), juridische en boekhoudkundige activiteiten; de activiteiten van de maatschappelijke zetels; beheerraad (68-70)	5,4 %	8,9 %	6,1 %	7,5 %
Vastgoedactiviteiten (68)	5,9 %	7,7 %	8,8 %	9,4 %
Activiteiten van commerciële diensten voor bedrijven				
Diensten aan kennisintensieve bedrijven (62, 63 en 71 tot 75)	4,8 %	5,3 %	3,0 %	4,5 %
Minder kennisintensieve diensten voor bedrijven (77 tot 82)	4,6 %	4,4 %	3,5 %	4,8 %
Telecommunicatie (61)	6,8 %	3,0 %	0,7 %	0,6 %
Activiteiten in verband met openbaar bestuur en openbare diensten				
Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen (84) & onderwijs (85)	16,2 %	19,4 %	13,5 %	12,3 %
Activiteiten voor de menselijke gezondheid (86) en sociale actie (87-88)	4,5 %	5,1 %	6,9 %	7,2 %
Activiteiten van verenigingen (94)	1,5 %	2,0 %	0,4 %	0,3 %
Activités liées à la consommation des revenus				
Activiteiten in verband met de detailhandel (47, 95 en 96)	3,5 %	2,7 %	5,7 %	4,5 %
Accommodatie en restauratie (55-56)	1,9 %	1,7 %	1,8 %	1,6 %
Commerciële en niet-commerciële vrijetijdsbesteding (90-92-93)(90-92-93)	0,9 %	0,8 %	0,5 %	0,5 %

6.4. HOE KUNNEN WE DE ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN EN SPECIFIEKE KENMERKEN VAN HET BHG KARAKTERISEREN?

Uiteraard zou elke tak in detail kunnen worden geanalyseerd. Hier proberen we echter de vijf specifieke kenmerken van de economie van het BHG te belichten.

Ten eerste waren de activiteiten voor de productie van goederen, d.w.z. de verwerkende industrie, de winning van delfstoffen, de bouw en de transport- en logistieke activiteiten, in 2022 goed voor 15,4 % van de toegevoegde waarde in het BHG. In de afgelopen twee decennia hebben **deze productieactiviteiten een crisis doorgemaakt: in 2022 genereerden ze 15,5 % minder toegevoegde waarde dan in 2003**. In 2003 waren ze nog goed voor 21,9 % van de toegevoegde waarde van het BHG. Sindsdien heeft de deïndustrialisering zich verder voltrokken, vooral omdat een deel van de toegevoegde waarde van deze activiteiten, in het BHG, afkomstig is van activiteiten van maatschappelijke zetels en niet van productieactiviteiten als zodanig. De deïndustrialisering treft de meeste West-Europese landen en regio's in verschillende mate.

Ten tweede is de economische activiteit van het BHG steeds meer afhankelijk van niet-commerciële activiteiten²². Deze trend deed zich niet voor in de rest van het land, waar de groei van de toegevoegde waarde gematigder was. **De status van hoofdstad van meerdere entiteiten impliceert een concentratie van activiteiten op het gebied van openbaar bestuur, alsook van aanverwante activiteiten die verband houden met deze status. Zo kent de verenigingssector, met inbegrip van lobbyactiviteiten en politieke partijen, die verband houdt met de uitoefening van de macht, een sterke groei in het BHG.**

Ten derde neemt de bestuursactiviteit steeds meer de plaats in van de andere grote historische functie van steden, namelijk de handel. **Al deze commerciële activiteiten, die bijdragen tot de vitaliteit van de stedelijke kern**, namelijk kleinhandel, horeca en de andere diensten aan personen, **genererden tussen 2003 en 2022 een constant bedrag van 3,9 miljard euro²³** aan toegevoegde waarde. Deze activiteiten stagneerden in een groeiende omgeving: hun relatieve belang nam dan ook af en bedroeg in 2022 5,4 % van de toegevoegde waarde van het BHG. **Elders in België kenden deze activiteiten een gematigde groei**, maar hun relatieve belang nam niettemin af (8,3 % van de toegevoegde waarde voor de rest van het land in 2022). Hoewel het BHG het belangrijkste commerciële centrum van België is, ondervinden de activiteiten in het BHG extra concurrentie van de perifere centra, die over het alge-

meen in Vlaanderen en Wallonië zijn gevestigd.

Ten vierde is **de in het BHG gegenereerde toegevoegde waarde steeds meer afhankelijk van drie activiteiten op het gebied van bedrijfs- en kapitaalbeheer: de financiële en verzekeringssector, de vastgoedsector, die verband houdt met grond- en vastgoedinkomsten, en de bedrijfsbeheeractiviteiten**. Deze evolutie geldt voor de Belgische economie in haar geheel, maar in grotere mate voor het BHG (34,9 % van de bruto toegevoegde waarde in 2022 tegenover 27,7 % van de toegevoegde waarde in 2003) dan voor de twee andere gewesten (19,9 % van de toegevoegde waarde in 2022 tegenover 17,7 % van de toegevoegde waarde in 2003). Deze evolutie, die belangrijker is in het BHG, betreft de drie sectoren. De toegevoegde waarde die in de financiële en vastgoedsector wordt gecreëerd, is grotendeels gebaseerd op het rendement van het kapitaal dat via banken of in vastgoed wordt geïnvesteerd. In het geval van vastgoed komt de toegevoegde waarde overeen met de (geschatte) waarde van de dienst die de woning aan de eigenaar levert. Het groeiende aandeel van de toegevoegde waarde uit deze sector bevestigt dat de stijging van de grond- en vastgoedprijzen groter is dan die van de economie als geheel. De juridische, boekhoudkundige, bedrijfsbeheer- en activiteiten van maatschappelijke zetels bestaan voornamelijk uit het ondersteunen van de activiteiten van andere bedrijven door het uitbesteden van bedrijfsbeheerfuncties²⁴. Deze activiteit vertegenwoordigt 9 % van de toegevoegde waarde in het BHG en Vlaanderen, en 6 % van de toegevoegde waarde in Wallonië. Meer in het algemeen worden **deze activiteiten steeds belangrijker voor de toegevoegde waarde van het BHG, terwijl ze vooral afhankelijk zijn van de economie in haar geheel.**

Tot slot hebben de diensten aan bedrijven, d.w.z. voornamelijk 'B2B'-diensten, hun verspreiding over het hele land voortgezet. **Sommige van deze diensten aan bedrijven, die voorheen zeldzamer waren, zoals in de digitale sector, hebben zich over het hele land verspreid en zijn niet langer het voorrecht van het BHG.** Deze activiteiten genereren een constant aandeel in de toegevoegde waarde van het BHG, tussen 9 en 10 % in de afgelopen twee decennia. Deze activiteiten hebben zich in de rest van het land ontwikkeld van 6,5 % van de toegevoegde waarde in 2003 tot 9,9 % in 2022. Deze ontwikkeling is meer uitgesproken in Vlaanderen dan in Wallonië. De invoering van digitale technologieën heeft zich over het hele grondgebied voortgezet, waardoor deze activiteiten zich in het hele land konden ontwikkelen.

²² Dit zonder de activiteiten van openbaar bestuur van de internationale instellingen mee te rekenen.

²³ Waarde uitgedrukt in euro van 2022.

²⁴ De ontwikkeling van deze activiteiten houdt waarschijnlijk verband met een fenomeen van fiscale optimalisatie, met name via managementvennootschappen. Deze ondernemingen genereren toegevoegde waarde, gekoppeld aan de bezoldiging van de bedrijfsleiders, die dan onderworpen is aan de vennootschapsbelasting in plaats van aan de personenbelasting.

7 EEN OVERZICHT VAN DE POSITIE VAN HET BHG IN DE NEGEN BELANGRIJKSTE ECONOMISCHE SECTOREN

In de vorige hoofdstukken werden de economische bijzonderheden van het BHG in kaart gebracht. Om het werkelijke belang van Brussel in zijn geheel te kunnen beoordelen, is het noodzakelijk om de regionale rekeningen op grootstedelijk niveau te analyseren. Dit maakt **een analyse op twee schaalniveaus** mogelijk:

- › Op **interstedelijk** niveau: **het economische belang van de grootstedelijke regio (GR) Brussel kan vergeleken worden met de vijf andere Belgische GR's** (Antwerpen, Gent, Charleroi, Luik en Namen);
- › Op **intrastedelijk** niveau: **het belang van het BHG binnen**

de GR Brussel kan gekwantificeerd worden ten opzichte van de Vlaamse (arrondissementen Aalst, Halle-Vilvoorde en Leuven) en Waalse (arrondissementen Aat, Nijvel en Zinnik) componenten (→ Zie paragraaf 3.2 voor meer informatie).

Dit houdt in dat **we ons moeten baseren op de statistieken die op het niveau van de 10 sectoren worden gepubliceerd** (→ Tabel 6). Vanuit economisch-geografisch oogpunt is deze indeling in sectoren niet optimaal, omdat ze activiteiten met zeer verschillende locaties samenvoegt. De gedetailleerde analyse in de voorgaande hoofdstukken biedt daarom waardevolle inzichten in de ontwikkelingen in de sector.

TABEL 6:

Nomenclatuur van de economische A10-sectoren van het Instituut voor de Nationale Rekeningen voor het opstellen van de statistieken en de afgekorte naam die in het Cahier wordt gebruikt omwille van de leesbaarheid

A10-code	Volledige naam	Afgekorte naam gebruikt in het Cahier
1	Landbouw, bosbouw, visserij	Landbouw
2	Winning van delfstoffen; industrie; productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht; productie en distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering.	Industrie
3	Bouw	Bouw
4	Handel, reparatie van auto's en motorfietsen; vervoer en opslag; verschaffen van accommodatie en maaltijden	Zware tertiaire sector
5	Informatie en communicatie	Informatie en communicatie
6	Financiële en verzekeringsactiviteiten	Financiën
7	Vastgoedactiviteiten	Vastgoed
8	Gespecialiseerde, wetenschappelijke en technische diensten en de activiteiten van administratieve en ondersteunende diensten	Diensten aan bedrijven
9	Overheid, defensie, onderwijs, volksgezondheid en maatschappelijke dienstverlening	Non-profit
10	Kunst, amusement en recreatie; overige diensten; huishoudens als werkgever; niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik; activiteiten van extraterritoriale organisaties en instanties	Andere diensten aan personen

Bron: INR (Regionale rekeningen), 2025

De landbouw wordt niet geanalyseerd in het kader van dit Cahier: deze sector heeft sinds 2003 nooit meer dan 0,2 % van de toegevoegde waarde in het BHG gegenereerd. De negen overige geanalyseerde sectoren worden onderzocht in afnemende volgorde van belangrijkheid in de toegevoegde

waarde van het BHG. De vastgoedsector wordt als laatste geanalyseerd, omdat de toegevoegde waarde ervan niet voortkomt uit een economische activiteit in de 'klassieke' zin van het woord, maar uit een schatting van de dienst die het vastgoed aan de eigenaar levert.

7.1. DE ONTWIKKELING VAN NIET-COMMERCIEËLE ECONOMISCHE ACTIVITEITEN IN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

De non-profitsector vertegenwoordigt een kwart van de toegevoegde waarde van het BHG in 2023, terwijl dat in 2003 nog een vijfde was. Deze sector is niet rechtstreeks gericht op het creëren van welvaart. Methodologisch gezien **komt de door de actoren in deze sector gecreëerde toegevoegde waarde globaal overeen met de aan de actieve personen betaalde lonen**. Bovendien wordt het werk bijna volledig door werknemers verricht: in 2022 werd 97 % van de in deze sector gewerkte uren in het BHG door werknemers verricht (93 % op Belgisch niveau). Het statuut van zelfstandige komt vooral voor in bepaalde medische beroepen, wat in het algemeen de verschillen tussen de arrondissementen verklaart.

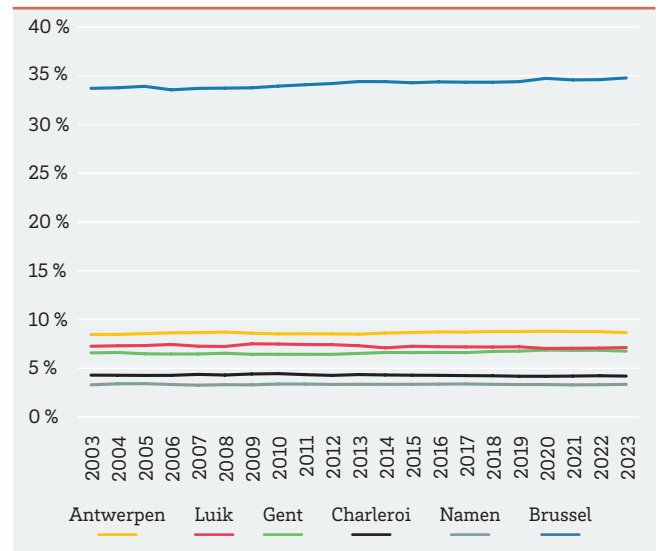
7.1.1. Een sector die wordt gekenmerkt door de stabiliteit van het gewicht van de metropolen in de tijd

In de zes Belgische GR's is twee derde van de in België gegenereerde bruto toegevoegde waarde van de non-profitsector geconcentreerd. Het gewicht van elk van hen is sinds 2003 weinig veranderd (→ Grafiek 4). Te midden van de Belgische GR's is er meer toegevoegde waarde geconcentreerd in de GR Brussel dan in de vijf andere GR's samen: 35 % van de Belgische bruto toegevoegde waarde van de sector wordt gegenereerd in de GR Brussel, terwijl het gewicht van de andere GR's niet meer dan 10 % bedraagt. In de GR's Antwerpen, Luik en Gent is 6 tot 8 % van de Belgische toegevoegde waarde van de sector geconcentreerd. De GR's Charleroi en Namen zijn goed voor 3 tot 4 % van de Belgische toegevoegde waarde van de sector.

Sinds 2003 zijn de evoluties gering. Het gewicht van de GR Brussel neemt licht toe (+ 1 procentpunt over twee decennia), in verband met het toenemende belang van deze activiteiten voor het BHG. Op basis van de statistische schommelingen van jaar tot jaar kunnen geen conclusies worden getrokken over significante evoluties in het economisch gewicht van de andere GR's.

GRAFIEK 4:

Aandeel van de zes grootstedelijke regio's in de toegevoegde waarde van de non-profitsector in België

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

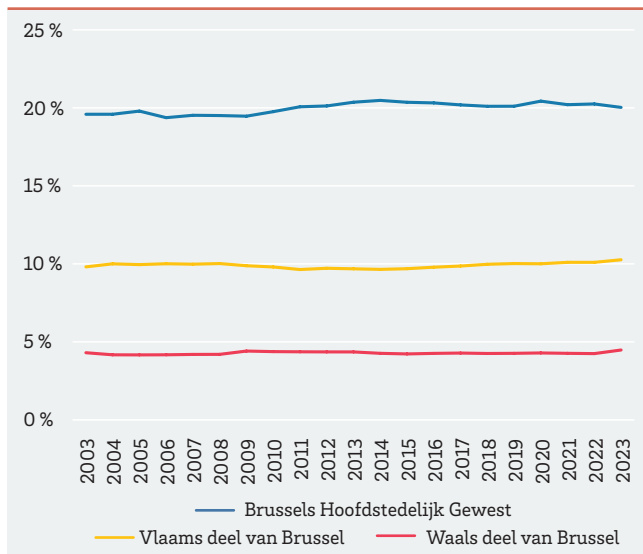
De GR Brussel herbergt meer activiteiten die verband houden met het federale openbaar bestuur, de gefedereerde entiteiten of defensie dan andere GR's. **Als belangrijkste metropool van het land en hoofdstad concentreert Brussel bovendien de meest alledaagse activiteiten** (bijvoorbeeld huisartsenpraktijken of kleuterscholen en basisscholen) **en de meest zeldzame activiteiten** (bijvoorbeeld bepaalde medische specialisten en universitair onderwijs). **Bovendien mogen we niet vergeten dat deze statistieken geen rekening houden met de toegevoegde waarde die wordt gecreëerd door de internationale instellingen in het BHG** (→ Zie punt 3.2.4).

7.1.2. Administratieve hoofdzetels en openbare diensten die in het BHG gevestigd blijven

Binnen de Brusselse agglomeratie is het BHG alleen al goed voor 20 % van de Belgische bruto toegevoegde waarde in de sector, vóór het Vlaamse en het Waalse deel (respectievelijk 10 % en iets meer dan 4 % van de Belgische bruto toegevoegde waarde) (→ Grafiek 5). De jaarlijkse variabiliteit van de statistieken betekent dat we voorzichtig moeten zijn met het identificeren van trends in de tijd, maar het aandeel van de drie componenten van de GR Brussel is de afgelopen twee decennia gestegen.

GRAFIEK 5:

Aandeel van de toegevoegde waarde van de non-profitsector in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

Van de negen geanalyseerde sectoren is dit de enige sector waar het aandeel van de bruto toegevoegde waarde van de sector dat in het BHG wordt gegenereerd, toeneemt. Dit wijst erop dat deze activiteiten meer dan in andere economische sectoren, die gevoeliger zijn voor randverstedelijking, in de agglomeraties blijven geconcentreerd. Bovendien houdt een deel van deze activiteiten verband met de status van Brussel als hoofdstad. Overheidsdiensten, onderwijsinstellingen en ziekenhuizen blijven namelijk in de agglomeraties of in de onmiddellijke omgeving gevestigd.

7.1.3. De aanwezigheid van instellingen die gespecialiseerde diensten aanbieden in Brussel verklaart de hoge lonen en toegevoegde waarde

Naast de absolute concentratie van economische actoren uit de non-profitsector in het BHG, houdt de concentratie van de bruto toegevoegde waarde in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest deels verband met de hoge uurloonkosten van de werknemers (→ Kaart 3). Ter herinnering: bijna al het werk in de sector wordt verricht door werknemers van wie de lonen bekend zijn²⁵. De meest zeldzame en gespecialiseerde diensten zijn namelijk eerder te vinden in de grote metropolen. We hebben het dan over de administratieve hoofdzetels van overheidsinstanties, gespecialiseerde ziekenhuizen of

universiteiten, die een groter aandeel specialisten dienen te betalen. Omgekeerd zijn de lonen lager in de sociale sector, een activiteit die meer verspreid is over het grondgebied, wat betekent dat deze openbare dienst meer verspreid is over het grondgebied en minder goed betaalde werknemers in dienst heeft.

De concentratie van de bruto toegevoegde waarde van de non-profitsector in het BHG weerspiegelt dus een combinatie van twee elementen:

- › een nombre absoluut aantal instellingen is er gevestigd (met name de hoofdzetels van bepaalde overheidsdiensten), die een groot aantal werknemers in dienst hebben;
- › leidinggevende of zeer gespecialiseerde activiteiten die gekwalificeerde arbeidskrachten vereisen die een hoog loon ontvangen.

Deze analyse verklaart het niveau van de uurloonkosten in de Belgische arrondissementen. **Hoe meer het arrondissement afhankelijk is van een non-profitactiviteit met leidinggevende functies of gespecialiseerde activiteiten, hoe hoger de gemiddelde lonen zijn.** Dit verklaart dan ook waarom de welvaart in de sector zich in bepaalde arrondissementen concentreert en niet in andere.

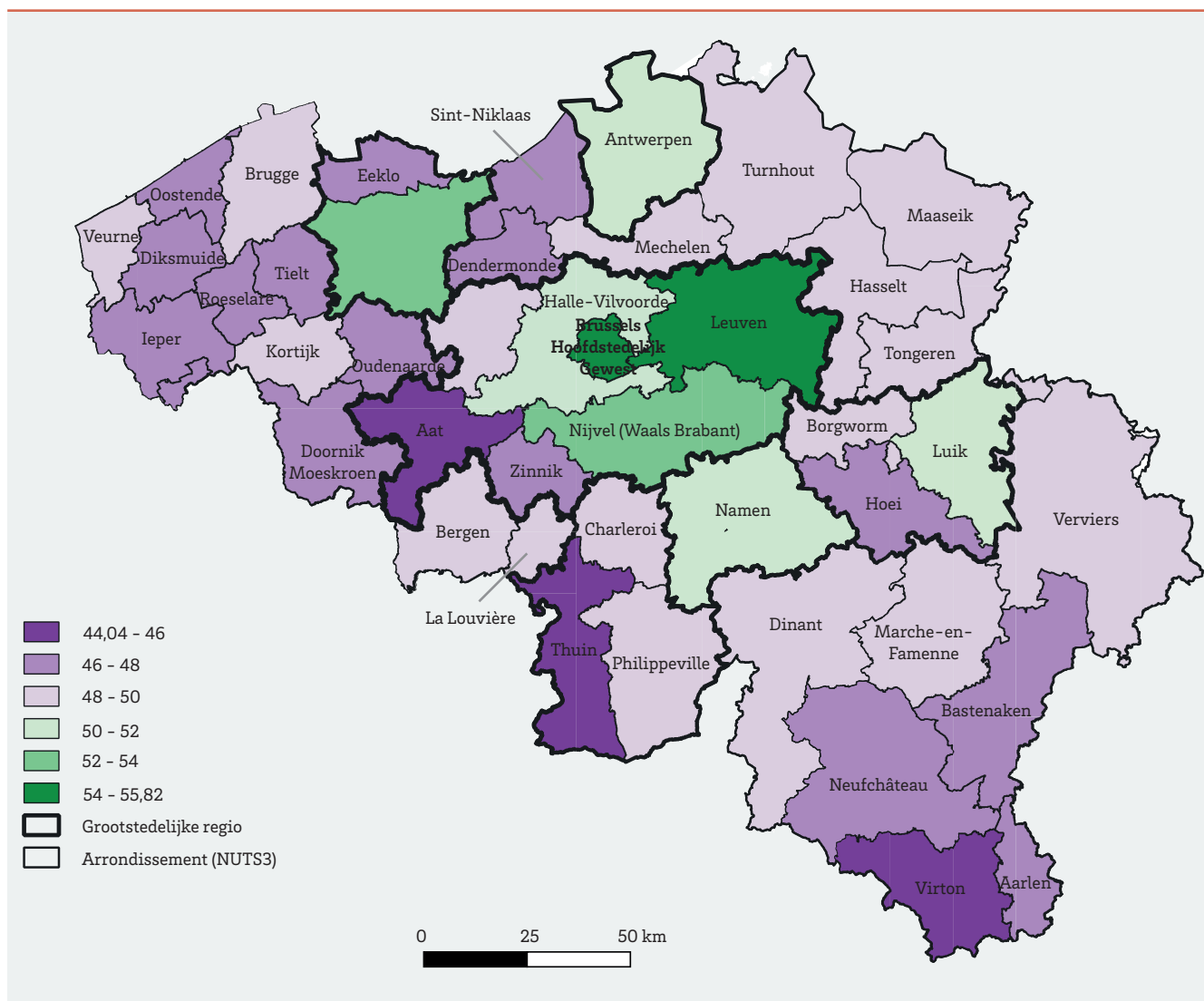
Zo verklaart het lokale belang van de UCLouvain of de KULeuven voor de arrondissementen Nijvel (Waals-Brabant) of Leuven de hoge lonen in de sector. Omgekeerd zijn er in het arrondissement Aat, dat eerder aan de rand ligt in vergelijking met de rest van de GR Brussel, nauwelijks gespecialiseerde activiteiten of hoofdzetels, wat de lagere niveaus verklaart.

Tot slot varieert de mate van zelfstandig ondernemerschap ook ruimtelijk, wat een impact heeft op de waargenomen productiviteit. Dit is het geval in arrondissementen waar de non-profitactiviteit meer afhankelijk is van de gezondheidszorg en minder van het openbaar bestuur. In deze arrondissementen zijn er proportioneel meer zelfstandigen in de non-profitsector actief. Zij worden betaald en dragen dus bij tot de totale toegevoegde waarde, maar het werkvolume is niet bekend. De statistieken over het aantal uren dat zelfstandigen werken, worden namelijk niet op arrondissementniveau gepubliceerd. In de arrondissementen waar zelfstandigen meer bijdragen aan de non-profitsector, wordt de productiviteit overschat. Dit betreft arrondissementen waar de gezondheidszorg meer aanwezig is, bijvoorbeeld via een ziekenhuis. Dit fenomeen is van weinig belang voor het BHG, waar zelfstandigheid in de sector anekdotisch is.

²⁵ Statistieken over beloningen worden gepubliceerd in de regionale rekeningen. Deze hebben alleen betrekking op loonarbeid waarvan de lonen precies bekend zijn, in tegenstelling tot zelfstandigen, waarbij het soms onmogelijk is om een onderscheid te maken tussen de activiteiten van de onderneming en de bezoldiging van de zelfstandige.

KAART3:

Gemiddeld uurloon (2018-2022) in de non-profitsector per arrondissement in België

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA
 Opmerking voor de lezer: waarde uitgedrukt in € per gewerkt uur door werknemers.

7.1.4. Een sector waarvan de geografie verband houdt met de territoriale organisatie van de staat

De geografie van de toegevoegde waarde van de non-profitsector is stabiel in de tijd. **Dit blijft verband houden met de territoriale organisatie van de staat, de overheidsdiensten en de sociale, onderwijs-, gezondheids- en defensie-instellingen.** Alle ontwikkelingen zijn meer op de lange termijn gericht:

- › de recente staats hervormingen hebben geleid tot kleine verplaatsingen in vergelijking met de sector als geheel;
- › de ontwikkeling van het hoger onderwijs en de universitaire activiteiten leidt tot de opening van nieuwe instellingen over het hele grondgebied, zoals de recente opening van

een universiteitscampus in Charleroi, waardoor de verspreiding wordt aangemoedigd van een activiteit die historisch gezien geconcentreerd was in een paar grote steden;

- › de demografische ontwikkeling verschilt doorheen België, waardoor de lokale behoefte aan diensten van de non-profitsector, zoals scholen, toeneemt of afneemt.

De toekomst van de sector in het BHG hangt voornamelijk af van de **financiering van de openbare diensten in het BHG** (dus van de vergoedingen die overeenstemmen met de toegevoegde waarde van de sector), alsook **van het behoud van de openbare instellingen die al op het Brusselse grondgebied aanwezig zijn**, d.w.z. van de status van hoofdstad van meerdere entiteiten van de Belgische gewesten en gemeenschappen.

7.2. BRUSSEL BLIJFT HET BELANGRIJKSTE FINANCIËLE CENTRUM VAN BELGIË

De financiële en verzekeringssector is de op één na belangrijkste sector en vertegenwoordigt 19 % van de in het BHG gegenereerde toegevoegde waarde²⁶.

Op Belgisch niveau bestaat de sector uit drie takken van verschillend belang.

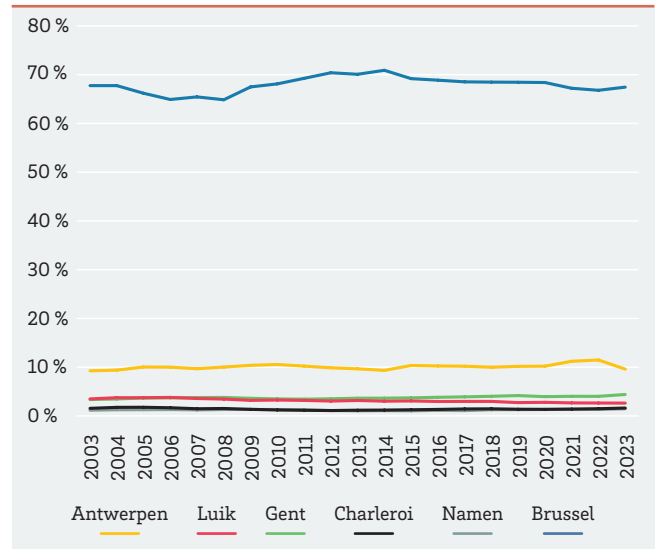
- › De **financiële diensten**, d.w.z. de banken, vertegenwoordigen 60 % van de bruto toegevoegde waarde van de sector en kenden tussen 2003 en 2022 een groei van de toegevoegde waarde van 50,5 %, wat hoger is dan de groei van de economie als geheel (+ 39,2 %);
- › De **verzekeraars** zijn goed voor 20 % van de bruto toegevoegde waarde van de sector en kenden tussen 2003 en 2022 een groei van de toegevoegde waarde van 32,9 %, wat lager is dan de groei van de economie als geheel;
- › De **ondersteunende diensten** omvatten alle activiteiten die de toegang tot de financiële markten vergemakkelijken, zoals advies, risicobeheer, *fintech* (d.w.z. IT-diensten in verband met de financiële markten) of makelaardij. Deze activiteiten worden steeds belangrijker binnen de sector, met 20 % van de bruto toegevoegde waarde en een sterke groei van 63,5 % van de toegevoegde waarde tussen 2003 en 2022.

In het BHG kenden de bankdiensten een meer gematigde groei van 29,3 % tussen 2003 en 2022. Aangezien dit meer is dan de totale economie van het BHG (+ 20,3 %), wordt dit belangrijker voor de toegevoegde waarde van het BHG. Op Belgisch niveau betekent dit echter een achterstand ten opzichte van zowel Vlaanderen als Wallonië. De andere takken kenden een groei die vergelijkbaar is met die op Belgisch niveau.

Tussen 85 % en 90 % van de toegevoegde waarde van de sector wordt gegenereerd in een van de zes Belgische GR's. Meer specifiek is het in de GR Brussel dat de activiteit in de financiële sector geconcentreerd is, goed voor 70 % van de toegevoegde waarde van de sector (→ Grafiek 6). Deze sector blijft een activiteit die voornamelijk in de grote steden is gevestigd, met name in de steden die aan de top van de internationale en nationale stedelijke hiërarchie staan. Buiten de GR Brussel kent alleen de GR Antwerpen een aanzienlijke concentratie van het activiteitsniveau (10 % van de toegevoegde waarde van de sector). De vier andere GR's vertegenwoordigen minder dan 5 % van de toegevoegde waarde van de sector. Afgezien van de breuk in de reeks tussen 2008 en 2009 zijn er geen duidelijk aanwijsbare structurele veranderingen.

GRAFIEK 6:

Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de financiële sector in België (in %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

Binnen de GR Brussel blijft de toegevoegde waarde van de financiële sector geconcentreerd in het BHG (→ Grafiek 7): meer dan de helft van de toegevoegde waarde wordt in het BHG geproduceerd. Dat gezegd zijnde, wordt er **evenveel toegevoegde waarde gegenereerd in de Vlaamse rand rond Brussel als in de tweede metropool van het land, Antwerpen (9 %)**. De Waalse periferie neemt een kleiner deel van de bruto toegevoegde waarde van de sector voor haar rekening (4-5 %), wat nog altijd meer is dan de activiteit die in de Waalse GR's wordt opgetekend.

Ondanks de statistische schommelingen en de breuk in de reeks in 2009 wordt **de toegevoegde waarde meer geproduceerd in de Vlaamse en Waalse rand van de GR Brussel dan in het BHG**. Deze verschuiving van de activiteit van het centrum naar de rand blijft beperkt.

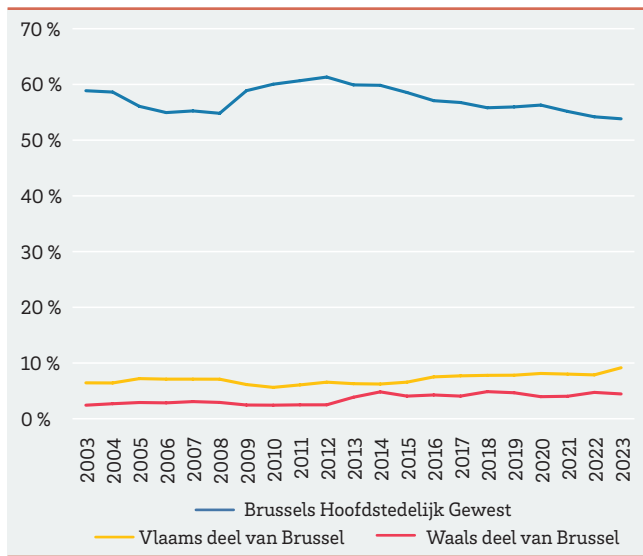
De activiteit van de financiële sector in de GR Brussel heeft twee kenmerken:

- › een hogere intrinsieke gemiddelde productiviteit, met name in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, die verband houdt met de aanwezigheid van meer leidinggevende en gespecialiseerde functies;
- › hoge lonen (onder de werknemers), die in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (€ 79/uur) 30 % hoger liggen dan in de rest van het land (€ 59/uur).

²⁶ Een stijgend aandeel in de afgelopen 20 jaar, dat gedeeltelijk toe te schrijven is aan een breuk in de reeks tussen 2008 en 2009. De verdeling van de bruto toegevoegde waarde over de arrondissementen is voor financiële instellingen gewijzigd, waarbij vanaf 2009 andere gegevens dan alleen de lonen van werknemers zijn meegenomen. Volgens de nieuwe methode is het aandeel van de bruto toegevoegde waarde van de tak van de financiële diensten (NACE 64) in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest voor het jaar 2015 9,4 procentpunten hoger dan volgens de oude verdeelsleutel. Volgens de nieuwe verdeelsleutel wordt 62 % van de toegevoegde waarde van de sector nu toegewezen aan het BHG (INR, 2020, p. 9-10). Gezien het belang van financiële diensten in de sector als geheel, is dit een breuk in de reeks die niet over het hoofd gezien kan worden.

GRAFIEK 7:

Aandeel van de toegevoegde waarde van de financiële sector in België, gegeneerd in de GR Brussel (in %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

Fundamenteel **blijven de GR Brussel en het BHG in het bijzonder het belangrijkste financiële centrum van België**. Historisch gezien is de financiële sector sterk geconcentreerd in Brussel, wat samenhangt met de historische centralisatie van de politieke en economische leiding in de opkomende Belgische staat. Meer recentelijk had **de ontbinding van het Belgische kapitalisme** met het verlies van autonomie van de grote Belgische banken en verzekeraars, die zijn overgenomen door Franse en Nederlandse spelers (Mérenne-Schoumaker, 2017; Vanderhoven, 2024), **geen invloed op het primaat van de financiële plaats Brussel op Belgisch niveau**. Met de hier gebruikte statistieken kan dit niet op internationale schaal worden geverifieerd.

7.3. HET STEEDS MINDER STEDELIJKE KARAKTER VAN LOGISTIEKE EN COMMERCIELE ACTIVITEITEN

De zware tertiaire sector, die overeenkomt met diensten waarbij de uitvoering van taken een fysieke dimensie heeft, omvat dienstverlenende activiteiten met een "fysieke" dimensie, d.w.z. het beheer van goederen. Deze sector bestaat uit vijf hoofdtakken:

- › de **logistiek**, die groothandel, opslag en verschillende transportondersteunende activiteiten omvat, d.w.z. activiteiten die voortvloeien uit transport, zoals goederenbehandeling in terminals of luchthavenexploitatie, genereert 50 % van de bruto toegevoegde waarde van de zware tertiaire sector op Belgisch niveau;

De afgelopen twee decennia zijn **de bank- en verzekeringsdiensten echter grondig gereorganiseerd als gevolg van de digitalisering van de sector**, waardoor het contact met de klanten is afgenomen. Dit heeft geleid tot een vermindering of zelfs afschaffing van regionale hoofdkantoren en een daling van het aantal bankkantoren. **De geografische spreiding van de toegevoegde waarde van de sector is echter niet ingrijpend veranderd.**

Op stedelijk niveau zijn **deze activiteiten van oudsher gevestigd in het Central Business District (CBD), dicht bij plaatsen van prestige en macht** (Lennert & Van Crielingen, 2003). Dit is vandaag de dag nog steeds het geval, wat verklaart waarom het BHG zijn dominante positie heeft behouden. Het - zeer relatieve²⁷ - verlies aan "marktaandeel" van het BHG lijkt meer verband te houden met de evolutie van de verschillende bedrijfstakken onderling: de bedrijfstak van de ondersteunende diensten groeit sterker dan de twee "klassieke" bedrijfstakken (bankwezen en verzekeringen). Deze bedrijfstak omvat echter activiteiten die meer verband houden met de nabijheid van klanten of het gebruik van nieuwe technologieën. Een derde van de bruto toegevoegde waarde van de tak wordt in het BHG geproduceerd, wat veel minder is dan in de takken van de bank- en verzekeringsdiensten.

Uit de analyse blijkt dat de positie van het BHG als belangrijkste financiële centrum van het land stabiel blijft. **De toekomst van de sector hangt meer af van de internationale positionering van het financiële centrum Brussel, dat grotendeels in het BHG is gevestigd, dan van een evolutie in de geografische spreiding van de financiële sector in België.**

- › de **detailhandel, de horeca en de restauratie (horeca)**, die 29 % van de bruto toegevoegde waarde van de zware tertiaire sector op Belgisch niveau vertegenwoordigen;
- › de eigenlijke **transportactiviteiten**, d.w.z. het vervoer van personen en goederen, die 11 % van de bruto toegevoegde waarde van de zware tertiaire sector op Belgisch niveau vertegenwoordigen;
- › de **handel in en reparatie van auto's** en motorfietsen die 8 % van de bruto toegevoegde waarde van de zware tertiaire sector op Belgisch niveau genereert;

27 De financiële sector in het BHG heeft haar toegevoegde waarde tussen 2003 en 2023 met 35,5 % zien groeien, waardoor het een dynamische sector op gewestelijke schaal is. Het verlies aan "marktaandeel" is het gevolg van een hogere groei in de rest van het land, namelijk 66,4 %, vanuit een veel lagere waarde.

- › de **post- en koeriersdiensten** die goed zijn voor 2 % van de bruto toegevoegde waarde van de zware tertiaire sector op Belgisch niveau.

De activiteiten van de zware tertiaire sector vormen **de derde belangrijkste economische sector voor het BHG, met een totaal van 15,2 % van de regionale toegevoegde waarde.**

De digitale transitie heeft de activiteiten van de sector radicaal veranderd en gaat gepaard met **veranderingen in consumptie** (Grimmeau & Wayens, 2016) en **globalisering**. Deze ontwikkelingen hebben geleid tot een toename van de goederenstroom die moet worden vervoerd, opgeslagen en vervolgens verkocht. Op Belgische schaal nam **de toegevoegde waarde van de sector tussen 2003 en 2022 met 22,3 % toe**. Dat is minder dan de evolutie van de economie in haar geheel (31,2 %). De takken die deel uitmaken van de tertiaire sector hebben uiteenlopende ontwikkelingen doorgemaakt.

- › De **logistiek is een tak met een aanzienlijke groei** (+ 48 % toegevoegde waarde in België tussen 2003 en 2022) die hoger ligt dan de groei van de economie als geheel, wat wijst op het toenemende belang van activiteiten die voortvloeiën uit het vervoer van personen en goederen;
- › De **horeca is een sector met een aanhoudende groei** (+ 35 % toegevoegde waarde in België tussen 2003 en 2022), die deels verband houdt met de vraag van bezoekers in heel België (lokale en internationale toeristen, pendelaars, zakenreizen en binnenlandse consumptie);
- › De **autohandel en -reparatie blijven dynamische takken** (+ 27 % toegevoegde waarde in België tussen 2003 en 2022), ondanks de veranderingen in de tak, zowel aan de aanbodzijde (evoluerende motorisering, innovaties van constructeurs, ontwikkeling van mobiliteitsdiensten, enz.) als aan de vraagzijde (budget van kopers, bedrijfswagens, enz.);
- › De **detailhandel heeft het moeilijker** (+ 17 % toegevoegde waarde in België tussen 2003 en 2022) in vergelijking met de evolutie van de economie en de tak in het algemeen, omdat de consumptie van de huishoudens de groei van de detailhandel niet meer zo sterk ondersteunt als in het verleden (Grimmeau & Wayens, 2016) en de toegenomen concurrentie van e-commerce, die deels ontsnapt aan de in België gevestigde distributeurs;
- › De **activiteiten op het gebied van goederen- en personenvervoer stagneren in termen van toegevoegde waarde** (+ 4 % toegevoegde waarde in België tussen 2003 en 2022), **ondanks de ontwikkeling van de mobiliteit, zoals het aanbod van spoor-, lucht- en openbaar vervoer.**

- › De **post- en koeriersactiviteiten maken een grote crisis door** en zijn de enige tak van de sector waarvan de toegevoegde waarde in absolute termen daalt (-20 % in toegevoegde waarde in België tussen 2003 en 2022), als gevolg van de ineenstorting van het aantal verzonden brieven en ondanks de hausse in de pakketbezorging.

De opkomst van de e-commerce is niet noodzakelijkerwijs op dezelfde manier ten goede gekomen aan de bedrijven in de sector die in België gevestigd zijn. Ten eerste wordt een groot deel van deze activiteit gekaapt door buitenlandse spelers die profiteren van de toegevoegde waarde van de verkoop op afstand van goederen en diensten. Ten tweede maken deze activiteiten het niet mogelijk om bepaalde activiteiten, zoals postactiviteiten, die niet meer zoveel toegevoegde waarde genereren als vroeger, heruit te vinden. Toch beschikken België en het BHG over troeven, te beginnen met een gunstige geografische ligging (in het hart van het Europese consumptiegebied, aanwezigheid van havens van wereldformaat, enz.) om deze activiteiten te huisvesten. Dit verklaart de aanhoudende groei van de logistieke en opslagsector. Dat gezegd zijnde, **roept de gematigde groei van de hele sector ten opzichte van de economie als geheel vragen op over het vermogen van België om activiteiten aan te trekken die een zekere nabijheid tot de eindconsument** (huishoudens, bezoekers, bedrijven of instellingen) **vereisen.**

Geografisch gezien is de locatie van deze activiteiten in deze sector identiek op internationaal en Belgisch niveau, maar verschilt deze wanneer het gaat om vestiging in een stedelijk gebied:

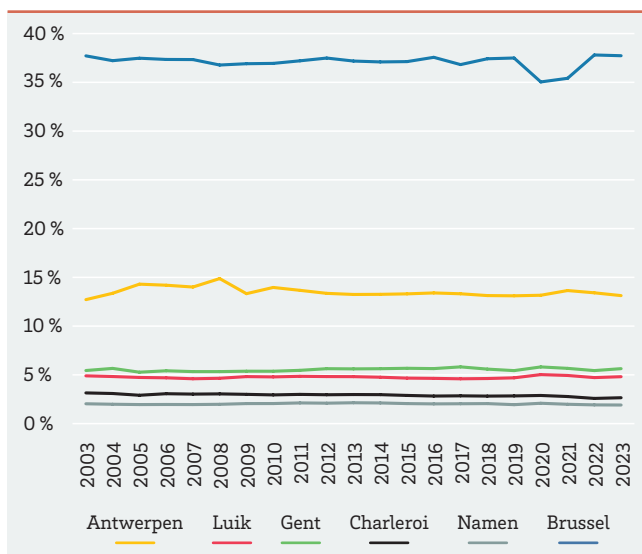
- › **Op internationaal en Belgisch niveau** zoeken deze bedrijven, afhankelijk van hun omvang, activiteit en markt, een vestigingsplaats zo dicht mogelijk bij de consumentengebieden waar hun eindklanten zich bevinden;
- › **Op intrastedelijke schaal,**
 - behoren de **detailhandel en de horeca tot de activiteiten die bijdragen aan de vitaliteit van stadscentra**, winkelcentra en, meer recentelijk, perifere centra zoals shopping centers, *retailparken*... zo dicht mogelijk bij de consument en/of met het oog op het aanbieden van vrijetijdsactiviteiten;
 - terwijl de **logistieke activiteiten, groot- en automobielhandel, post en transport zich meer in de periferie situeren**, waar goederenstromen en opslag gemakkelijker zijn zonder de directe beperking van de nabijheid van de eindklant (de consument).

7.3.1. Tussen breuk in de activiteiten van de sector en continuïteit in de geografie van de bruto toegevoegde waarde

Twee derde van de bruto toegevoegde waarde van de zware tertiaire sector wordt geproduceerd in een van de zes Belgische GR's. Dit is hetzelfde percentage als voor de economie als geheel. Dit kan deels worden verklaard door het feit dat deze sector zich richt op de nabijheid van de consument.

In de GR Brussel is tussen 35 en 40 % van de toegevoegde waarde van de sector in België geconcentreerd (→ Grafiek 8). Tijdens de twee coronajaren was er een dip waarneembaar. In die twee jaar hebben de logistieke sector, de horeca en de detailhandel meer te lijden gehad dan andere sectoren, met name in het BHG (de Lange *et al.*, 2023). Deze polarisatie is deels te wijten aan het feit dat de uurloren 10 % hoger liggen dan in de rest van het land. Dit is gedeeltelijk te verklaren door de oververtegenwoordiging van leidinggevende of gespecialiseerde functies in de GR Brussel, waar tal van hoofdkantoren van handels- en transportbedrijven gevestigd zijn.

GRAFIEK 8:
Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de zware tertiaire sector in België (in %)

Bronnen: IRN (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

Dat gezegd zijnde, wordt in deze sector meer bruto toegevoegde waarde gecreëerd in de GR Brussel dan in de vijf GR's samen (28 %). Na Brussel volgt Antwerpen, in verband met de havenactiviteiten (14 %). Vervolgens zijn de GR's Luik en Gent elk goed voor 5 % van de bruto toegevoegde waarde van de sector. Tot slot zijn de GR's Charleroi en Namen respectievelijk goed voor 3 % en 2 % van de bruto toegevoegde waarde van de sector in België.

Sinds 2003 is het aandeel van de welvaart die in de GR Charleroi wordt gecreëerd in de loop van de twee decennia gedaald en duurzaam gezakt tot onder de 3 % van de bruto toegevoegde waarde. Dit is de enige opmerkelijke evolutie onder de GR's.

7.3.2. Een sector in het BHG die de afgelopen twee decennia in verval is geraakt

In 2023 werd 13,5 % van de bruto toegevoegde waarde van de zware tertiaire sector in het BHG gegenereerd. In de afgelopen twintig jaar is het aandeel van de in de sector gecreëerde welvaart in het BHG met 3 tot 4 procentpunten gedaald. In 2023 werd er in deze sector in het BHG immers minder welvaart gecreëerd dan in 2003: in 2023 werd in het BHG namelijk 14,2 miljard euro aan bruto toegevoegde waarde gegenereerd, wat neerkomt op een daling van -2,7 % ten opzichte van 2003. Ter vergelijking: in 2022 genereerde de sector op Belgisch niveau 104,5 miljard euro aan bruto toegevoegde waarde, wat neerkomt op een groei van 25 % ten opzichte van 2003.

Deze stagnatie in Brussel is te verklaren door een negatieve evolutie in vier van de zes takken waaruit de sector bestaat²⁸.

Daarbij zijn er verschillende scenario's mogelijk.

- › twee takken die in het BHG in crisis verkeren, maar in België groeien:
 - de groothandel, opslag en ondersteunende diensten voor het vervoer, d.w.z. logistieke activiteiten (-15 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2022 in het BHG, tegenover +40 % in België);
 - de autohandel en -reparatie (-20 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2022 in het BHG, tegenover +20 % in België);
- › een tak die stagneert in het BHG en groeit in België:
 - de detailhandel (-1 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2022 in het BHG, tegenover +10 % in België);

²⁸ De statistieken op fijnmazig sectorniveau (A64), die worden gebruikt om de situatie in het BHG te documenteren, zijn beschikbaar tot 2022 (in tegenstelling tot de A10-statistieken die beschikbaar zijn voor 2023). Tussen 2003 en 2022 is de in het BHG gegenereerde toegevoegde waarde met 4,8 % gedaald. Sommige takken hadden namelijk nog steeds te kampen met de economische gevolgen van de COVID-19-crisis. Dat gezegd zijnde, zijn het de grote trends die we moeten onthouden, want de verschillen houden niet alleen verband met de COVID-periode.

› **een tak die in het BHG relatief weinig groeit maar voor België een sterkere groei laat optekenen:**

- de horeca (+ 9 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2022 in het BHG, tegenover + 27 % in België);

› **twee takken die zich beter ontwikkelen in het BHG dan in België:**

- het goederenvervoer (+ 34 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2022 in het BHG, tegenover - 2 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2022 in België);
- de postactiviteiten (- 18 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2022 in het BHG, tegenover - 27 % bruto toegevoegde waarde tussen 2003 en 2022 in België).

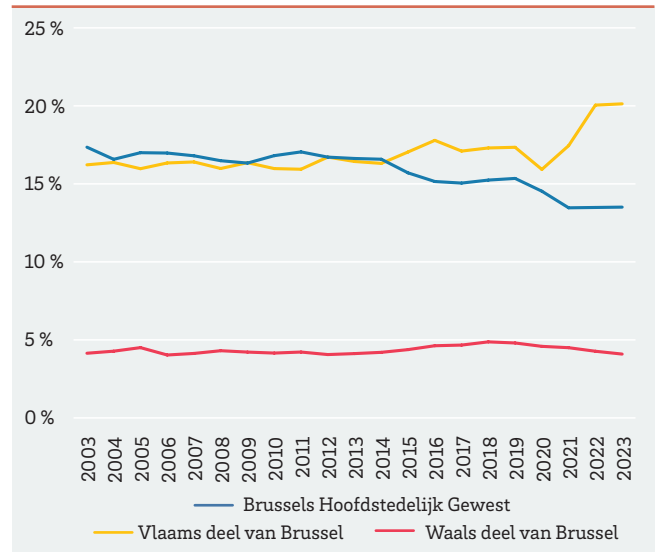
Deze specifieke ontwikkelingen in het BHG zijn te verklaren door het karakter van grote stad. Ten eerste **verklaart de evolutie van de mobiliteitsgewoonten in het stadscentrum** in de afgelopen twee decennia bepaalde ontwikkelingen in economische takken: enerzijds **heeft de transportsector, met inbegrip van de activiteiten van de MIVB en de NMBS, zich meer ontwikkeld in het BHG, terwijl anderzijds de autohandel in het BHG is gekrompen.**

Ten tweede **verdringen de verkeersopstoppingen die eigen zijn aan grote steden en het soms moeilijke samengaan met de residentiële functie van de stad de logistieke activiteiten verder weg van het stadscentrum.** In het geval van het Brussels Gewest betekent dit dat men het BHG verlaat en naar Vlaanderen of Wallonië verhuist. Dit kan ook gevolgen hebben voor bepaalde activiteiten van hoofdkantoren in de detailhandel, zoals de verhuizing van het hoofdkantoor van Delhaize van Molenbeek naar Zellik.

Tot slot ondervindt de historische locatie van de detailhandel en de horeca concurrentie van commerciële en toeristische centra in de periferie, maar ook van nieuwe vormen van concurrentie zoals e-commerce en bezorgdiensten. Bovendien verandert de locatie van de consumenten, of het nu gaat om huishoudens of bedrijven: **de randverstedelijking gaat gepaard met een verschuiving waarbij consumenten zich verder van het centrum bevinden dan voorheen.**

GRAFIEK 9:

Aandeel van de toegevoegde waarde van de tertiaire sector in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

Het groeiende aandeel van de toegevoegde waarde van de zware tertiaire sector die wordt gegenereerd in het Vlaamse deel van de Brusselse agglomeratie compenseert de daling van het aandeel van de toegevoegde waarde gegenereerd in het BHG (→ **Grafiek 9**). Tegen 2023 zal 20 % van de Belgische toegevoegde waarde in deze sector daar zijn gegenereerd. Het aandeel van de toegevoegde waarde dat wordt gegenereerd in het Waalse deel van de GR Brussel is stabiel op ongeveer 4 %.

De ontwikkeling van activiteiten in de Vlaamse rand betreft zeer productieve activiteiten, d.w.z. meer diensten aan bedrijven dan diensten aan personen, aangezien deze laatste lagere productiviteitsniveaus hebben.

7.3.3. Heeft de zware tertiaire sector een toekomst in het dichtbebouwde stedelijke weefsel van Brussel?

In de afgelopen twee decennia hebben de activiteiten die deel uitmaken van de zware tertiaire sector ingrijpende veranderingen ondergaan. Dit heeft echter geen fundamentele wijziging teweeggebracht in de geografie van de welvaartscreatie op interstedelijk niveau. Aangezien het gaat om activiteiten die uiteindelijk gericht zijn op de consument, blijft de welvaart in de sector gekoppeld aan de - min of meer directe - nabijheid van de consument.

Dit verklaart waarom een derde van de welvaart door activiteiten in de zware tertiaire sector nog steeds in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt geproduceerd. Vanuit geografisch oogpunt blijft **de centrale ligging van de GR Brussel een troef voor:**

- › de bediening van de Belgische markt;
- › de bediening van de markt van Noordwest-Europa, rekening houdend met de concurrentie van naburige regio's

die andere troeven en nadelen hebben;

- › de exploitatie van het vervoerssysteem op Belgisch niveau of op het niveau van de Brusselse metropool;
- › de minst frequente commerciële activiteiten op Belgisch niveau.

De belangrijkste veranderingen hebben vooral betrekking op de locatie van deze activiteiten binnen de metropolen, op intrastedelijk niveau. De activiteit verschuift van dichtbevolkte stedelijke centra naar voorstedelijke gebieden die beter bereikbaar zijn met de auto en vrachtwagens.

- › de residentiële verstedelijking, waardoor de consumptie in de detailhandel of de horeca verschuift naar perifere centra (winkelcentra of middelgrote handelssteden);
- › de ontwikkeling van logistieke activiteiten die gemakkelijker zijn in de periferie om de vraag via e-commerce te ondersteunen;
- › de autohandel cumuleert de moeilijkheden van alle andere takken, wat vragen oproept over de toekomst ervan in het BHG: het is een activiteit die grond vereist (opslag, werkplaatsen, tentoonstellingsruimte, enz.) en die meer inspeelt op de vraag in de periferie dan in het centrum.

7.4. DE POLARISATIE VAN DE DIENSTEN AAN BEDRIJVEN IN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

Als vierde economische sector van Brussel genereerden **de diensten aan bedrijven in 2023 een toegevoegde waarde van 13,8 miljard euro in het BHG.** Sinds 2003 neemt deze sector een steeds grotere plaats in binnen de toegevoegde waarde die in het BHG wordt gegenereerd, als gevolg van een sterkere groei van de sector (+ 39,1 % toegevoegde waarde in 2023 ten opzichte van 2003) dan die van de economie van het BHG als geheel (+ 19,2 % toegevoegde waarde in 2023 ten opzichte van 2003). Op Belgisch niveau winnen de diensten aan bedrijven ook aan belang door een sterkere groei (+ 76,6 % toegevoegde waarde in 2023 ten opzichte van 2003) dan de economie in haar geheel (+ 33,8 % toegevoegde waarde in 2023 ten opzichte van 2003). **De diensten aan bedrijven hebben zich sinds 2003 sterker ontwikkeld in België dan in het BHG.** Op middellange termijn zullen deze activiteiten, gezien de recente ontwikkelingen, waarschijnlijk belangrijker worden dan de zware tertiaire sector in de economie van het BHG²⁹.

Deze sector bestaat uit heterogene takken met zeer specifieke dynamieken. De gedetailleerde analyse (→ Hoofdstuk 6) onderscheidt er drie.

- › de **bedrijfsbeheeractiviteiten, met inbegrip van boekhoudkundige en juridische diensten, genereerde 52 % van de toegevoegde waarde** van diensten aan bedrijven in België in 2022. Deze tak komt overeen met de uitbesteding van strategische functies van bedrijven, met name via managementbedrijven;
- › de **(andere) activiteiten** van studiebureaus architectuur en engineering, onderzoek en ontwikkeling, reclame en marktonderzoek en andere gespecialiseerde, **kennisintensieve diensten genereerden in 2022 in België 15 % van de bruto toegevoegde waarde van de sector**, maar nog meer in termen van lonen en banen;
- › de **andere, minder kennisintensieve diensten aan bedrijven genereerden in 2022 33 % van de bruto toegevoegde waarde van de sector.** Deze activiteiten omvatten meer "alledaagse" activiteiten, d.w.z. activiteiten die overal in het land voorkomen, zoals verhuur, human resources, met inbegrip van uitzendwerk, reisbureaus, particuliere beveiliging en onderhoud van gebouwen en landschapsarchitectuur in België.

²⁹ Dit was al het geval tussen 2020 en 2022, toen de activiteit in de tertiaire sector werd beïnvloed door de gezondheidsmaatregelen om de verspreiding van COVID-19 te beperken.

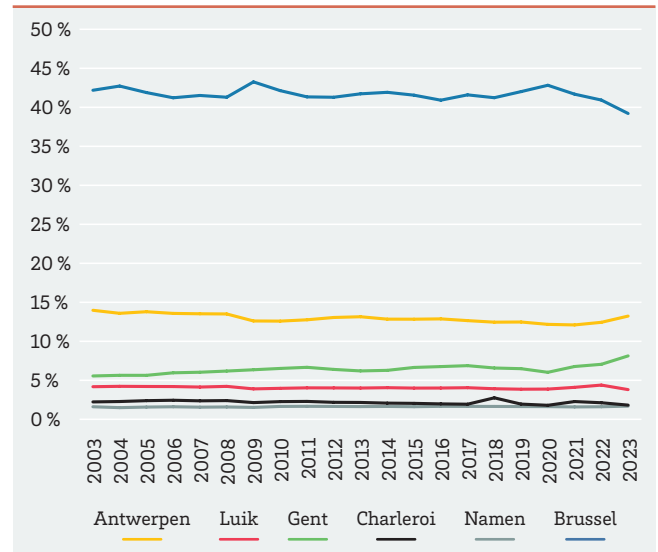
Geografisch gezien is dit onderscheid belangrijk omdat het gebaseerd is op fundamenteel verschillende locatiehypotesen. Een deel van de toegevoegde waarde van de diensten aan bedrijven is namelijk afkomstig van ondernemingen die worden geleid door natuurlijke personen, in de tak van de juridische, boekhoudkundige en bedrijfsleidingsactiviteiten (25,2 % van de toegevoegde waarde van de diensten aan bedrijven in 2022 in België). De welvaart die door deze activiteiten wordt gecreëerd, bevindt zich echter op de maatschappelijke zetel, die vaak overeenkomt met de woonplaats van de bedrijfsleider. Als het gaat om het leiden van een onderneming via een managementvennootschap, komt dit niet overeen met de feitelijke plaats van productie. Wat de andere bedrijfstakken betreft, wordt de toegevoegde waarde over het algemeen gelokaliseerd op de plaatsen waar de activiteiten worden uitgevoerd, d.w.z. de ondernemingen en hun vestigingen.

7.4.1. Een gepolariseerde sector in de GR Brussel

In 2023 werd **40 % van de toegevoegde waarde van de diensten aan bedrijven in België gegenereerd in de GR Brussel**. De GR Antwerpen is de tweede Belgische GR in termen van toegevoegde waarde (13 %). Daarna volgen: de GR Gent (8 %) en de Waalse GR's, die weinig toegevoegde waarde in deze sector genereren (Luik, 4 %; Charleroi 2 %; Namen 1,5 %) (→ Grafiek 10).

Het aandeel van de toegevoegde waarde dat in de GR Brussel wordt gegenereerd, is sinds 2003 nauwelijks veranderd: de schommelingen wijzen niet op een duidelijke trend. De toename van de activiteit in de GR Gent is zodanig dat het aandeel in de toegevoegde waarde er sinds 2003 met 2 procentpunten is gestegen. Omgekeerd was de groei van de toegevoegde waarde in de diensten aan bedrijven in de GR Charleroi te zwak om het marktaandeel te behouden, dat sinds 2003 is gedaald tot minder dan 2 % van de toegevoegde waarde van de sector. Wat de andere GR's betreft, is hun respectieve aandeel in de toegevoegde waarde van de sector stabiel gebleven.

GRAFIEK 10:
Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de diensten aan bedrijven in België (in %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

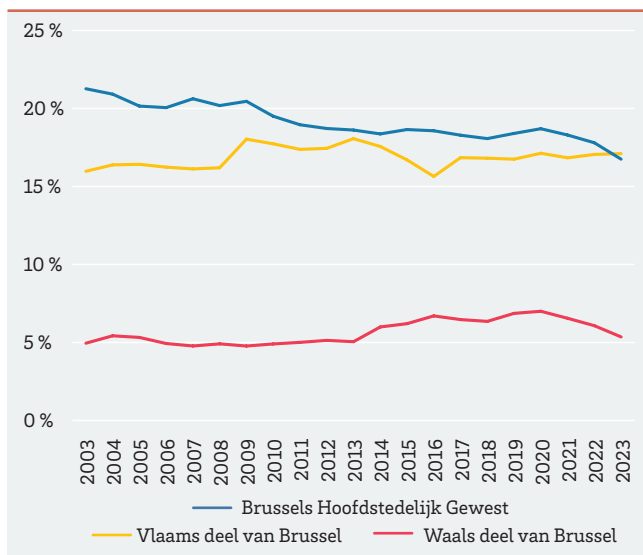
De uiteenlopende economische evolutie per tak verklaart de prestaties van de verschillende Belgische GR. Bij gebrek aan meer gedetailleerde statistieken op sectoraal vlak is het moeilijk om te bepalen welke takken verantwoordelijk zijn voor de min of meer positieve evoluties van de verschillende GR's.

7.4.2. De aanhoudende groei van de juridische, boekhoudkundige en managementactiviteiten in het BHG compenseert niet de minder sterke groei van de andere takken

Binnen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest genereert het Vlaamse deel van de GR het grootste aandeel van de toegevoegde waarde van de diensten aan bedrijven: in 2023 werd daar 17,1 % van de toegevoegde waarde geproduceerd. **Het BHG is sinds 2023 de op één na belangrijkste component, met 16,7 % van de toegevoegde waarde van de diensten aan bedrijven.** Het Waalse deel van de GR genereert minder welvaart (6 % van de Belgische bruto toegevoegde waarde).

Sinds 2003 daalt het aandeel van de toegevoegde waarde dat in het BHG wordt gegenereerd, terwijl het aandeel van de toegevoegde waarde dat in het Vlaamse deel van de GR Brussel wordt gecreëerd, stabiel is gebleven³⁰. **Sinds 2023 is het BHG niet langer de belangrijkste component wat betreft de toegevoegde waarde die wordt gegenereerd in de diensten aan bedrijven** (→ Grafiek 11).

GRAFIEK 11:
Aandeel van de toegevoegde waarde van de diensten aan bedrijven in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

Bij gebrek aan gedetailleerde statistieken op sectoraal niveau voor de arrondissementen, moeten we ons beperken tot de statistieken die op het niveau van de Belgische gewesten (A64)³¹ of op het niveau van de provincies (A38) worden geproduceerd (→ Deel 6). De diensten aan bedrijven bestaan uit negen takken. **Voor acht van de negen takken is de groei van de toegevoegde waarde in het BHG lager dan in België.**

- › **Als enige tak waar de groei van de toegevoegde waarde in het BHG (+ 93 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2022) hoger is dan die in België (+ 79 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2022), vormen de juridische, boekhoudkundige, advies- en managementdiensten de basis voor de groei van de toegevoegde waarde van de hele sector in het BHG.** Zonder deze activiteiten, die 58 % van de activiteit in het BHG vertegenwoordigen, is de toegevoegde waarde van de andere diensten aan bedrijven sinds 2003 in het BHG gestagneerd (+ 2 %), terwijl de stijging in de twee andere gewesten 90 % bedroeg.
- › In de volgende takken werd **in 2022 minder welvaart gecreëerd dan in 2003**, goed voor 11 % van de bruto toegevoegde waarde van de sector in het BHG in 2022: **reclame en marktonderzoek** (- 43 % toegevoegde waarde in het BHG in 2022 ten opzichte van 2003, - 16 % op Belgisch niveau), **onderzoek en ontwikkeling** (- 70 % toegevoegde waarde in het BHG in 2022 ten opzichte van 2003, tegenover + 83 % op Belgisch niveau), **werkgerelateerde activiteiten**³² (- 29 % toegevoegde waarde in het BHG in 2022 ten opzichte van 2003, tegenover + 70 % op Belgisch niveau) **en reisgerelateerde diensten** (- 56 % van de toegevoegde waarde in het BHG in 2022 ten opzichte van 2003, tegenover - 40 % op Belgisch niveau).
- › **In de andere takken**, die goed zijn voor 30 % van de toegevoegde waarde van de diensten aan bedrijven in het BHG, **is de toegevoegde waarde sinds 2003 in het BHG gestegen, maar in een lager tempo dan op Belgisch niveau:**
 - **architectuur- en ingenieursactiviteiten**, technische controle- en analyseactiviteiten: + 31 % toegevoegde waarde in het BHG tussen 2003 en 2022, tegenover + 81 % in België;
 - **andere gespecialiseerde**, wetenschappelijke en technische activiteiten en veterinaire activiteiten: + 114 % toegevoegde waarde in het BHG tussen 2003 en 2022, tegenover + 148 % in België (in dit specifieke geval vooral gedragen door Vlaanderen);
 - **verhuur en leasing**: + 39 % toegevoegde waarde in het BHG tussen 2003 en 2022, tegenover + 111 % in België;

30 Op basis van de schommelingen van jaar tot jaar kan geen conclusie worden getrokken over een structurele trend. Dit geldt ook voor het Waalse deel van de GR Brussel.

31 Wat de diensten aan bedrijven betreft, laten de statistieken die op provinciaal niveau voor 38 sectoren worden opgesteld, geen relevante analyse toe. De groeperingen in vier takken brengen sectoren met zeer verschillende dynamieken en locaties samen. Zo worden managementactiviteiten, die al worden geassocieerd met consultancy en juridische en boekhoudkundige diensten, samengevoegd met architectuur, engineering, controle en technische analyse. Daardoor is het niet mogelijk om de managementactiviteiten van bedrijven te isoleren, terwijl de analyse op sectoraal niveau A64 een heel specifieke evolutie aan het licht brengt.

32 De gegevens over de werkplek van uitzendkrachten zijn in de loop der jaren verbeterd, waardoor hun daadwerkelijke werkplek beter kan worden gelokaliseerd, in plaats van het hoofdkantoor of de vestiging van het uitzendbureau waarvan zij afhankelijk zijn.

- **onderzoek en beveiliging, diensten met betrekking tot gebouwen en landschapsarchitectuur;** administratieve en andere ondersteunende activiteiten voor bedrijven: + 34 % toegevoegde waarde in het BHG tussen 2003 en 2022, tegenover + 66 % in België.

De in het BHG gecreëerde welvaart in de diensten voor bedrijven wordt meer verdeeld in de vorm van lonen voor werknemers (57 % in het BHG, 43 % in Vlaanderen en 40 % in Wallonië). Daar zijn verschillende redenen voor:

- › hogere uurloonkosten in het BHG dan elders in verband met een grotere ontwikkeling van de best betaalde takken;
- › in het BHG genereren de managementactiviteiten van bedrijven een toegevoegde waarde die meer wordt herverdeeld in de vorm van lonen voor werknemers dan in het land (38 % in het BHG en 24 % in België).

7.4.3. Consolidatie van economische macht in het BHG maskeert stagnatie in andere takken van de diensten aan bedrijven

Sinds 2003 hebben de diensten aan bedrijven een sterke evolutie doorgemaakt, met enerzijds bloeiende bedrijfstakken en anderzijds bedrijfstakken die in een langdurige crisis verkeren. De digitale transitie heeft hiertoe geleid, waardoor de verschillende economische activiteiten moesten worden herzien en sommige opnieuw moesten worden uitgevonden. Het BHG ontsnapt niet aan deze veranderingen, die daar overigens nog ingrijpend zijn.

Enerzijds nemen de activiteiten op het gebied van strategisch bedrijfsbeheer een steeds grotere plaats in door de uitbesteding van deze activiteiten, of het nu gaat om boekhoudkundige of juridische activiteiten, maar ook om consultancy en bedrijfsmanagement. **Deze activiteiten op het gebied van bedrijfsbeheer ontwikkelen zich in hoog tempo in het BHG, zodat ze een steeds groter deel van de toegevoegde waarde in het BHG vertegenwoordigen, namelijk 8,9 % in 2022 (tegenover 5,4 % in 2003).** Met een groeitempo dat hoger ligt dan het Belgische gemiddelde, **wijst dit op een polarisatie van de economische leidinggevende activiteiten in het BHG.**

Anderzijds kent de rest van de sector een stagnatie van de toegevoegde waarde in het BHG, die wordt verhuld door de belangrijke ontwikkeling van de economische leidinggevende activiteiten. Hoewel het sinds 2003 een over het algemeen dynamische sector is voor de Belgische economie, is de stagnatie in het BHG het gevolg van een zwakkere groei in alle acht samenstellende takken, waarvan er vier sinds 2003 in het BHG in crisis verkeren. De takken die het meest in moeilijkheden verkeerden, waren bovendien sterker ontwikkeld

in het BHG, waardoor de regio meer blootgesteld was aan hun achteruitgang.

Op geografisch vlak moet een onderscheid worden gemaakt tussen de twee componenten van de sector:

- › de economische activiteiten die geconcentreerd blijven in het BHG, waardoor deze sector een steeds belangrijker specialisatie van de economie van het BHG wordt;
- › de **andere diensten aan bedrijven** die zich in de rest van het land ontwikkelen.

In het geval van de tweede component hebben deze activiteiten **zich de afgelopen twee decennia over het hele land verspreid, met een voorkeur voor bepaalde locaties:**

- › een groeiende belangstelling voor **locaties in de periferie**, met een diversiteit aan locaties tussen de secundaire centra van de metropool (zoals Leuven), de technopolen die verbonden zijn met universiteitscampussen (zoals de wetenschapsparken in de buurt van Louvain-la-Neuve) en de perifere kantoorwijken (zoals de pool van Diegem-Zaventem);
- › de ontwikkeling van activiteiten die meerdere vestigingen in het hele land mogelijk maken, zoals grote adviesbureaus, die in verschillende metropolen en soms in middelgrote steden zijn gevestigd;
- › de banalisering van bepaalde activiteiten van diensten aan bedrijven, zoals verhuur, onderhoud van gebouwen, enz.

Twintig jaar geleden waren sommige van deze diensten zeldzaam en duurder, wat hun concentratie in Brussel bevorderde, waar deze bedrijven konden profiteren van de nabijheid die innovatie en agglomeratievoordelen bevorderde. Het belang van deze laatste, met name voor de meest kennisintensieve activiteiten, is afgenomen.

Door deze economische ontwikkeling kunnen bedrijven zich op andere locaties vestigen, in de periferie of in andere grote steden. **Telewerken, de banalisering van bepaalde activiteiten of de toenemende uitbesteding van meer alledaagse activiteiten leiden tot een verandering in de geografische spreiding van de bruto toegevoegde waarde van deze activiteiten. Deze evolutie gaat ten koste van de economische positie van het BHG** en roept de vraag op of de voordelen van een locatie in het centrum van de belangrijkste Belgische metropool (zoals maximale bereikbaarheid voor kantoormedewerkers) opwegen tegen de nadelen (zoals verkeersopstoppingen of de kosten van onroerend goed).

De evoluties van deze twee grote componenten verklaren waarom het BHG minder dan twee decennia geleden meetelt in de toegevoegde waarde van de diensten aan bedrijven: de activiteiten zijn uit het centrum van Brussel verdwenen. In dit opzicht beschikken de Vlaamse en Waalse delen van de GR Brussel over troeven zoals een aantrekkelijk aanbod van kantoren voor deze activiteiten evenals een aantrekkelijke woonomgeving voor bedrijfsleiders en, *de facto*, de maatschappelijke zetel van hun bedrijf.

7.5. HET BHG EN DE DIGITALE TRANSITIE

Als zesde³³ sector in belangrijkheid voor de Brusselse economie genereerden **de informatie- en communicatieactiviteiten in 2023 7,3 miljard euro aan toegevoegde waarde in het BHG, ofwel 7,8 % van het totaal in het BHG.** In 2023 genereerden de informatie- en communicatieactiviteiten 12 % minder toegevoegde waarde in het BHG dan in 2003. **In de GR Brussel genereren deze activiteiten 12,2 miljard euro aan toegevoegde waarde, met een zwakke groei van 6 % tussen 2003 en 2023.**

Op Belgisch niveau kenden deze activiteiten echter een sterkere groei dan de economie als geheel (+ 39,5 % toegevoegde waarde in 2023 ten opzichte van 2003). Het is belangrijk om de oorzaken van de terugval van de activiteiten die centraal staan in de digitale transitie in het BHG te begrijpen. **De afgelopen twintig jaar heeft het internet zich verspreid onder het grote publiek, gevolgd door de mobiele telefoon en vervolgens de smartphone.** De sector bestaat uit drie takken, die elk een eigen dynamiek hebben gekend.

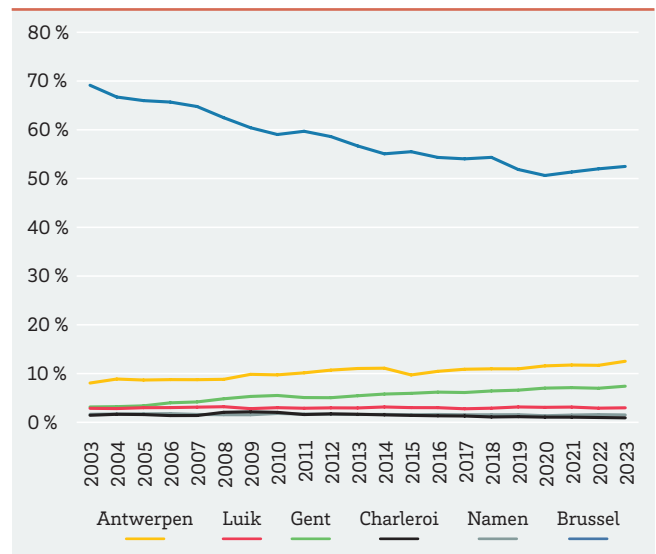
- › De **telecommunicatietak** genereert in België minder toegevoegde waarde dan in 2003 (30 % minder toegevoegde waarde in 2023 ten opzichte van 2003, in België). De kosten van telecommunicatie zijn blijven dalen, de openstelling voor concurrentie vermindert mogelijk de marges van de grote operatoren en de sector moet investeren in de vernieuwing van infrastructures zoals glasvezel (Raad van het BIPT, 2024), waardoor hun economisch belang is afgenomen.
- › De **productie van culturele inhoud** (op papier of digitaal) is een tak die matig groeit (+ 12 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2023 in België) en te maken heeft met ingrijpende veranderingen in de manier waarop inhoud wordt geconsumeerd en met concurrentie van buitenlandse spelers die een deel van de activiteit voor hun rekening nemen.
- › Tot slot hebben de **IT-diensten** een opmars gekend die de sector een impuls heeft gegeven, gekoppeld aan het economische potentieel van de exploitatie van geproduceerde gegevens (*data science*), waardoor in 2023 152 % extra toegevoegde waarde werd gegenereerd ten opzichte van 2003.

In 2023 werd 52 % van de bruto toegevoegde waarde van de informatie- en communicatiesector gecreëerd in de GR Brussel. De twee Vlaamse GR's waren samen goed voor een vijfde van de activiteit: 12 % voor de GR Antwerpen en 7 % voor de GR Gent. De Waalse GR's hebben van hun kant een marginaal activiteitsniveau: 3 % voor de GR Luik, 1,5 % voor de GR Namen en 1 % voor de GR Charleroi (1 %) (→ **Grafiek 12**).

Sinds 2003 is het aandeel van de toegevoegde waarde dat in de GR Brussel wordt gegenereerd, met 14 procentpunten gedaald. Aan het begin van deze eeuw werd 65 tot 70 % van

de toegevoegde waarde van de sector gecreëerd in de GR Brussel. Deze relatieve daling kwam voor de helft ten goede aan de Vlaamse GR's en voor de andere helft aan de rest van het land. Het aandeel van de Waalse GR's in de toegevoegde waarde stagneert, zoals het geval is in Namen en Luik, en daalt zelfs in Charleroi.

GRAFIEK 12:
Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de informatie- en communicatiesector in België (in %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

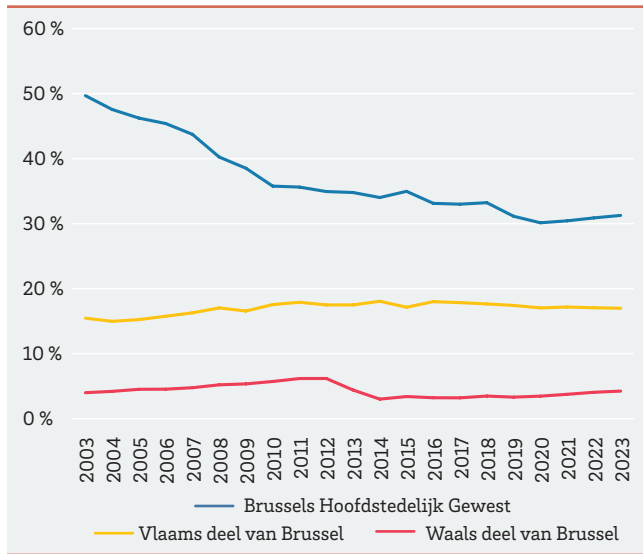
De achteruitgang die op het niveau van het BHG wordt waargenomen, is het gevolg van de evolutie van de sector binnen het BHR (→ **Grafiek 13**). In 2023 werd 31 % van de Belgische bruto toegevoegde waarde van de sector gegenereerd in het BHG. Dat is meer dan het Vlaamse deel van de GR Brussel (17 %) en het Waalse deel van de GR Brussel (4 %).

Sinds 2003 **verklaart de crisis in de sector in het BHG de daling van het aandeel van de in het BHG gegenereerde toegevoegde waarde (- 15,5 procentpunten) en bijgevolg van de hele GR Brussel.** De Vlaamse en Waalse componenten hebben namelijk niet geprofiteerd van de daling van de activiteit in het BHG. Het Vlaamse deel van de GR Brussel draagt meer dan voorheen bij aan de welvaartscreatie van de sector, maar dat is zeer gematigd (+ 1,5 procentpunt tussen 2003 en 2023). **De herverdeling van de welvaartscreatie gaat ten koste van het centrum van de Brusselse metropool, maar niet ten voordele van haar periferie.**

33 De vastgoedsector weegt zwaarder in de toegevoegde waarde van het BHG. Vanwege haar speciale aard wordt ze echter als laatste geanalyseerd (→ paragraaf 7.9).

GRAFIEK 13:

Aandeel van de toegevoegde waarde van de informatie- en communicatiesector in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

De telecommunicatieactiviteiten in het BHG zijn verantwoordelijk voor de daling van de hele sector in het BHG.

- › Ten eerste heeft **de crisis in de telecommunicatietak het BHG** (- 50 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2023) harder getroffen dan Wallonië (- 45 %) en had zij geen invloed op Vlaanderen (+ 54 %).
- › Verder was de informatie- en communicatiesector in het BHG meer blootgesteld aan deze crisis, aangezien **de activiteiten van de telecommunicatietak goed waren voor twee derde van de toegevoegde waarde van de hele sector in het BHG**, tegenover de helft in Wallonië en een vijfde in Vlaanderen.
- › Tot slot kenden de andere takken in het BHG een geringere groei dan in de twee andere gewesten. Met andere woorden, de twee andere takken hebben de impact van de telecommunicatietak in crisis niet kunnen opvangen (→ Tabel 7).

TABEL 7:

Cumulatieve groei van de toegevoegde waarde in volume van de informatie- en communicatiesector tussen 2003 en 2023, per tak en per gewest

	Uitgeverij, audiovisuele media en verspreiding	Telecommunicatie	Informatica-activiteiten en informatiediensten	Gepland totaal
Vlaanderen	19 %	54 %	175 %	113 %
Wallonië	10 %	- 45 %	228 %	52 %
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	6 %	- 50 %	110 %	- 9 %
Grootstedelijke regio Brussel	n.b.	n.b.	n.b.	6 %
België	12 %	- 30 %	162 %	45 %

Bron: INR (Regionale rekeningen), 2025; Berekeningen BISA

Opmerking voor de lezer: de statistieken per tak zijn niet beschikbaar op het niveau van de arrondissementen, waardoor geen details kunnen worden verstrekt voor de Grootstedelijke Regio Brussel.

Samenvattend kan worden gesteld dat de digitale transitie de opkomst van IT-diensten heeft bevorderd, terwijl de sector van de telecommunicatie-infrastructuur aan belang heeft ingeboet vanuit het oogpunt van toegevoegde waarde. Dit heeft geleid tot ingrijpende herconfiguraties in de geografische spreiding van de activiteiten in de sector. Deze veranderingen zijn vaker het gevolg van bedrijfsverhuizingen dan in andere sectoren (Wilmotte, 2022).

- › Niet alleen **genereert de telecommunicatiesector niet meer zoveel toegevoegde waarde** als twee decennia geleden, maar **de activiteiten zijn ook niet meer zo sterk geconcentreerd in het BHG**. Tot het begin van de jaren negentig werden deze activiteiten uitgevoerd door een overheidsinstantie (de RTT), die geleidelijk werd geprivatiseerd (en Proximus werd) en te maken kreeg met concurrentie op het gebied van infrastructuur (Telenet werd in de jaren negentig opgericht in Mechelen op initiatief van de Vlaamse regering, en VOO werd opgericht door verschillende Brusselse en Waalse intercommunales) of de verkoop van diensten. Dit bevorderde de verspreiding van de activiteiten over het hele land.
- › De IT-diensten verspreidden zich over het hele land, met name in Limburg, Oost-Vlaanderen, rond Gent, in Henegouwen en Waals-Brabant. De groei was gematigd in het BHG alsook in Vlaams-Brabant en in de provincie Luik. Deze dienstverlenende activiteiten beperken zich niet langer tot het BHG en Vlaams Brabant.
- › Wat de uitgeverijactiviteiten betreft, deze ontwikkelden zich in Vlaanderen, met uitzondering van de provincie Vlaams-Brabant, waar ze van oudsher gevestigd waren (buiten Brussel). In Wallonië stagneerden deze activiteiten of namen ze zelfs af, behalve in Waals-Brabant. **Vanuit economisch oogpunt ontstonden er op de Nederlandstalige uitgeverijmarkt andere culturele centra buiten Brussel, terwijl de Franstalige uitgeverijmarkt geconcentreerd bleef in Brussel.**

Over het algemeen ontwikkelden de activiteiten van de sector zich meer in Vlaanderen dan in het BHG of Wallonië. De ontwikkeling van deze activiteiten in Vlaanderen was meer gebaseerd op een evenwichtige groei over het hele grondgebied. Het ging daarbij niet alleen om het voordeel dat werd behaald door de verplaatsing van activiteiten vanuit het BHG naar Vlaams-Brabant. De groei van de activiteiten van de sector was namelijk relatief gering in deze laatste provincie.

De ontwikkeling van deze activiteiten in Wallonië was meer gebaseerd op de opkomst van Waals-Brabant, wat erop wijst dat deze ontwikkeling meer berustte op het aantrekken van activiteiten die verband hielden met de metropool Brussel. **Hoewel het BHG het centrale knooppunt blijft, wijzen de huidige dynamieken erop dat het een uitdaging is om de positie van Brussel in deze zich ontwikkelende sector te behouden.**

7.6. HET VERDWIJNEN VAN DE VERWERKENDE INDUSTRIE UIT HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

In 2023 genereerde de industrie 4,7 miljard euro aan toegevoegde waarde in het BHG. 37 % minder dan in 2003. **De deïndustrialisering heeft zich dus voortgezet in het BHG: terwijl de industrie in 2003 goed was voor 9,5 % van de toegevoegde waarde, was dat in 2023 nog maar 5 %.** Op federaal niveau stagneerde de industrie tussen 2003 en 2023 (-3,8 % toegevoegde waarde) en zette de deïndustrialisering zich voort als we geen rekening houden met de uitzonderlijke ontwikkeling van de farmaceutische industrie in de afgelopen twee decennia.

Ter herinnering: de industrie omvat in de regionale rekeningen zowel de winning, de verwerkende industrie als de activiteiten in verband met de exploitatie van water- of energienetwerken en het beheer van afval en vervuiling.

De deïndustrialisering betreft niet alleen het BHG, maar is een meer algemeen verschijnsel in heel West-Europa. In het BHG werd dit fenomeen echter verergerd door het sectorale weefsel en de geografische ligging:

- › vanuit geografisch oogpunt zijn de kosten van grond en het naast elkaar bestaan met andere stedelijke functies twee beperkingen die steeds minder verenigbaar zijn naarmate de industrie gepaard gaat met grote fysieke stromen, waardoor de industrie zich steeds verder van de stedelijke centra verwijderd;
- › vanuit het oogpunt van het economische weefsel is het BHG sterker verbonden met takken die een ernstige crisis hebben doorgemaakt.

Deze elementen worden hieronder in detail geanalyseerd.

7.6.1. Een sector die minder ontwikkeld is dan andere in de metropolen, met name in Brussel

De Belgische GR's zijn goed voor de helft van de toegevoegde waarde die door de industrie in België wordt gecreëerd. **Het overwicht van de GR's in de welvaartscreatie in België is minder groot in de industrie dan in de dienstensector.** Een kwart van de industriële toegevoegde waarde wordt gecreëerd in de GR Brussel, een ander kwart wordt geproduceerd in de vijf andere Belgische GR's (→ Grafiek 14). **Het overwicht van de GR ten opzichte van de andere GR's is ook minder groot in de industrie dan in de dienstensector.** De industriële toegevoegde waarde in de vijf andere GR's is als volgt verdeeld: 11,5 % van de industriële toegevoegde waarde wordt geproduceerd in de GR Antwerpen, 7,5 % in de GR Gent, 5,5 % in de GR Luik, 2,5 % in de GR Charleroi en 1,5 % in de GR Namen. **De Belgische industrie als geheel is een activiteit die geen grote nabijheid tot de metrolophen vereist.**

Sinds 2003 evolueert de geografie van de industriële toegevoegde waarde, afgezien van de schommelingen van jaar tot jaar.

- › Na een dalende trend tot 2018 stijgt het aandeel van de industriële toegevoegde waarde in de GR Brussel. **In 2023 is in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een aandeel van de industriële toegevoegde waarde geconcentreerd dat er sinds 2010 niet meer voorkwam (24,6 %).** In de GR Brus-

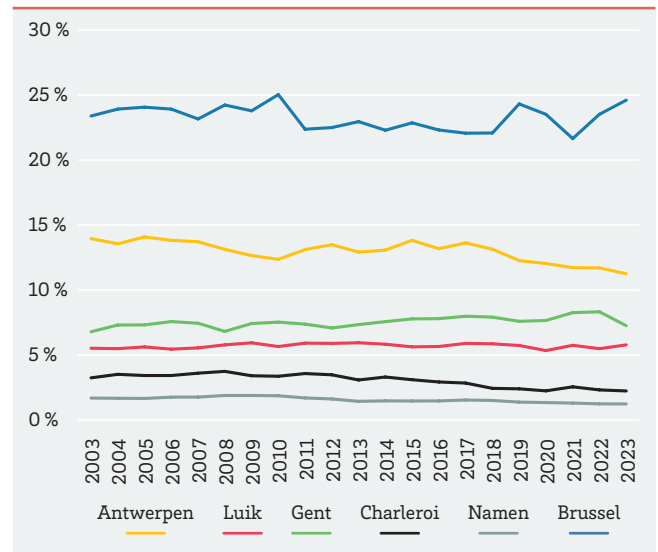
sel werd in 2023 dan ook meer toegevoegde waarde gecreëerd in de industrie dan in 2003 (+ 1,2 %). Deze stijging is bescheiden in vergelijking met de economie als geheel, maar hoger dan wat wordt waargenomen in de Belgische industrie (- 3,8 %).

- › Het aandeel van de toegevoegde waarde dat in de GR's Antwerpen, Charleroi en Namen wordt gecreëerd, neemt af. Aangezien de industriële toegevoegde waarde in België tussen 2003 en 2023 stabiel is gebleven, betekent dit dat deze GR's zijn gedeïndustrialiseerd. **De door de industrie gegenereerde toegevoegde waarde is tussen 2003 en 2023 namelijk met 22,5 % gedaald in de GR Antwerpen, met 33,7 % in de GR Charleroi en met 29,5 % in de GR Namen.** De situatie in Antwerpen moet worden gerelativeerd: de industriële activiteit is toegenomen in de arrondissementen van de rest van de provincie (vooral in Turnhout en in mindere mate in Mechelen), waardoor de industriële toegevoegde waarde op provinciaal niveau is gestegen. Dat is niet het geval voor de provincies Namen en Henegouwen.
- › **Het aandeel van de toegevoegde waarde in de GR Gent en Luik blijft stabiel, wat zich vertaalt in een lichte groei van de toegevoegde waarde, respectievelijk + 2,8 % en + 0,7 % tussen 2003 en 2023.** In het geval van Gent werd tot 2022 een groei waargenomen, waardoor het aandeel van de industriële toegevoegde waarde op 8 % van het Belgische totaal kwam. Het jaar 2023 was echter slecht, waardoor de winsten van twee decennia teniet werden gedaan. Het valt nog te bezien of deze ontwikkeling conjunctureel (tijdelijk) of structureel (in de tijd) is.

Sinds 2003 heeft het industriële weefsel ingrijpende herstructureringen ondergaan: sluiting van de warmwalserijen in Wallonië (Luik en Charleroi), sluitingen of ingrijpende herstructureringen van autofabrieken in Vlaanderen (Ford in Genk, General Motors in Antwerpen, Van Hool in Lier en Audi in Vorst³⁴), sluitingen van fabrieken voor de productie van werktuigmachines (Caterpillar in Charleroi).

Meer in het algemeen is **de toegevoegde waarde van de Belgische industrie steeds meer afhankelijk van de farmaceutische industrie** (17 % van de industriële toegevoegde waarde in 2023, tegenover 7 % in 2003) **alsook van energiebeheer** (inclusief raffinage), **water- en energietransportnetwerken en afvalverwerking**. Omgekeerd nemen de activiteiten voor de productie van goederen in de toeleveringsketen (chemie, hout, metalen) en in de afzetketen (machines, gereedschap, kapitaalgoederen) een minder belangrijke plaats in binnen de industriële toegevoegde waarde. **Deze evolutie van de industrie verklaart gedeeltelijk de prestaties van de verschillende Belgische metropolen.**

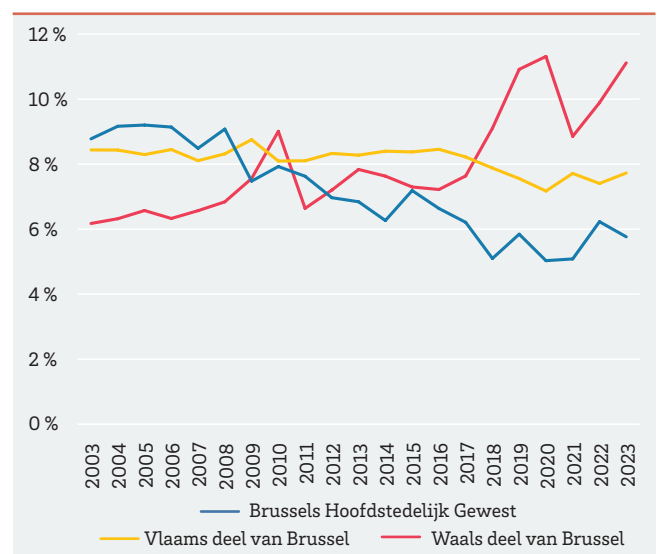
GRAFIEK 14:
Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de industriële sector in België (in %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

Sinds 2003 is de verdeling van de industriële toegevoegde waarde binnen de MR Brussel veranderd (→ Grafiek 15). De creatie van toegevoegde waarde in de industrie is gedeeltelijk verschoven van het BHG naar het Waalse deel van de GR Brussel. Het Waalse deel van de GR Brussel was in 2023 immers goed voor 11 % van de industriële toegevoegde waarde, tegenover 6 % in 2003. Het BHG vertegenwoordigde daarentegen 6 % van de industriële toegevoegde waarde in 2023, tegenover 9 % in 2003. Het Vlaamse deel van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft de afgelopen twee decennia een stabiel aandeel in de industriële toegevoegde waarde (8 %).

GRAFIEK 15:
Aandeel van de toegevoegde waarde van de industriële sector in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

Deze evolutie is eerder het gevolg van een min of meer gunstige sectorale positie dan van een verplaatsing van industriële activiteiten van het centrum naar de periferie.

34 De sluiting vond plaats na 2023 en is dus nog niet in deze analyse meegenomen.

7.6.2. De opkomst van de farmaceutische industrie, de tak die de deïndustrialisering van België en de metropool Brussel aan het oog onttrekt

De opkomst van de industrie aan de Waalse kant van de GR Brussel houdt verband met de opkomst van de farmaceutische activiteiten. **Zonder de ontwikkeling van de farmaceutica in België zou de industrie in absolute achteruitgang verkeren.** Deze tak vertegenwoordigt vandaag 17 % van de industriële bruto toegevoegde waarde in België in 2023, tegenover 7 % in 2003. Dit is het resultaat van een ontwikkeling van de activiteiten en een groei van de productiviteit van deze activiteiten.

In 2023 werd **94 % van de toegevoegde waarde van de farmaceutische industrie gegenereerd in de provincies Antwerpen en Waals-Brabant**³⁵. De toegevoegde waarde van deze activiteiten is zeer gelokaliseerd op Belgisch niveau. Dit verklaart de industriële dynamiek in deze twee provincies en dus ook in het Waalse deel van de GR Brussel³⁶.

Wat het Waalse deel van de Brusselse metropool betreft, **heeft de farmaceutische sector de afgelopen twee decennia de plaats ingenomen van de zware industrie langs het kanaal Brussel-Charleroi** (in Tubeke, Feluy of Seneffe en Manage). In 2023 was **de farmaceutische tak goed voor twee derde van de industriële toegevoegde waarde in het Waalse deel van de Brusselse metropool**, tegenover 40 % in 2003.

Meer in het algemeen **blijft de deïndustrialisering vooral de gebieden treffen met een historische industriële traditie** (de provincie Henegouwen) **of een latere industriële traditie** (de provincie Limburg). Ondanks lokale pogingen om activiteiten te ontwikkelen in meer veelbelovende takken (BioPark in Charleroi) of om complementariteit te ontwikkelen met andere, meer kennisintensieve activiteiten (SalkTurbo-project in Limburg), nemen deze nieuwe activiteiten het stokje niet over wat betreft het creëren van toegevoegde waarde. De industrie heeft zich meer gehandhaafd in gebieden met een minder sterke industriële traditie, in de buurt van grote steden en nuttige hulpbronnen (arbeidskrachten, financiering, enz.), zonder er te dicht bij te liggen (congestiekosten, waaronder op vastgoedvlak). Dit verklaart bijvoorbeeld de - bescheiden - ontwikkeling van de industrie in deze tussenruimtes: de arrondissementen Aat, Aalst, Turnhout en Eeklo, in de buurt van dynamische metropolen en zo dicht mogelijk bij de havens.

35 In 2003 namen deze twee provincies al 79 % van de toegevoegde waarde van de tak voor hun rekening.

36 In het geval van Antwerpen lijken de activiteiten die de meeste toegevoegde waarde genereren niet gevestigd te zijn in het arrondissement Antwerpen (dat alleen de grootstedelijke regio Antwerpen vormt). Zo is Galapagos gevestigd in Mechelen, Janssens in Geel en Johnson & Johnson in Turnhout.

37 Hoewel de industrie steeds minder belangrijk wordt voor de productie van toegevoegde waarde, is de uitsplitsing van de statistieken per sector zeer gedetailleerd: 16 takken in de A38-statistieken en 23 takken in de A64-statistieken.

7.6.3. Hoe zit het met de Brusselse industrie?

Op het niveau van de metropool heeft **de industrie zich in vergelijking met de rest van de economie bescheiden ontwikkeld**. Door gedetailleerde sectorale³⁷ en geografische analyses te combineren, kan een nauwkeurig beeld worden geschetst van de ontwikkeling van de industrie in de Brusselse metropool en van de plaats van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in deze ruimte.

1. De ontwikkeling van de farmaceutische industrie in Waals-Brabant compenseert bijna volledig de deïndustrialisering die in de rest van de industrie in de Brusselse metropool wordt waargenomen. In het arrondissement Aat ontwikkelen zich weliswaar industriële activiteiten in verband met de opening van bedrijventerreinen langs de snelweg Brussel-Rijssel, maar deze ontwikkelingen zijn toch bescheidener.
2. De deïndustrialisering betreft niet alleen het BHG, maar ook het arrondissement Halle-Vilvoorde en het arrondissement Zinnik. **De deïndustrialisering treft vooral de industriële activiteiten langs of in de buurt van het kanaal Willebroek-Brussel-Charleroi**. De toegevoegde waarde van de industrie in de Brusselse metropool is steeds minder afhankelijk van deze historische industriële as en steeds meer van de activiteiten van hoofdkantoren van industriële bedrijven of vestigingen in (wetenschappelijke) bedrijventerreinen.
3. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest maakt een gedetailleerde analyse van de industriële activiteit het mogelijk om de industrietakken te onderscheiden waar de toegevoegde waarde uitsluitend afkomstig is van activiteiten van hoofdkantoren en niet van productieactiviteiten. Zo kan de toegevoegde waarde worden geraamd voor takken die ten minste een deel van de productie omvatten: **in 2023 vertegenwoordigen de industriële takken met productieactiviteiten in het BHG 2, 1 % van de toegevoegde waarde in het BHG**. Dit aandeel zal waarschijnlijk dalen als rekening wordt gehouden met de sluiting van Audi in februari 2025. In 2023 vertegenwoordigden de activiteiten voor de vervaardiging van transportmiddelen, waarbij Audi Brussels het grootste deel van de activiteit voor zijn rekening nam, 30 % van de toegevoegde waarde van de industriële takken met productieactiviteiten in het BHG. **Dit zou de 'productie'-industrie tot de kleinste economische sector van het BHG maken in termen van toegevoegde waarde, met uitzondering van de landbouwactiviteiten.**

7.7. ONDER DE ANDERE DIENSTEN AAN PERSONEN VALT DE DYNAMIEK VAN HET VERENIGINGSLEVEN IN HET BRUSSELS GEWEST OP

De andere diensten aan personen omvatten een heterogene reeks diensten die verband houden met het gebruik van vrije tijd:

- › **culturele activiteiten** (voorstellingen, musea, bibliotheken), met inbegrip van loterijen en kansspelen (21 % van de toegevoegde waarde van de sector in België in 2022);
- › **recreatieve, vrijetijds- en sportactiviteiten** (dus met inbegrip van een fysieke inspanning in tegenstelling tot culturele activiteiten) (12 % van de toegevoegde waarde van de sector in België in 2022);
- › **verenigingsleven** (34 % van de toegevoegde waarde van de sector in België in 2022);
- › **reparatieactiviteiten**, met inbegrip van computerapparatuur (3 % van de toegevoegde waarde van de sector in België in 2022);
- › **andere persoonlijke diensten**, waaronder **activiteiten die verband houden met de commerciële dynamiek maar gericht zijn op het verlenen van een dienst** (bijvoorbeeld schoonheidscentra, begrafenisondernemingen, enz.) (27 % van de toegevoegde waarde van de sector in België in 2022);
- › **huishoudelijke diensten**, d.w.z. personen die door huishoudens worden tewerkgesteld voor het uitvoeren van huishoudelijke taken (3 % van de toegevoegde waarde van de sector in België in 2022).

In 2023 hebben deze diensten 2,9 miljard euro aan toegevoegde waarde in het BHG gecreëerd (3,1 % van de toegevoegde waarde in het BHG). Deze toegevoegde waarde kwam in grotere mate ten goede aan werknemers dan andere sectoren (73 % van de toegevoegde waarde werd besteed aan de verloning van werknemers). Deze sector kan worden onderverdeeld in drie componenten die vanuit het oogpunt van toegevoegde waarde even belangrijk zijn:

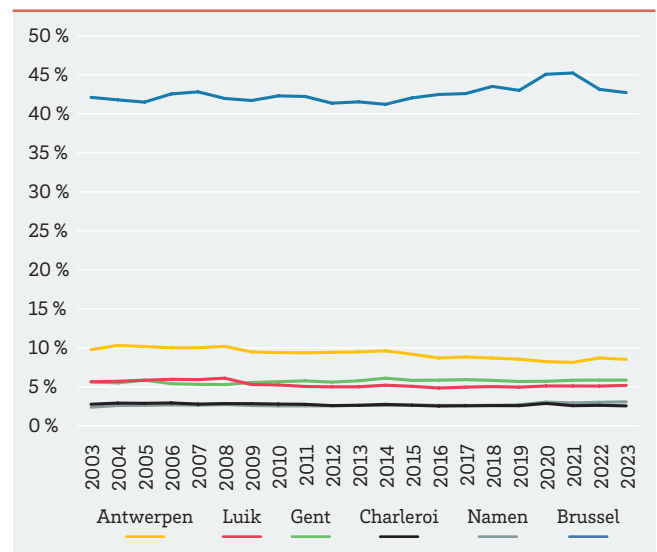
1. het verenigingsleven, waarvan de activiteit verband houdt met de uitoefening van macht of openbare diensten;
2. de vrijetijdsactiviteiten, zowel cultureel als sportief, waarvan een deel verband houdt met de ondersteuning van de publieke sector;
3. de diensten aan personen die deel uitmaken van de dynamiek van de detailhandel.

7.7.1. Een concentratie van toegevoegde waarde in het BHG in verband met het belangrijke verenigingsweefsel

In 2023 werd 43 % van de bruto toegevoegde waarde van de sector van de andere diensten aan personen in België gecreëerd in de GR Brussel. De vijf andere Belgische GR's zijn samen goed voor 25 % van de bruto toegevoegde waarde van de sector, als volgt verdeeld: de GR Antwerpen (8,5 %), de GR Gent (6 %), de GR Luik (5 %), de GR Namen (3 %) en de GR Charleroi (2,5 %) (→ [Grafiek 16](#)).

Sinds 2003 zijn de veranderingen gering, met maximaal 2 procentpunten. Het aandeel van de bruto toegevoegde waarde in de sector steeg in de GR Brussel (+ 1 procentpunt tussen 2003 en 2023, met een piek tijdens de coronacrisis) en in de GR Namen (+ 0,5 procentpunt), maar daalde in de GR Antwerpen (- 1,5 procentpunt) en in de GR Luik (- 0,5 procentpunt).

GRAFIEK 16:
Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de andere diensten aan personen in België (in %)

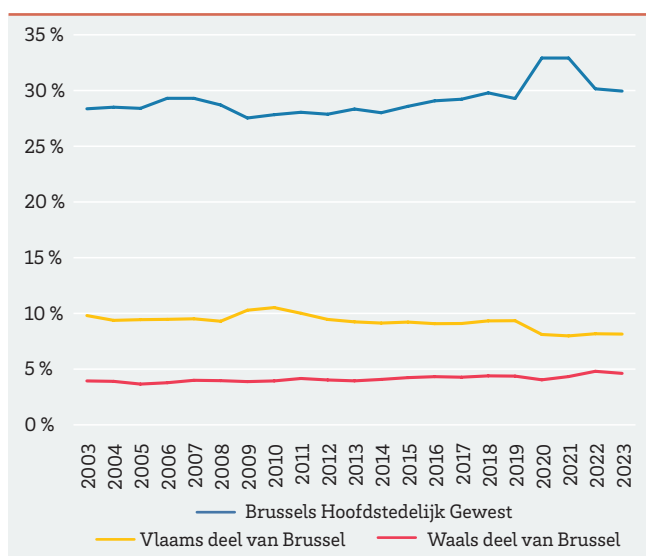

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

Binnen de GR Brussel is 30 % van de Belgische bruto toegevoegde waarde van de sector van de andere diensten aan personen geconcentreerd in het BHG, waarmee het de Vlaamse (8 %) en Waalse (4,5 %) delen van de GR achter zich laat (→ Grafiek 17). In vergelijking met de economie in haar geheel is **deze sector sterker ontwikkeld in het BHG, het stedelijke centrum van de Brusselse metropool**. Sinds 2003 is de activiteit sterker gegroeid in het BHG (+ 1,5 procentpunt) en in het Waalse deel van het BHG (+ 0,5 procentpunt) dan in het Vlaamse deel van het BHG (- 1 procentpunt).

GRAFIEK 17:

Aandeel van de toegevoegde waarde van de andere diensten aan personen in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

De sterke concentratie van de activiteit in het BHG is te danken aan de activiteit van de **verenigingssector**. De activiteiten van de verenigingssector in het BHG vertegenwoordigden in 2022

- › **65 % van de toegevoegde waarde van de sector van de andere persoonlijke diensten in het BHG en 1,9 % van de totale toegevoegde waarde van het BHG;**
- › **58 % van de toegevoegde waarde van de hele Belgische verenigingssector.**

Deze twee vergelijkingspunten laten zien hoe belangrijk deze activiteiten zijn voor het BHG. Bovendien is het een dynamische sector, met een groei van 64 % van de toegevoegde waarde tussen 2003 en 2022. Op het niveau van het BHG is dit de meest dynamische bedrijfstak. In de rest van het land stagneert de activiteit (+ 0,5 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2022). **Sinds 2003 hebben internationale instellingen hun activiteiten in het BHG versterkt tussen de uitbreidingen van de Europese Unie en de NAVO en de ontwikkeling van nieuwe activiteiten. Als gevolg daarvan hebben lobbyverenigingen en politieke partijen hun activiteiten in het BHG**

opgevoerd, wat de groei van de tak heeft ondersteund. Dit versterkt een tak waarvan een deel van de activiteiten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betrekking heeft op de uitoefening van de macht op Belgisch, regionaal of communautair niveau, zoals politieke partijen, werkgevers- of beroepsorganisaties, enz.

De versterking van de positie van Brussel als plaats waar de macht wordt uitgeoefend, met name op Europees niveau, heeft waarschijnlijk de ontwikkeling van deze activiteiten, die vaak worden geassocieerd met het "maatschappelijke middenveld", ondersteund. Dit verklaart ook waarom het uurloon van werknemers in deze sector in het BHG 20 % hoger ligt dan in andere grote steden en tot 30 % hoger in andere arrondissementen, die meer afhankelijk zijn van andere (commerciële) takken van de dienstverlening aan personen.

7.7.2. Hoe zit het buiten de verenigingssector?

Buiten de verenigingssector genereerden de andere diensten aan personen in 2022 1 miljard euro aan toegevoegde waarde, ofwel 1,2 % van de toegevoegde waarde in het BHG. Sinds 2003 is de groei van deze activiteiten in het BHG minder groot dan in de rest van het land, ongeacht de tak. **Sommige takken genereerden in 2022 zelfs minder toegevoegde waarde dan in 2003:**

- › **reparatiediensten** (- 93 % toegevoegde waarde in het BHG in 2022 ten opzichte van 2003, tegenover - 20 % in de rest van het land);
- › **huishoudelijke diensten** (- 82 % van de toegevoegde waarde in het BHG in 2022 ten opzichte van 2003, tegenover - 69 % in de twee andere gewesten), waarvan een deel van de activiteit waarschijnlijk via "dienstencheques" naar de diensten aan bedrijven is gevloeid;
- › **andere persoonlijke diensten** (- 18 % van de toegevoegde waarde in het BHG in 2022 ten opzichte van 2003, tegenover + 11 % in de twee andere gewesten), die een vergelijkbaar traject volgen als de detailhandel en de horeca, wat wijst op een minder bloeiende commerciële activiteit in het BHG dan in de rest van het land.

Wat de andere takken betreft, groeit de toegevoegde waarde, maar in een trager tempo dan in de twee andere gewesten:

- › **culturele sector** (+ 12 % toegevoegde waarde in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 2022 ten opzichte van 2003, tegenover + 70 % in de rest van het land);
- › **sport-, recreatie- en vrijetijdsactiviteiten** (+ 5 % toegevoegde waarde in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 2022 ten opzichte van 2003, tegenover + 17 % in de rest van het land).

7.7.3. De Brusselse specialisatie in activiteiten die verband houden met de uitoefening van de macht en als plaats voor culturele activiteiten

De metropool Brussel is goed voor een groot deel van de activiteit in de sector van de andere diensten aan personen. Het BHG polariseert bovendien een groot deel van de toegevoegde waarde (30 %) in vergelijking met andere sectoren. Dit is het resultaat van een combinatie van activiteiten met zeer verschillende geografische kenmerken en dynamieken.

- › Het verenigingsleven is voornamelijk gevestigd in het BHG, zo dicht mogelijk bij de regionale, federale en Europese machtscentra die groeien door de versterking van de machtsactiviteiten in Brussel.
- › Activiteiten in verband met vrije tijd (cultuur, recreatie, welzijn) zijn verspreid over het hele Belgische grondgebied, zo dicht mogelijk bij de consumenten of burgers (afhankelijk van het publiek dat deze activiteiten financiert), waarbij de groei in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest lager is dan in de rest van het land. Dit komt overeen met wat wordt waargenomen in andere sectoren die verband houden met de consumptie van huishoudens, zoals de horeca en de detailhandel.

Binnen de sector zijn er dus twee zeer verschillende realiteiten die elkaar "neutraliseren". Dit verklaart uiteindelijk de stabiliteit of zelfs de lichte stijging van de bruto toegevoegde waarde die gegenereerd wordt in het BHG en, bij uitbreiding, in de GR Brussel.

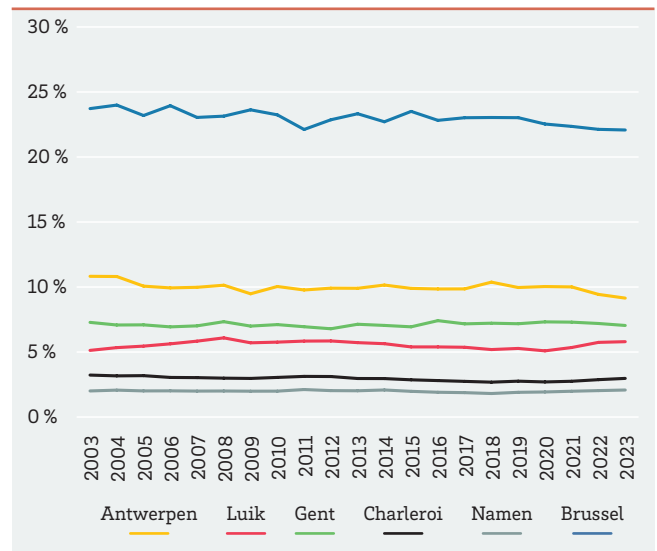
7.8. STAGNATIE VAN DE WELVAARTSCREATIE DOOR DE BOUWSECTOR IN HET BRUSSELS GEWEST

In 2023 genereerde de bouwsector 2,1 miljard euro aan toegevoegde waarde, ofwel 2,3 % van de toegevoegde waarde in het BHG. Dit cijfer fluctueert van jaar tot jaar, wat vergelijkingen in de tijd bemoeilijkt. De bouwsector behelst zowel de puur "fysieke" dimensie van de bouw of renovatie van (delen van) gebouwen, de civiele techniek, als het "project-beheer" dat overeenkomt met vastgoedontwikkeling. Dit omvat niet de diensten van gespecialiseerde studie bureaus (een tak van de diensten aan bedrijven), noch de activiteiten van vastgoedgerelateerde markten, die worden opgenomen in de (zeer specifieke) vastgoedsector, die als laatste wordt behandeld.

In 2023 werd 22 % van de toegevoegde waarde van de sector gegenereerd in de GR Brussel. In vergelijking met de andere geanalyseerde sectoren is dit een laag percentage. Het aandeel van de bruto toegevoegde waarde in de vijf andere GR bedroeg 27 %, een orde van grootte die ook in andere sectoren wordt waargenomen. De verdeling van de bruto toegevoegde waarde per GR in 2023 was als volgt: de GR Antwerpen (9 %), de GR Gent (7 %), de GR Luik (6 %), de GR Charleroi (3 %) en de GR Namen (2 %). Van jaar tot jaar zijn er evenwel significante statische verschillen (→ Grafiek 18). Niettemin tekenen er zich een aantal trends af:

- › een daling van het aandeel van de bruto toegevoegde waarde in de GR's Brussel, Antwerpen en Charleroi,
- › een stabiel aandeel van de bruto toegevoegde waarde in de GR's Luik, Gent en Namen.

GRAFIEK 18:
Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de bouwsector in België (in %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

Binnen de GR Brussel is de lichte daling toe te schrijven aan:

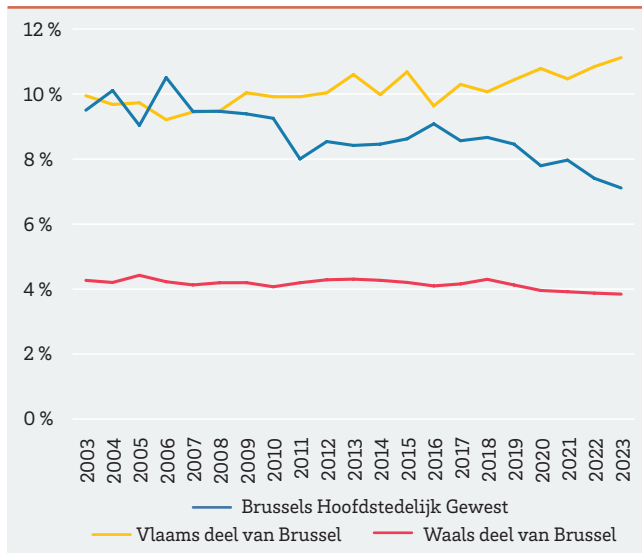
- › de daling van het aandeel van de door de bouwsector gecreëerde welvaart in het BHG, van 9,5 % in 2003 tot 7 % in 2023 (→ Grafiek 19);
- › gedeeltelijk gecompenseerd door de stijging van het aandeel van de bruto toegevoegde waarde van de bouw-

sector, gegeneerd in het Vlaamse deel van het BHG, van 10 % in 2003 tot 11 % in 2023;

- › terwijl het aandeel van de door de bouwsector gegeneerde welvaart in het Waalse deel van de GR stabiel blijft rond 4 %.

GRAFIEK 19:

Aandeel van de toegevoegde waarde van de bouwsector in België, gegeneerd in de GR Brussel (in %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

De welvaartscreatie in de bouwsector verschuift gedeeltelijk van het centrum van de Brusselse metropool (het BHG) naar een (Vlaams) deel van de periferie van de Brusselse metropool. De activiteit van de sector hangt in de eerste plaats af van de investeringscapaciteit, d.w.z. de vraag van de verschillende economische actoren, die op haar beurt afhankelijk is van:

- › het inkomen van de huishoudens, dat hoger is in de Brusselse rand dan in het BHG en, meer in het algemeen, in Vlaanderen dan in het BHG en Wallonië;
- › de eigendomsstructuur van onroerend goed: het BHG is meer afhankelijk van eigenaars die buiten het gewest wonen;
- › de lokale vraag die wordt gegeneerd door bedrijven en openbare instellingen, die a priori in het BHG wordt ondersteund door de concentratie van maatschappelijke zetels en openbare besturen;

Wat het aanbod betreft, dat is meer geïnduceerd, maar hangt af van het vermogen om:

- › **locaties te vinden** waar een magazijn kan worden gevestigd zonder dat de grond- en vastgoedkosten een te grote invloed hebben op de prijsconcurrentie, wat in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest moeilijk kan zijn;
- › **gekwalficeerde arbeidskrachten** te vinden tegen een concurrerende prijs, aangezien bedrijven in het BHG 20 % hogere uurloonkosten hebben dan op federaal niveau³⁸;
- › of, meer in het algemeen, om **ondernemers** te vinden, aangezien een derde van de mensen die in 2023 in de sector in het BHG (en in Vlaanderen) werkzaam waren, als zelfstandige werkten (tegenover 13 % in 2003);
- › **te profiteren van de "meevallereffecten"** die verband houden met de verschillen tussen het beleid van de verschillende gewesten, zoals onder meer de versoepeling van de toegangsvoorwaarden tot beroepen, die in verschillende gewesten in verschillende tempo's verloopt en bijdraagt tot de toename van het aantal bedrijven in de sector in Vlaams-Brabant.

Een deel van de activiteit van de bouwsector in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bestaat uit vastgoedontwikkeling. De aanwezigheid van grote Belgische spelers op dit gebied en hun hoofdkantoor in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest doet vermoeden dat een groter deel van de bruto toegevoegde waarde afhankelijk is van hun activiteit dan in de rest van het land. Naast deze activiteiten die in kantoren plaatsvinden, **gaat het in het BHG vooral om het behoud van locaties waar algemene bouwbedrijven hun hoofdkantoor kunnen vestigen, met inbegrip van opslagplaatsen.** Dit vormt een uitdaging op het vlak van stedenbouw.

Wat de geografische dimensie betreft, moet echter worden bedacht dat de activiteit wordt geboekt in de vestiging of de zetel van de onderneming. **Ruimtelijk gezien is echter vooral de locatie van de bouwplaats of de te ontwikkelen locatie (voor vastgoedontwikkelaars) van belang.** De activiteit is in werkelijkheid meer afhankelijk van de lokale vraag dan van de vestigingsplaatsen. Vanuit dit oogpunt is het BHG een plek die veel bedrijven uit de rest van België aantrekt om er te werken aan bouwplaatsen die worden opgedragen door bedrijven, overheidsinstellingen en huishoudens.

38 Vermoedelijk is een deel van deze hogere lonen te danken aan de aanwezigheid van gespecialiseerde of leidinggevende functies in het BHG. Dat gezegd zijnde, zijn de lonen in het arrondissement Aalst of Halle-Vilvoorde nauwelijks lager, wat lijkt te bevestigen dat de lonen daar over het algemeen hoger moeten zijn, met name gezien de lokale kosten van levensonderhoud, die hoger zijn dan in Wallonië (met name de kosten van huisvesting).

7.9. VASTGOED, EEN SECTOR MET WEINIG ACTIVITEITEN, ALS GEVOLG VAN DE LOKALE ECONOMISCHE ONTWIKKELING

Vastgoed vertegenwoordigt 7,9 % van de bruto toegevoegde waarde van het BHG. Het is de **zesde economische sector naar toegevoegde waarde voor het BHG, met 7,4 miljard euro aan bruto toegevoegde waarde in 2023**. Dat gezegd zijnde, is de sector zeer bijzonder omdat **de toegevoegde waarde** niet alleen **afkomstig** is van activiteiten die voortvloeien uit transacties of verhuur op de vastgoedmarkt³⁹, maar **ook uit de schatting van de dienst die het vastgoed aan hun eigenaars levert** (→ Deel 3.2.3). De toegevoegde waarde van de vastgoedsector is dus het resultaat van een schatting van een latente activiteit en niet van een productie die verband houdt met een bepaalde werkplek. Vanuit economisch-geografisch oogpunt is dit een bijzondere activiteit, die ondanks haar gewicht in de economie van het BHG als laatste moet worden geanalyseerd.

De vastgoedsector weerspiegelt meer de evolutie van de grond- en vastgoedmarkten die de afgelopen twee decennia een sterke stijging hebben gekend. **In België is de vastgoedsector sterker gegroeid** (+ 62 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2023) **dan de economie als geheel** (+ 34 % toegevoegde waarde tussen 2003 en 2023). Ze vertegenwoordigt nu 9,9 % van de Belgische toegevoegde waarde in 2023 (8,2 % van de toegevoegde waarde in 2003). Deze activiteiten trekken meer financiële stromen aan.

De variabiliteit in de ruimte van de toegevoegde waarde van de vastgoedsector kan drie oorzaken hebben:

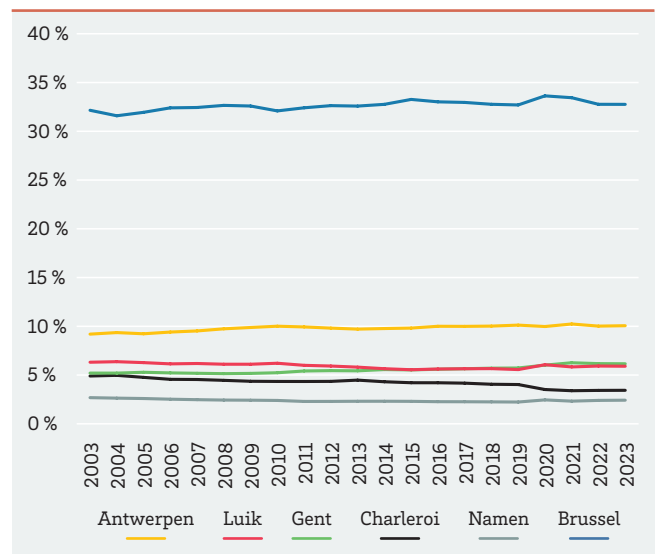
- › een divergentie in de vastgoedprijzen, die vooral het gevolg is van de lokale economische dynamiek;
- › een evolutie in de hoofdvestiging van eigenaars van meerdere woningen, waar de toegevoegde waarde wordt gelokaliseerd volgens de methodologie van de regionale rekeningen;
- › en, in mindere mate, de vestigingsplaats van de bemiddelingsactiviteiten op de vastgoedmarkt (vastgoedmakelaars, syndici).

Op grootstedelijk niveau is in **de GR Brussel een derde van de toegevoegde waarde van de vastgoedsector in België geconcentreerd** (→ Grafiek 20). Dat is meer dan in de vijf andere GR's samen (28 %). In de GR Antwerpen is 10 % van de bruto toegevoegde waarde van het vastgoed geconcentreerd, voor Gent en Luik (6 %). Tot slot wordt 3,5 % van de bruto toegevoegde waarde van de vastgoedsector gegenereerd in de GR Charleroi en 2,5 % van de bruto toegevoegde waarde van de vastgoedsector in de GR Namen. De aandelen van elke GR komen overeen met wat in andere

sectoren wordt waargenomen en geven globaal het economische belang van elke GR weer.

Sinds 2003 is de geschatte toegevoegde waarde van vastgoedinkomsten sterker gestegen in de GR's Antwerpen en Gent (die "marktaandeel" winnen) dan in de GR's Charleroi en Luik (die "marktaandeel" verliezen). Dit is een voortzetting van de regionale trends die in eerdere sectoranalyses werden waargenomen: **de Waalse metropolen kampen met meer economische moeilijkheden dan de Vlaamse metropolen**. De situatie in Brussel vereist een onderzoek naar de interne dynamiek van de metropool.

GRAFIEK 20:
Aandeel van de zes Belgische GR's in de toegevoegde waarde van de vastgoedsector in België (in %)

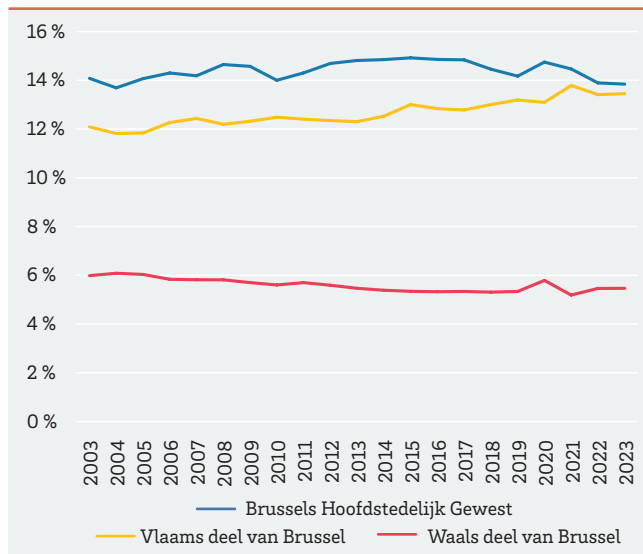
Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

In 2023 was in de GR Brussel, **het BHG en het Vlaamse deel van de GR telkens 14 % van de toegevoegde waarde van de vastgoedsector geconcentreerd** (→ Grafiek 21). Het Waalse deel van de GR Brussel was goed voor 5,5 % van de gecreëerde toegevoegde waarde van de sector. Sinds 2003 is **het aandeel van de in het BHG gegenereerde bruto toegevoegde waarde stabiel gebleven, rekening houdend met de statistische schommelingen van jaar tot jaar**. Het aandeel van de toegevoegde waarde dat in het Vlaamse deel van de GR wordt gegenereerd, steeg de afgelopen twee decennia van 12 % naar 13,5 %. Het aandeel van de toegevoegde waarde van de vastgoedsector dat in het Waalse deel van de GR Brussel wordt gegenereerd, is daarentegen gedaald van 6 % naar 5,5 %.

³⁹ Op Belgisch niveau wordt 3 % van de toegevoegde waarde uitbetaald in lonen aan werknemers in deze sector, tegenover 54 % voor de hele economie. Dit maakt het mogelijk om het belang van de "reële" activiteit te kwantificeren, zelfs met een aanzienlijk aandeel zelfstandigen, in vergelijking met de geschatte toegevoegde waarde van de vastgoedrente.

GRAFIEK 21:

Aandeel van de toegevoegde waarde van de vastgoedsector in België, gegenereerd in de GR Brussel (in %)

Bronnen: INR (Regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

De toegevoegde waarde van de vastgoedsector in het BHG heeft twee kenmerken:

- › ze wordt onderschat, omdat een groter deel van het vastgoed in handen is van personen die in andere gewesten dan Vlaanderen of Wallonië wonen (Ghesquière, 2023), wat betekent dat de rente uit de markt van het BHG ten goede komt aan andere gewesten;
- › ze is marginaal iets meer afhankelijk van de reële activiteit dan in de rest van het land: 5,5 % van de toegevoegde waarde van de sector in het BHG wordt uitbetaald in de vorm van lonen aan werknemers, tegenover 2,4 % in de rest van het land.

8 HOE IS DE ECONOMISCHE POSITIE VAN BRUSSEL DE AFGELOPEN TWEE DECENNIA GEËVOLUEERD?

Uit de verschillende analyses in dit Cahier van het BISA blijkt dat **de Brusselse metropool, en met name het BHG, centrale economische centra blijven waar een groot deel van de toegevoegde waarde in België wordt gecreëerd**. In 2023 werd 195,6 miljard euro aan toegevoegde waarde worden gegenereerd in de grootstedelijke regio Brussel. Dit is een derde van de toegevoegde waarde in België. Binnen de grootstedelijke regio Brussel wordt de toegevoegde waarde verdeeld tussen het centrum (het BHG) en de periferie. In het BHG wordt 93,3 miljard euro aan toegevoegde waarde gegenereerd.. In de Vlaamse en Waalse delen van de grootstedelijke regio Brussel wordt 102,3 miljard euro aan toegevoegde waarde.

Op grootstedelijk niveau wordt er meer welvaart gecreëerd in de grootstedelijke regio Brussel dan in de vijf andere Belgische grootstedelijke regio's samen (Gent, Antwerpen, Luik, Charleroi en Namen). **Binnen diezelfde grootstedelijke regio creëren de Vlaamse en Waalse periferieën meer welvaart dan het centrale deel dat overeenkomt met het BHG.**

Ter afsluiting van dit Cahier van het BISA zijn de discussie en de conclusie gestructureerd rond vijf punten.

1. Het bbp en de evolutie ervan sinds 2003.
2. De lessen van de sectorale analyse voor het BHG.
3. De identificatie van de takken die de groeiachterstand van het BHG ten opzichte van de rest van zijn grootstedelijke regio en het land verklaren.
4. De evolutie van de economische structuur naar activiteiten op het gebied van bedrijfsbeheer, financiële stromen en overheidsadministratie in verband met de ruimtelijke dimensie van de belangrijkste economische sectoren voor het BHG.
5. De identificatie van de uitdagingen van deze economische evolutie sinds 2003 voor het BHG.

8.1. HOE ZIT HET MET HET BBP?

Sinds 2003 is het bbp van de grootstedelijke regio Brussel elk jaar met 1,7% gestegen. Dat is vergelijkbaar met wat wordt waargenomen voor heel België (1,7%) en voor de grootstedelijke regio's Antwerpen, Luik en Namen. De groei was hoger in de grootstedelijke regio Gent (2,4%), die in volle bloei is, en lager in de grootstedelijke regio Charleroi (0,8%), die achterop blijft.

In verhouding tot de bevolking is **het welvaartsniveau van de metropolen Brussel, Antwerpen en Gent vergelijkbaar, met een bbp tussen € 59.000 en € 64.000 per inwoner**. Dat is meer dan in de Waalse grootstedelijke regio Luik en Namen, waar het bbp tussen € 37.000 en € 40.000 per inwoner ligt, en de grootstedelijke regio van Charleroi (€ 29.000/inwoner). De groei van het bbp per inwoner is lager in de grootstedelijke regio Brussel (0,8% per jaar) dan op Belgisch niveau (1,1% per jaar), maar ook in vergelijking met de grootstedelijke regio's van Gent, Luik, Namen en Antwerpen.

De evolutie van het bbp weerspiegelt eerder de regionale ontwikkelingstrajecten dan de omvang van de metropool. Enerzijds worstelen de Waalse grootstedelijke regio's om hun positie als economische krachtcentrales van hun regio te heroveren, met Charleroi als emblematisch voorbeeld. Anderzijds is de ontwikkeling van Gent gebaseerd op een divers scala aan middelen die door de economische actoren worden ingezet (de haven, het bedrijfsleven, de grote bedrijven, de universiteit ...) en een dynamisch stedelijk centrum.

Tussen deze twee uitersten wordt **de grootstedelijke regio Brussel geconfronteerd met een dualisering van haar grondgebied, met economische verschillen die even groot zijn als die van het land als geheel**. Enerzijds is **de Brusselse rand (bestaande uit het Vlaamse en Waalse deel van de grootstedelijke regio Brussel) met een gemiddelde groei van de bruto toegevoegde waarde van 2,5% per jaar over de twee geanalyseerde decennia de meest dynamische zone van België op economisch vlak**. Anderzijds **vertoont het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een van de laagste economische groei-cijfers van het land (0,9% per jaar tussen 2003 en 2023)**.

Deze structuur van de grootstedelijke regio is het resultaat van geografische en historische factoren. De ontwikkelingsniveaus verschillen, waardoor het een ruimte is met economische complementariteiten.

1. Het BHG heeft zowel geprofiteerd van de vroege industrialisering als van de concentratie van economische en politieke activiteiten in de Belgische hoofdstad. **Hoewel het BHG bijna volledig is gedeïndustrialiseerd, zijn de activiteiten in verband met het bestuur zich blijven ontwikkelen.** Dankzij de internationale instellingen hebben bepaalde activiteiten, zoals het verenigingsleven en het bedrijfsbeheer, zich ontwikkeld.
2. Meer in het algemeen blijkt uit de sectorale analyse dat de historische as van industriële ontwikkeling langs het kanaal steeds minder belangrijk wordt, ook in de periferie. **Talrijke industriële sites in traditionele takken zijn gesloten of verkeren in moeilijkheden langs het kanaal, ook in Vlaanderen en Wallonië.** Dit verklaart de zwakke groei van het bbp, bijvoorbeeld in het arrondissement Zinnik.
3. Meer recentelijk heeft de stedelijke spreiding ook gevolgen voor de economische activiteit. **Om conflicten met de woonfunctie te beperken, heeft de verplaatsing van de bevolking uit de centra vervolgens geleid tot een verplaatsing van economische sectoren.** Enerzijds van

sectoren die teren op de consumptie van huishoudens (winkels, horeca, andere persoonlijke diensten). **En anderzijds van de banen die deze meer welgestelde bevolkingsgroepen bekleden** (zoals commerciële diensten bij bedrijven). Dit heeft verschillende vormen aangenomen: winkelcentra, bedrijvenparken of kantoorpolen. Hierdoor kon de activiteit in de verschillende arrondissementen in de rand worden ondersteund.

4. **Rond de universiteiten van Leuven en Louvain-la-Neuve** hebben zich verschillende technologiepolen ontwikkeld in verschillende takken. Deze plaatsen zijn de thuisbasis van innovatieve activiteiten en vormen de basis van lokale ecosystemen. Op initiatief van de Brusselse universiteiten zijn ook andere wetenschapsparken ontstaan in Zellik en Anderlecht.
5. Tot slot **heeft de deïndustrialisering van bepaalde gebieden bijgedragen tot hun geleidelijke integratie in de Brusselse metropool, waar de bevolking werk kon vinden.** De arrondissementen Aalst, Aat en Zinnik werden geleidelijk aan geïntegreerd in de dynamiek van de metropool. Op deze plaatsen ontstaan nieuwe activiteiten, die een aanvulling vormen op wat er al bestaat. Zo zijn tal van activiteiten die essentieel zijn voor het functioneren van de Brusselse metropool gevestigd in het arrondissement Aalst, zonder dat ze even productief of lucratief zijn als in het BHG.

8.2. WAT ZIJN DE SPECIFIEKE KENMERKEN VAN HET BRUSSELSE ECONOMISCHE WEEFSEL?

Het BHG wordt gekenmerkt door een sterkere specialisatie dan op Belgisch niveau in de sectoren informatie en communicatie, financiën en verzekeringen, en andere diensten aan personen. Dit betekent dat het relatieve gewicht van deze sectoren in de totale toegevoegde waarde hoger is in het BHG dan in de grootstedelijke regio Brussel en op nationaal niveau (→ Tabel 8).

De ontwikkeling van de diensten aan bedrijven en de zware tertiaire sector in de periferie van de grootstedelijke regio Brussel is zodanig dat het gaat om een specialisatie van de Brusselse metropool. Omgekeerd zijn de niet-commerciële activiteiten in de periferie van de grootstedelijke regio van Brussel te weinig ontwikkeld om te kunnen spreken van een specialisatie op het niveau van de metropool. De andere sectoren zijn zowel in het BHG als in de rand van de grootstedelijke regio Brussel te weinig ontwikkeld om als specialisaties te kunnen worden beschouwd.

De sectorale positionering van het BHG en de grootstedelijke regio Brussel is vrij gunstig, zoals blijkt uit de 'Shift & Share'-analyse. Deze sectoren hebben zich namelijk positiever ontwikkeld, wat de economische groei potentieel bevordert. De 'Shift & Share'-analyse wijst echter ook op een negatief lokaal effect dat de economische activiteit in het BHG en de Brusselse metropool als geheel sterk benadeelt. Dit vraagt om een grondigere analyse op sectoraal niveau om de economische achteruitgang van het BHG te begrijpen.

TABEL 8:

Verdeling van de negen belangrijkste economische sectoren volgens het aandeel van de gecreëerde welvaart in het BHG en de grootstedelijke regio Brussel in 2023

	Aandeel in de toegevoegde waarde hoger dan het gemiddelde aandeel in het BHG (17,3%)	Aandeel in de toegevoegde waarde lager dan het gemiddelde aandeel in het BHG (17,3%)
Aandeel in de toegevoegde waarde hoger dan het gemiddelde aandeel in de Brusselse grootstedelijke regio (36,3 %)	Informatie en communicatie Financiële en verzekeringsactiviteiten Andere diensten aan personen	Diensten aan bedrijven Zware tertiaire sector
Aandeel in de toegevoegde waarde lager dan het gemiddelde aandeel in de Brusselse grootstedelijke regio (36,3%)	Non-profit	Vastgoedactiviteiten Industrie Constructie

Bronnen: INR (regionale rekeningen), 2025; Eurostat, 2021; Berekeningen BISA

8.3. DE WORTELS VAN DE GROEISTAGNATIE IN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

De analyse per tak maakt het mogelijk te begrijpen waarom het BHG, gezien zijn activiteitstructuur, niet de verwachte evolutie van de bruto toegevoegde waarde heeft gekend. Dankzij gedetailleerde sectoranalyses zijn drie belangrijke oorzaken geïdentificeerd.

1. Het BHG is **meer blootgesteld aan economische takken die in verval zijn** als gevolg van technologische ontwikkelingen of veranderingen in het gebruik en de voorkeuren van de consument. Zo zijn de voormalige monopolies die rond de eeuwwisseling geprivatiseerd werden, zoals telecommunicatie en post, in absolute zin in verval (deze activiteiten genereerden in 2023 minder bruto toegevoegde waarde dan in 2003). In 2003 vertegenwoordigden deze activiteiten echter 7,6% van de bruto toegevoegde waarde van het BHG, tegenover 1,5% van de bruto toegevoegde waarde in de rest van het land.
2. In diezelfde geest is het BHG **weinig gespecialiseerd in snelgroeiende takken**. Zo heeft de farmaceutische sector een belangrijke groei doorgemaakt, die de deïndustrialisering in andere takken in België heeft gecompenseerd. Deze sector is echter weinig vertegenwoordigd in het BHG en heeft zich daar de afgelopen twee decennia weinig ontwikkeld (de groei was er zwak). Hetzelfde geldt voor de IT-diensten.
3. Tot slot **was de groei van talrijke markt takken in het BHG zwakker dan in de rest van het land**, met name in de bouw, de handel (met inbegrip van de groothandel), de andere persoonlijke diensten en de diensten aan bedrijven.

Deze ontwikkelingen deden zich vooral voor in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en minder in de rest van de grootstedelijke regio van Brussel. **In de Vlaamse en Waalse rand van de Brusselse metropool lijkt de sectorale structuur namelijk meer op die van de rest van het land.** Uit de 'Shift & Share'-analyse blijkt trouwens dat de aanhoudende economische groei

zowel het resultaat is van een positionering in de tien belangrijkste voordelige sectoren als van een positief lokaal effect. Dit positieve lokale effect is deels te danken aan betere prestaties van de ondernemingen, maar ook aan een positionering in meer veelbelovende takken binnen de grote sectoren (IT, farmaceutica, enz.).

De Brusselse metropool bestaat dus uit twee complementaire economische structuren: **beheer- en administratieve activiteiten zijn meer ontwikkeld in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, terwijl de productie van goederen of diensten (en de handel daarin) meer ontwikkeld is in de periferie van de Brusselse metropool.**

Dit verklaart **de omkering van de verdeling van de welvaartscreatie tussen het centrum en de periferie van de Brusselse metropool in de afgelopen twee decennia**. In 2003 was 55% van het bbp dat in de grootstedelijke regio Brussel werd gegenereerd, toe te schrijven aan het BHG. In 2023 was dat aandeel nog maar 48%. Met andere woorden, de economische actoren in de periferie genereren meer toegevoegde waarde dan de economische actoren van het BHG, een belangrijke omkering. Dit verklaart ook waarom het Belgische bbp in 2023 minder afhankelijk was van het BHG (17%) dan in 2003 (20%).

Tot slot wordt opgemerkt dat de activiteiten van internationale instellingen volgens afspraak niet worden opgenomen in de regionale rekeningen van het BHG. Met andere woorden, **de bezoldigingen van internationale ambtenaren worden niet meegeteld in de toegevoegde waarde en het bbp van het BHG.** Dit is eerder een boekhoudkundige dan een geografische keuze. **Een volledig overzicht van de welvaart van het BHG zou de activiteiten van internationale instellingen op dezelfde manier moeten integreren als die van de federale staat, de gefedereerde entiteiten en de lokale instellingen.**

8.4. DE IN BRUSSEL GECREËERDE WELVAART IS IN TOENEMENDE MATE AFHANKELIJK VAN BEHEER- EN BESTUURSACTIVITEITEN EN FINANCIËLE STROMEN

Op basis van de meest gedetailleerde sectorale statistieken wordt een originele classificatie van economische activiteiten voorgesteld met betrekking tot de geografische en sectorale dimensie van activiteiten (→ Tabel 9).

De eerste categorie activiteiten heeft betrekking op het beheer van ondernemingen, financiële stromen en administratie. **Deze activiteiten van "het beheer van zaken" vertegenwoordigden in 2022 46% van de toegevoegde waarde van het BHG.** Deze activiteiten hebben een sterke groei doorgevoerd en namen in 2003 een groter aandeel in de toegevoegde waarde van het BHG in (+ 8 procentpunten).

1. **Het overheidsbeheer** omvat de activiteiten van de openbare administratie en de verenigingssector, waarvan de belangrijke ontwikkeling in het BHG verband houdt met de uitoefening van Europese, federale of regionale en communautaire bevoegdheden.
2. Het bedrijfsbeheer omvat **de activiteiten van het bedrijfsbeheer, met inbegrip van de juridische en boekhoudkundige activiteiten.** Hieronder vallen ook de activiteiten van de vervaardiging van cokes en raffinage, alsook de energieproductie. In het BHG komen deze activiteiten overeen met de activiteiten van maatschappelijke zetels en niet met productieactiviteiten. Dit geheel komt overeen met de activiteiten van het economisch bestuur.
3. **De financiële en verzekeringsdiensten** zijn gericht op het beheer van de financiële stromen. Brussel is het enige belangrijke financiële centrum in België en bedient voornamelijk de Belgische markt.

De tweede categorie omvat **activiteiten die gericht zijn op het leveren van goederen en diensten aan de bevolking en aan bedrijven.** Deze activiteiten zijn over het algemeen lokaal verankerd en moeilijk te verplaatsen, omdat er aan een lokale vraag moet worden voldaan. Ze genereerden 14,6% van de toegevoegde waarde van het BHG in 2022, wat 3 procentpunten minder is dan in 2003.

4. **De industrie en de netwerkdiensten omvatten activiteiten rond water, afval en telecommunicatie.** Hun lokale verankering komt overeen met de exploitatie van een infrastructuur of de dienstverlening aan de bevolking (voor afval).
5. **Niet-commerciële diensten (onderwijs, gezondheidszorg of sociale dienstverlening)** streven ernaar zich zo dicht mogelijk bij de bevolking te vestigen, afhankelijk van hun schaarste (een universiteit wordt bijvoorbeeld niet op dezelfde manier gevestigd als een kleuterschool). Deze schaarsere activiteiten zijn aanwezig in het BHG als hoofdstad en belangrijkste stad van het land.

De derde categorie betreft **commerciële economische activiteiten.** Dit zijn activiteiten die verband houden met de productie van goederen en diensten, soms met inbegrip van hoofdkantoor- of administratieve activiteiten, maar niet uitsluitend; activiteiten in verband met het vervoer van goederen en personen, met inbegrip van logistiek; en activiteiten in verband met de handel in goederen en diensten. **Deze activiteiten genereerden 32% van de toegevoegde waarde van het BHG in 2022, tegenover 40% van de toegevoegde waarde van het BHG in 2003. Deze activiteiten ondervinden concurrentie van perifere locaties en buitenlandse spelers** (voor e-commerce, logistiek, enz.), wat hun geringere belang verklaart.

6. **De diensten aan personen** omvat activiteiten die gericht zijn op het voldoen aan de behoeften van de consument, namelijk activiteiten die verband houden met de stedelijke handelsdynamiek (horeca, detailhandel, andere diensten aan personen). Deze activiteiten zijn afhankelijk van de aantrekkingskracht van Brussel als handels- en consumptiecentrum.
7. **Transport en logistiek** omvatten activiteiten die gericht zijn op het vervoer van goederen en personen met het oog op de bediening van consumptiegebieden. Een groot deel van deze activiteiten in België is gericht op de bediening van het Belgische of West-Europese consumptiegebied. Het beheer van logistieke stromen is problematisch in het BHG vanwege de coëxistentie met andere stedelijke functies.
8. **De productie van goederen** omvat industriële en bouwactiviteiten, waarvoor in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest nog steeds een productie- of opslagvestiging bestaat. Het beheer van fysieke stromen maakt deze activiteiten kwetsbaarder in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vanwege de hoge grondkosten en de moeilijkheden om naast andere stedelijke functies te bestaan.
9. **De diensten aan bedrijven** zijn diensten die in de eerste plaats voor bedrijven bestemd zijn. Hoewel deze activiteiten aan belang winnen in de toegevoegde waarde die in het BHG wordt gecreëerd, blijft hun groei achter bij wat elders in het land wordt waargenomen. Toch zijn deze kantooractiviteiten vrij goed verenigbaar met de stedelijke omgeving.

Tot slot is er nog de zeer specifieke vastgoedsector, waarvan de toegevoegde waarde vooral een boekhoudkundige oefening is, in plaats van het resultaat van een "klassieke" economische activiteit waarbij kapitaal en arbeid worden gecombineerd om goederen of diensten te leveren die toegevoegde waarde genereren. Deze sector wordt beschouwd als een afgeleide van de rest van de economie, omdat de grond- en vastgoedmarkten afhankelijk zijn van de rest van de economie.

TABEL 9:

Verdeling van de in 2003 en 2023 in het BHG en in België gegenereerde bruto toegevoegde waarde naar type en ruimtelijkheid van de activiteiten

Sector	Localisatielocatie?	Aandeel in de bruto toegevoegde waarde			
		van het BHG in 2003	van het BHG in 2022	van het rest van België in 2003	van het rest van België in 2022
Activiteiten van hoofdkantoren of openbaar bestuur in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest					
Bestuur van de staat	Bestuur van een heel grondgebied (België, gewesten, gemeenschappen, gemeenten)	12,9%	15,5%	7,0 %	6,4 %
Beheer van ondernemingen	Beheer van ondernemingen soms elders gevestigd	5,4%	8,9%	6,1 %	7,9 %
Productie van goederen (buiten BHG)	Deze activiteiten zijn activiteiten van hoofdkantoren in het BHG, met productielocaties elders in België.	3,5%	3,2%	N/A	N/A
Financiële diensten	Beheer van de Belgische financiële markten, afhankelijk van de markt als geheel	16,4%	18,3%	2,8 %	3,2 %
Internationale instellingen	De toegevoegde waarde die wordt gegenereerd door de 50.000 internationale ambtenaren die in BHG werken, wordt niet opgenomen in de regionale rekeningen (van BHG)	N/A	N/A	N/A	N/A
Economische activiteiten in verband met de bevolking of de bezoekers					
Industrie en netwerkdiensten	Activiteiten rechtstreeks gelinkt aan dienstverlening aan de bevolking	7,5%	3,5%	1,5 %	1,6 %
Niet-verhandelbare diensten	Activiteiten rechtstreeks gelinkt aan dienstverlening aan de bevolking	9,2%	11,1%	13,9 %	14,6 %
Persoonlijke diensten	Dienstverlenende activiteiten voor consumenten, waarbij de nabijheid van deze laatste essentieel is	8,1%	6,7%	8,8 %	7,5 %
Commerciële economische activiteiten, waaronder de productie van een goed en/of dienst en het vervoer ervan via een vestiging in RBC					
Transport en logistiek	Productie- en/of consumptiegebieden met elkaar verbinden	13,9%	11,0%	14,7 %	14,5 %
Productie van goederen	De levering van een goed hangt af van een vestiging gelegen in het BHG	7,7%	4,4%	30,0 %	24,5 %
Diensten aan bedrijven	De dienstverlening is gekoppeld aan de werkplek in het BHG (kantoren)	9,4%	9,7%	6,5 %	9,9 %
Economische activiteit als gevolg van de diensten die door het vastgoedpark worden geleverd					
Vastgoedsector	Netto-resultaat van de geldstromen gericht op vastgoed en grondbezi	5,9%	7,7%	8,8 %	10,0 %

Bron: INR (regionale rekeningen), 2025; berekeningen BISA

Deze belangrijke trends, die in schril contrast staan met de rest van het land, kunnen als volgt worden samengevat. De Brusselse economie is in toenemende mate afhankelijk van:

- › **activiteiten die verband houden met het openbaar bestuur in algemene zin**, of het nu gaat om openbare instellingen, bedrijven of financiële stromen, waardoor de centralisatie van het politieke en economische gezag in het BRG in stand wordt gehouden;
- › **inkomsten uit de vastgoedsector**, d.w.z. de financiële stromen die naar de grond- en vastgoedmarkt gaan en een bruto toegevoegde waarde genereren die verband houdt met de levering van huisvestingsdiensten;
- › **en omgekeerd is de economische activiteit van het BHG steeds minder afhankelijk van activiteiten die gericht zijn op de productie van goederen, de levering van diensten, het vervoer ervan of de handel erin.**

8.5. WAT ZIJN DE UITDAGINGEN VAN DEZE ECONOMISCHE ONTWIKKELING?

De welvaartscreatie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is zeer specifiek voor België en deze specificiteit is de afgelopen twee decennia alleen maar sterker geworden. Dit roept onvermijdelijk een aantal vragen op over de economische toekomst van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Deze vragen spelen zich af in een institutionele context die weinig bevorderlijk is voor de samenwerking tussen de drie gewesten die afhankelijk zijn van de vitaliteit van de Brusselse metropool als geheel.

1. **Over het begrip complementariteit.** De activiteiten die welvaart creëren in het BHG zijn complementair aan de activiteiten die welvaart creëren in de rest van het land. Het BHG staat bekend om de grote concentratie van welvaart die er wordt gecreëerd, in verhouding tot zijn omvang. De welvaart die in het BHG wordt gecreëerd, is echter afkomstig van beheer-, bestuurs- of activiteiten van hoofzetels die gericht zijn op de rest van België. Met andere woorden, de Brusselse economie is steeds meer afhankelijk van de activiteit op de rest van het Belgische grondgebied.
2. **Over de grote technologische ontwikkelingen.** Talrijke bedrijfstakken ondergaan ingrijpende veranderingen, variërend van achteruitgang tot ontwikkeling. Wat het kopen betreft, leidt de opkomst van de e-commerce ertoe dat bepaalde bedrijfstakken nu meer dan andere de toegevoegde waarde van de aankoop van consumptiegoederen voor hun rekening nemen. Logistieke en transportactiviteiten profiteren meer van deze verandering in het consumptiegedrag dan de detailhandel. Op dezelfde manier genereert de consumptie van digitale producten niet meer zoveel welvaart voor netwerkoperatoren zoals Proximus als vroeger. Er ontstaan nieuwe diensten, zoals IT-diensten, en andere diensten vinden zichzelf opnieuw uit, zoals de productie van audiovisuele content.
3. **Over de globalisering.** De internationale concurrentie tussen Brusselse en Belgische bedrijven heeft geleid tot deïndustrialisering, gemaskeerd door de stijging van de energiekosten en de opkomst van de farmaceutische industrie. De productie van goederen in België ondervindt steeds meer concurrentie van de kosten in het buitenland, maar ook van het toenemende technologische niveau van de concurrenten. Dit roept in de eerste plaats vragen op over het potentieel voor herindustrialisatie in België en in het BHG in het bijzonder. Ook de positie van Brussel als financieel centrum hangt steeds meer af van bedrijven die vanuit het buitenland worden geleid.
4. **Over regionale ontwikkelingstrajecten.** Economische groei hangt veel meer af van de ontwikkeling van de verschillende economische sectoren dan van de omvang van de metropool. Metropolisering, de concentratie van de meest zeldzame en productieve activiteiten in de grootste steden, is een beweging die de afgelopen decennia in België niet heeft plaatsgevonden. Het traject van elke metropool hangt meer af van hun verleden en hun midelen. Zo kennen de Waalse GR's niet hetzelfde traject, ondanks de industriële achteruitgang die hen heeft getroffen.
5. **Over de rol van steden als centrale plaats.** De afgelopen twee decennia werden gekenmerkt door een versoepeling van de nabijheidsvereisten tussen economische actoren, zonder dat deze echter volledig werden opgeheven. Telewerken, de ontwikkeling van vervoersinfrastructuur (GEN of low-cost vluchten) en e-commerce zijn allemaal fenomenen die de noodzaak van frequent contact tussen economische actoren beperken. De afnemende behoefte aan permanente co-locatie kan gedeeltelijk de achteruitgang van consumptiegerelateerde economische activiteiten, zoals de detailhandel, verklaren. Telewerken, een gangbare praktijk in het BHG, kan bijvoorbeeld leiden tot een verschuiving van de consumptieplaatsen. Economische centra zoals Brussel moeten deze rol van economische centraliteit heruitvinden.
6. **Over ruimtelijke ordening.** Een deel van de economische achteruitgang van het BHG is te wijten aan een zwakke groei in verschillende takken die nochtans compatibel zijn met een locatie in een dichtbevolkte stedelijke omgeving, zoals diensten aan personen, IT-diensten, enz. Er moet beter worden onderzocht waarom deze bedrijven niet meer de voorkeur geven aan een locatie in het BHG. Voorts heeft het BHG steeds meer moeite om ruimte te vinden voor activiteiten met een "zware" dimensie vanwege de hoge grondkosten en het naast elkaar bestaan van andere stedelijke functies, zoals huisvesting. Dit roept vragen op over de toekomst van deze activiteiten en de plaats die ze moeten krijgen in het centrale deel van de metropool, namelijk het BHG. Dit gezegd zijnde, gaat het in de eerste plaats om een kwestie van ruimtelijke ordening, die in België historisch gezien minder gereguleerd is dan in andere landen, waaronder de buurlanden.

BIBLIOGRAFIE

- › **ADAM Arnaud, DELVENNE Jean-Charles & THOMAS Isabelle, 2017.** Cartographies des champs d'interaction dans et autour de Bruxelles : navettes, déménagements et appels téléphoniques. *Brussels Studies*. La revue scientifique pour les recherches sur Bruxelles / Het wetenschappelijk tijdschrift voor onderzoek over Brussel / The Journal of Research on Brussels.
- › **BASSILIERE Delphine, BAUDEWYNS Didier, CARUSO Frédéric, HENDRICKX Koen, HOORELBEKE Dirk & MICHIELS Pierre-François, 2024.** Le modèle HERMREG, un outil de projection et d'analyse d'impact au niveau régional. *Newsletter de l'IIS n°6*. Institut Interfédéral de Statistique. Bruxelles, Belgique, mars 2024. pp. 10-12.
- › **BISCIARI Patrick & EL JOUEIDI Sarah, 2022.** Is Brussels a performing, competitive and attractive European metropolitan region? *NBB Economic Review*. Vol. 2022, n° 21, pp. 1-33.
- › **BOUBA-OLGA Olivier & GROSSETTI Michel, 2020a.** La mythologie CAME (Compétitivité, Attractivité, Métropolisation, Excellence): comment s'en désintoxiquer? 2020. S.l. : HAL. n° hal-01724699. <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01724699>.
- › **BOUBA-OLGA Olivier & GROSSETTI Michel, 2020b.** The French Version of the CAGE Mythology (Competitiveness—Attractiveness—Globalization—Excellence) and Some Ideas on How to Escape from It. In : PUMAIN, Denise (éd.), *Theories and Models of Urbanization: Geography, Economics and Computing Sciences*. Cham : Springer International Publishing. pp. 133-150.
- › **BRUECKNER Jan K, THISSE Jacques-François & ZENOU Yves, 1999.** Why is central Paris rich and downtown Detroit poor? An amenity-based theory. *European Economic Review*. pp. 91-107.
- › **CHARLIER Julien, 2023.** Degré d'urbanisation ou de ruralité du territoire : la méthode internationale DEGURBA appliquée à la Wallonie. Working Paper, Working Paper de l'IWEPS, n° 39. Namur, Belgique : IWEPS.
- › **CHARLIER Julien & REGINSTER Isabelle, 2018.** Mesures de la densité de population et du degré d'urbanisation dans le cadre des recommandations européennes : applications à la Belgique et la Wallonie. Working Paper, Working Paper de l'IWEPS, n° 25. Namur, Belgique : IWEPS.
- › **CONSEIL DE L'IBPT, 2024.** Communication du Conseil de l'IBPT du 19 juin 2024 concernant la situation du marché des communications électroniques et de la télévision (2023). Bruxelles, Belgique : IBPT.
- › **DE VRIES Jochem, 2015.** Planning and Culture Unfolded: The Cases of Flanders and the Netherlands. *European Planning Studies*. Vol. 23, n° 11, pp. 2148-2164.
- › **DE LANGE Bram, GODIN Mattéo & MICHIELS Pierre-François, 2023.** Baromètre conjoncturel de la Région bruxelloise. n° 39. Bruxelles, Belgique : IBSA.
- › **DÉPARTEMENTS DES ÉTUDES ET DE LA STATISTIQUE GÉNÉRALE, 2025.** Flux et (dés)équilibres régionaux en Belgique. Avis et études ad hoc, Bruxelles, Belgique : Banque Nationale de Belgique.
- › **DERMINE Thomas, 2010.** Un plan stratégique pour Charleroi. *Courrier hebdomadaire du CRISP*. Vol. n° 2060, n° 15, pp. 5-46.
- › **DERUDDER Ben & TAYLOR Peter J., 2020.** Dataset31 - World City Network 2020: Service Value Matrix and Global Network Connectivities. XLSX. 2020. S.l. : s.n. [Geraadpleegd op 8 juli 2025]. <https://gawc.lboro.ac.uk/gawc-worlds/gawc-data/dataset-31/>.
- › **DESCAMPS Julien, DUCHÈNE Claire, FONTAINE Maxime, IDE Naomé, MARISSAL Pierre, MEDINA LOCKART Pablo, STRALE Mathieu, TOJEROW Ilan & WAYENS Benjamin, 2021.** Analyse et impact du télétravail en Région de Bruxelles-Capitale. Bruxelles, Belgique : IBSA.
- › **DHYNE Emmanuel & DUPREZ Cédric, 2016.** Trois régions, trois économies? *Revue économique*. Vol. 2016, n° 3, pp. 59-73.
- › **DHYNE Emmanuel & DUPREZ Cédric, 2017.** Le monde est un village... l'intégration des entreprises belges au sein de l'économie mondiale. *Revue économique*. Vol. 2017, n° 2, pp. 27-39.
- › **DOBRUSZKES Frédéric, LENNERT Moritz & VAN HAMME Gilles, 2011.** An analysis of the determinants of air traffic volume for European metropolitan areas. *Journal of Transport Geography*. Vol. 19, n° 4, pp. 755-762.
- › **DUJARDIN Claire, 2001.** Effet de frontière et interaction spatiale: Les migrations alternantes et la frontière linguistique en Belgique. *L'Espace géographique*. Vol. 30, n° 4, pp. 307-320.
- › **DUJARDIN Claire, SELOD Harris & THOMAS Isabelle, 2008.** Residential Segregation and Unemployment: The Case of Brussels. *Urban Studies*. Vol. 45, n° 1, pp. 89-113.

- › **ERMANS Thomas, BRANDELEER Céline, D'ANDRIMONT Caroline, HUBERT Michel, LEBRUN Kevin, MARISSAL Pierre, WAYENS Benjamin & VANDERMOTTEN Christian, 2019.** Analyse des déplacements domicile-travail et domicile-école en lien avec la Région de Bruxelles-Capitale. Cahier de l'Observatoire de la Mobilité de la Région de Bruxelles-Capitale, n° 6. Bruxelles, Belgique : Bruxelles Mobilité.
- › **EUROPEAN COMMISSION. STATISTICAL OFFICE OF THE EUROPEAN UNION., 2019.** Methodological manual on territorial typologies : 2018 edition. LU : Publications Office.
- › **EUROPEAN COMMISSION. STATISTICAL OFFICE OF THE EUROPEAN UNION., 2024.** Regions in the European Union: nomenclature of territorial units for statistics (NUTS) : 2024 edition. LU : Publications Office.
- › **GHESQUIÈRE François, 2023.** La structure de la propriété des logements en Wallonie et en Belgique. Rapport final, Regards statistiques, n° 8. Namur, Belgique : IWEPS.
- › **GODIN Mattéo & JOSKIN Arnaud, 2025.** Vivre mieux à Bruxelles Le rôle essentiel de la santé et des conditions de vie matérielles et sociales. Focus de l'IBSA. Vol. 77, pp. 1-13.
- › **GRIMMEAU Jean-Pierre & WAYENS Benjamin, 2016.** Les causes de la disparition des petits commerces (1945-2015): Courrier hebdomadaire du CRISP. Vol. n° 2301-2302, n° 16, pp. 5-114.
- › **HALLEUX Jean-Marie, BERNIER Charlotte, BIANCHET Bruno & LAMBOTTE Jean-Marc, 2025.** What actions could be taken to reconcile "No Net Land Take" (NNLT) and housing affordability. S.l. : SPW TLPE, Namur, Belgium.
- › **HALLEUX Jean-Marie, BIANCHET Bruno, MALDAGUE Hubert, LAMBOTTE Jean-Marc & WILMOTTE Pierre-François, 2020.** Le redéploiement économique de la Wallonie face à la diversité de ses territoires. Courrier hebdomadaire du CRISP. Vol. n° 2442-2443, n° 37, pp. 5-118.
- › **HALLEUX Jean-Marie, MARCINCZAK Szymon & VAN DER KRABBE Erwin, 2012.** The adaptive efficiency of land use planning measured by the control of urban sprawl. The cases of the Netherlands, Belgium and Poland. Land Use Policy. Vol. 29, n° 4, pp. 887-898.
- › **HERMIA Jean-Pierre & TENNSTEDT Diane, 2024.** Baromètre démographique 2024 de la Région de Bruxelles-Capitale. Focus de l'IBSA. N° 67, pp. 1-9.
- › **IBSA, 2025.** Mini-Bru, la Région de Bruxelles-Capitale en chiffres 2025. Mini-Bru, 2025. Bruxelles, Belgique : IBSA.
- › **ICN, 2017.** Comptes régionaux - Éléments conceptuels et méthodologiques SEC 2010. Bruxelles, Belgique : Banque Nationale de Belgique.
- › **ICN, 2020.** Comptes régionaux - Révisions méthodologiques 2019 - Aperçu des principaux changements. Bruxelles, Belgique : Banque Nationale de Belgique.
- › **ICN, 2024.** National accounts - 2024 Benchmark Revision - Overview of the main methodological changes. Bruxelles, Belgique : Banque Nationale de Belgique.
- › **INSTITUT DES COMPTES NATIONAUX, 2018.** Comptes nationaux - Stock de terrains : méthode d'estimation pour les particuliers (S14 + S15). Note méthodologique (version mars 2018). Bruxelles, Belgique : ICN.
- › **INSTITUT DES COMPTES NATIONAUX, 2024.** Comptes régionaux 2019-2022 Répartition régionale des importations et des exportations belges de biens et de services. Bruxelles, Belgique : Banque Nationale de Belgique.
- › **LENNERT Moritz & VAN CRIEKINGEN Mathieu, 2003.** Centre et périphéries : des espaces en compétition ? : Enquête sur les types de localisation des entreprises à l'échelle de l'aire métropolitaine bruxelloise. Belgeo. N° 4, pp. 425-442.
- › **MÉRENNE-SCHOUMAKER Bernadette, 2011.** La localisation des industries: enjeux et dynamiques. Didact. Rennes : Presses universitaires de Rennes. 338.604 2
- › **MÉRENNE-SCHOUMAKER Bernadette, 2017.** La Belgique : une économie sous influence étrangère ? Belgeo. N° 4.
- › **MERLEVEDE Tine & MUNOZ HORTAL David, 2020.** Le rayonnement des grandes entreprises bruxelloises s'étend au-delà de la Région. Focus de l'IBSA. N° 35, pp. 1-8.
- › **MICHIELS Pierre-François, 2015.** Secteur tertiaire à Bruxelles : quelles activités soutiennent la croissance ? Focus de l'IBSA. N° 10, pp. 1-9.
- › **QUÉVIT Michel, 2010.** Flandre-Wallonie: quelle solidarité?; de la création de l'État belge à l'Europe des Régions. Question de société. Charleroi : Couleur Livres.
- › **REUSENS P., VASTMANS F. & DAMEN Sven, 2022.** The impact of changes in dwelling characteristics and housing preferences on Belgian house prices. NBB Economic Review. N° 2, pp. 1-40.
- › **ROBERT B & DRESSE L, 2005.** L'industrie en Belgique : évolutions passées et défis futurs. Revue économique. Vol. 1, n° 3, pp. 7-46.
- › **TAYLOR Peter J., 2001.** Specification of the World City Network. Geographical Analysis. Vol. 33, n° 2, pp. 181-194.
- › **THISSE Jacques-François & THOMAS Isabelle, 2007.** Bruxelles et Wallonie : une lecture en termes de géo-économie urbaine. Reflets et perspectives de la vie économique. N° 1, pp. 75-93.
- › **THISSE Jacques-François & THOMAS Isabelle, 2010.** Bruxelles au sein de l'économie belge : un bilan. Regards Économiques. N° 80, pp. 1-19.
- › **THOMAS Isabelle, ADAM Arnaud & VERHETSEL Ann, 2017.** Migration and commuting interactions fields: a new geography with community detection algorithm? Belgeo. N° 4.
- › **TREUTENS Pierre-Philippe, WILMOTTE Pierre-François & HERMIA Jean-Pierre, 2023.** Migrations interrégionales et revenus en Région de Bruxelles-Capitale. Focus de l'IBSA. N° 59, pp. 1-11.

- › **TSVETKOVA Alexandra, AHREND Rudiger, OLIVEIRA MARTINS Joaquim, LEMBCKE Alexander, KNUTSSON Polina, JONG Dylan & TERZIDIS Nikolaos, 2020.** The spatial dimension of productivity: Connecting the dots across industries, firms and places. Working Paper, OECD Regional Development Working Papers, n° 2020/01. Paris, France : OECD.
- › **VAN MEETEREN Michiel, BOUSSAUW Kobe, DERUDDER Ben & WITLOX Frank, 2016.** Flemish Diamond or ABC-Axis? The spatial structure of the Belgian metropolitan area. *European Planning Studies*. Vol. 24, n° 5, pp. 974-995.
- › **VANDENBERGHE Vincent, 2025.** Grandes villes belges : le revenu s'érode au profit de la périphérie. *Regards Économiques*. N° 188, pp. 1-14.
- › **VANDERMOTTEN Christian, 2011.** La Belgique, État prospère en décomposition au coeur de l'Europe du nord-ouest. *EchoGéo*. N° 15.
- › **VANDERMOTTEN Christian, 2015.** L'industrie bruxelloise : deux siècles et demi d'évolution. *Bruxelles Patrimoine*. N° 15-16, pp. 2-16.
- › **VANDERMOTTEN Christian, 2016.** La localisation du commandement de l'économie dominante. *Belgeo*. N° 1.
- › **VANDERMOTTEN Christian, 2017.** Les structures économiques de la Belgique et leur spatialité, des Golden Sixties à aujourd'hui. *Belgeo*. N° 4.
- › **VANDERMOTTEN Christian, 2024.** La Belgique. Que sais-je ? S.l. : Presses Universitaires de France.
- › **WIELAND Thomas, 2021.** REAT: Regional Economic Analysis Toolbox. 3 septembre 2021. S.l. : s.n. [Consulté le 8 juillet 2025]. <https://cran.r-project.org/web/packages/REAT/index.html>.
- › **WILMOTTE Pierre-François, 2022.** Quelles entreprises s'installent ou quittent la Région de Bruxelles-Capitale ? Focus de l'IBSA. N° 55, pp. 1-12.
- › **WILMOTTE Pierre-François & UYTTEBROUCK Constance, 2024.** L'essor du travail à domicile à la suite de la crise sanitaire en Région bruxelloise / De opkomst van thuiswerk in het kielzog van de gezondheids crisis in het Brussels Gewest. *Cahier de l'IBSA - Cahier van het BISA*. Vol. 12, pp. 1-66.

